

“LIFE HAS NO NEED FOR MISERY”

Med fokus på kjønnsbasert vold i
humanitært arbeid

Sigrid Bøe Skogstrand

Masteroppgave i samfunnsarbeid

Høgskolen i Bergen

Institutt for vernepleie og sosialt arbeid

18 mars 2013

FORORD

Først og fremst vil jeg takke alle delegatene som deltok i prosjektet. Takk for at dere tok dere tid til å delta i flerstegs fokusgruppe, og for å dele opplevelser og erfaringer med meg.

Jeg vil også rette stor takk til min veileder, Tobba Sudmann. Takk for din tilgjengelighet, din tålmodighet, dine tydelige tilbakemeldinger og din humor 😊. Tusen takk for at du har delt av dine solide fagkunnskaper, støttet og oppmuntret meg under denne prosessen.

Takk til mine kollegaer i D – teamet som hele tiden var der, klar til å støtte meg. Dere er fantastiske!

Takk til min familie. Til Paal for gjennomlesning og konstruktive innspill. Til mor og til Mona for oppmuntring og tålmodig venting; vi har mye kvalitetstid å ta igjen.

Til sist; tusen takk til Svein, min kjære, snille ektemann. Uten deg hadde prosjektet aldri blitt gjennomført. Takk for din tålmodighet og for at du alltid, under hele prosessen, har vært der, støttet og oppmuntret meg. Nå er det endelig oss, nå er det vår tur!

Bergen, mars 2013

Sigrid Bøe Skogstrand

SAMMENDRAG

Oppgavens tittel: Med fokus på kjønnsbasert vold i humanitært arbeid.

Av Sigrid Bøe Skogstrand, e – post: s_sigstra@yahoo.no.

Bakgrunn /hensikt med oppgaven: Hensikten med studien er å oppnå økt innsikt i, og forståelse av hvordan kjønnsbasert vold blir håndtert i humanitært arbeid. Kjønnsbasert vold må sees i lys av både historiske, kulturelle og politiske kontekster. Studien kan være et bidrag til at fokus på og diskusjoner om kjønnsbasert vold tar innover seg den fulle kompleksiteten av fenomenet.

Teoretisk forankring: Utgangspunktet for studien er samfunnsarbeid som er å identifisere handlingsrom og undersøke vilkår for sosial deltakelse sammen med dem det gjelder. Kjernebegreper er empowerment, samhandling, deltakelse, dialog og kritisk bevissthet.

Metode: Det empiriske grunnlaget for studien er basert på flerstegsfokusgruppe med fire deltakere, tre kvinner og en mann, intervjuet i to omganger.

Kunnskapsbidrag / funn: Materialet viser at humanitære organisasjoners handlingsplaner og strategier for håndtering av kjønnsbasert vold i felt avhenger både av samarbeid mellom organisasjonene og hvordan organisasjonene formidler sine handlingsplaner og strategier til operasjonelt personell i felt. Tydelighet, og klargjøring av grunnprinsippene, er vesentlig i denne sammenheng blant annet for å redusere usikkerhet i felt for å håndtere kjønnsbasert vold.

Videre forskning: Materialet viser at det er en sammenheng mellom organisasjoners formidling av handlingsplaner og strategier for håndtering av kjønnsbasert vold til delegater og praksis i felt. Videre forskning bør utforske hvilken betydning kjønnsperspektiv har innen humanitære organisasjoners egne administrative og organisatoriske rammer for å finne ut om det er en utslagsgivende sammenheng mellom denne betydningen og praksis i felt når det gjelder håndtering av kjønnsbasert vold.

Nøkkelord: kjønnsbasert vold, sosial orden, samhandling, deltakelse, kritisk bevissthet.

ABSTRACT

Thesis title: *Emphasis on Gender-Based Violence in Humanitarian Work* Author: Sigrid Bøe Skogstrand (e – mail: s_sigstra@yahoo.no).

Thesis background and purpose: The purpose of this study is to enhance the insight into and understanding of how gender-based violence is handled in humanitarian work. In order to shed light on gender-based violence, historical, cultural and political contexts need to be taken into account. The present study aims to stimulate current approaches and debates to acknowledge the full complexity of the issue.

Theoretical framework: Community work is the basis of this study. Community work means to examine the conditions of social interaction through participation with the groups concerned, and to identify fields of action. Key terms are *empowerment, interaction, participation, dialogue and critical consciousness*.

Method: Multistage focus group interviews constitute the empirical foundation of the study, including four participants; three women and one man, interviewed in two sessions.

Contribution to knowledge/ Results: The material demonstrates that humanitarian organizations' action plans and *in-field* strategies for handling gender-based violence, depend on both the cooperation between the organizations and on how the organizations communicate their action plans and strategies to the operational field personnel. Accordingly, clarity and explanation of ground principles are essential, among other things to reduce uncertainties about handling gender-based violence in the field.

Future research: The material demonstrates a clear relation between *how* the organizations communicate their action plans and field strategies for handling gender-based violence to delegates, and their *in-field performance*. Future research should investigate the meaning and importance of gender perspectives within humanitarian organizations' administrative and organizational frames, to find out if/ to what extent there is correlation between this meaning and importance on the one hand, and the field performance of handling gender-based violence on the other.

Keywords: Gender-based violence, social order, interaction, participation, critical consciousness.

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG.....	3
ABSTRACT.....	4
KAPITTEL 1. FOKUS PÅ KJØNNBASERT VOLD I INTERNASJONALT HUMANITÆRT ARBEID.....	8
BAKGRUNN FOR IDE OG VALG AV TEMA	8
PROBLEMSTILLING	10
BEGRUNNELSE FOR MITT PROSJEKT	11
SAMFUNNSARBEID SOM INNFALLSVINKEL TIL HUMANITÆRT ARBEID	13
SAMFUNNSARBEID, MENNESKERETTIGHETER OG HUMANITÆRT ARBEID	15
OPPGAVENS OPPBYGGNING	17
KAPITTEL 2 HUMANITÆRE ORGANISASJONER I KATASTROFEOMRÅDE	19
HUMANITÆRE ORGANISASJONER	19
Grunnprinsippene	20
Frivillighet.....	20
VINDU INN TIL HUMANITÆRT ARBEID I KATASTROFEOMRÅDE	21
Røde Kors bevegelsens hovedkomponenter	22
Røde Kors og Røde Halvmåne bevegelsens nødhjelpspolitik	23
Emergency Response Unit	24
Norges Røde Kors ERU opplæringsprogram	25
UTVIKLING AV KJØNNSPERSPEKTIV I HUMANITÆRT ARBEID	26
MED FOKUS PÅ KJØNNBASERT VOLD	28
STRATEGIER FOR SAMARBEID MELLOM HUMANITÆRE ORGANISASJONER	29
GRUNNLAG FOR HUMANITÆRE ORGANISASJONERS HANDLINGSPLANER	31
KAPITTEL 3 TIDLIGERE FORSKNING OG RELEVANTE TEORETISKE PERSPEKTIV	33
KUNNSKAPSSTATUS PÅ FELTET	33
SAMFUNNS STRUKTUR OG SOSIAL ORDEN.....	35
KJØNNBASERT VOLD OG RISIKOFAKTORER.....	37
MULIGHETSBETINGELSER FOR HANDLING	39
KRITISK BEVISSTHET OG DIALOG.....	41
SAMHANDLING OG KULTURELL FORSTÅELSE	42
TABUISERTE SOSIALE FENOMENER OG ERFARINGER	45
Stigmatisering av offer for seksualisert vold.....	46
EMPOWERMENT OG LOKAL HANDLEEVNE.....	46

DELTAKEELSE OG LOKALT ENGAGEMENT	47
Rettigheter og endring	49
KAPITTEL 4. METODISK TILGANG TIL FELTET	51
KONTEKSTUALISERING OG FORTOLKNING SOM METODOLOGISK TILNÆRMING	51
MITT UTGANGSPUNKT	54
VALG AV FORSKNINGSMETODE OG DESIGN	55
TILGANG TIL FELTET	56
FLERSTEGSFOKUSGRUPPE.....	57
Utvalg	59
Gjennomføring	61
FØRSTE FOKUSGRUPPESAMLING.....	62
ANDRE FOKUSGRUPPE SAMLING.....	65
SAMLET VURDERING AV FOKUSGRUPPESAMLINGENE.....	66
FREMANGSMÅTE VED ANALYSE.....	67
METODISKE REFLEKSJONER	70
Studiens gyldighet og overføringsverdi	71
ETISKE REFLEKSJONER.....	72
KAPITTEL 5 INNLEDNING TIL DE EMPIRISKE KAPITLENE	74
KAPITTEL 6 FORBEREDELSE TIL UTREISE – VI KAN MØTE KJØNNBASERT VOLD	75
OPPLÆRING OG FORBEREDELSE FØR UTREISE	75
Grunnprinsippene og menneskerettighetene	76
Kritisk bevissthet	77
Nøytralitet	79
BETYDNINGEN AV KJØNN OG OPPDRAGETS ART	81
OPPSUMMERING	84
KAPITTEL 7 MØTE MED LOKALBEFOLKNINGEN – OG MED SEKSUALISERT VOLD.....	86
SÅRBARHET	86
ENDRINGSPROSESSER	88
TABUISERING AV KJØNNBASERT VOLD.....	90
SAMARBEIDET MELLOM ORGANISASJONENE	93
KJØNNBASERT VOLD OG EGEN SIKKERHET	95
OPPSUMMERING	97
KAPITTEL 8 FOREBYGGE VOLD	97
SAMHANDLING MED HJELPEMOTTAKER I FELT	97

SAMHANDLING OG PÅVIRKNING I MØTE MELLOM KULTURER.....	100
LOKAL DELTAKELSE.....	101
OPPSUMMERING	103
KAPITTEL 9 ETTER ENDT OPPDRAG	104
RAPPROTERINGSMULIGHETER FRA FELT	104
HJEMKOMST.....	105
OPPSUMMERING	106
KAPITTEL 10 AVSLUTTNING OG KONKLUSJON.....	107
FORBEREDTHET TIL MØTE MED KJØNNBASERT VOLD.....	107
MØTE MED KJØNNBASERT VOLD I FELT.....	108
SAMHANDLING FOR Å FOREBYGGE KJØNNBASERT VOLD	109
ETTER ENDT OPPDRAG.....	109
VIDERE FORSKNING.....	109
LITTERATURLISTE.....	110
REFERANSER.....	113
VEDLEGG 1	113
VEDLEGG 2	115
VEDLEGG 3	116
VEDLEGG 4	117
VEDLEGG 5	118

KAPITTEL 1. FOKUS PÅ KJØNNBASERT VOLD I INTERNASJONALT HUMANITÆRT ARBEID

BAKGRUNN FOR IDE OG VALG AV TEMA

Hun visste godt at soldatene kom til leiren om natten for å få mat. De var slitne og sultne og holdt til i skogholtet rundt om. At noe av maten som var delt ut i flyktningleirene ble solgt videre på markedet var noe hun nesten tok som en selvfølge. Nøden og fattigdommen var stor. Leiren var uten strøm og virket dårlig organisert. Latriner var ikke satt opp enda og tilgang til rent vann var begrenset. Det var nok å gjøre. Folk virket slitne og redde, dette til tross satt smilet og latteren løst.

Gravide kvinner fikk ekstra rasjon mat, men hun trodde neppe de fikk beholde den selv. Hun hadde sett kvinnen som kom til helseklinikken med et lite barn. Barnet døde kort tid etter av sult. Kvinnen var selv underernært. Hvor maten kvinnen hadde fått hadde tatt veien kunne hun bare spekulere i.

Det bodde mange kvinner og barn i leiren. Hun opplevde å ha god kontakt med disse, selv om hun ikke snakket språket godt. Hun hadde tolk og han oversatte når det var behov for det. Det var alltid en liten gruppe kvinner rundt henne, alltid de samme. En av dem hadde spurt hvor hun bodde, om hun kunne få besøke henne. Det var vanskelig. Så mange hensyn å ta. Det var et spørsmål om profesjonell nærhet og distanse, og om å behandle alle likt. Å blande jobb og privatliv var ikke bra. Dessuten bodde de ganske mange hjelpearbeidere samlet i huset, og de trengte litt fred og fritid alle sammen, et sted de bare kunne være seg selv.

Hver natt hørte hun kvinneskrik i nabolaget fra der hun bodde, men om dagen var det rolig. I flyktningleiren ble det visket om kvinner og barn som var blitt voldtatt. Et barn hadde visstnok dødd av blødninger etter en voldtekt, men dette var informasjon hun offisielt ikke hadde tilgang til, hun hadde bare hørt det visket om. Hun hadde registrert at det var svært mange unge gravide i flyktningleiren. Det var mye som uroet og bekymret henne.

Men alt dette var ikke hennes jobb og ansvar, hun var der først og fremst for å lære opp frivillige og bidra til at det ikke oppstod epidemier etter katastrofen som hadde skjedd i dette konfliktfylte landet. Dette landet var helt annerledes enn hennes vestlige verden,

og hun antok at her var nok kvinnen i langt større grad underordnet mannen enn hjemme. Hva ville det tjene til om hun blandet seg? Hvem kunne følge opp? Alt det hun så og hørte handlet nok om kulturelle forhold som de selv måtte ordne opp i om de ønsket det. Hun var nøytral og hadde organisasjonens grunnprinsipper å forholde seg til.

Det er mye en ser og opplever som hjelpearbeider/delegat når en reiser i feltarbeid. Noen ganger oppleves hjelpeløsheten stor i forhold alle de problemstillingene en møter. Oppgavene en er satt til å gjøre er som regel styrt av en arbeidsinstruks. Denne arbeidsinstruksen er med å styre handlingsmuligheter og valg. I tillegg er det mange grunnprinsipper, handlingsplaner og strategier som hjelpearbeidere/delegater må forholde seg til, og som regulerer deres muligheter og begrensinger.

I boken *"Krisekaravanen"* skriver Linda Polman (2008:86) om hvordan humanitære organisasjoner kan komme til å støtte regimer de egentlig ikke ønsker å støtte, eller opprettholde og forsterke diskriminering selv når hensikten har vært det motsatte. Ved for eksempel å betale regimer for transport av hjelpearbeidere, utstyr og mat til områder rammet av hungersnød kan de være med å finansiere våpen og ammunisjon og på den måten være med å støtte undertrykkende regimer og forlenge krig. I boken skriver hun også blant annet om hvordan flyktningleire blir brukt av krigere, "refugee warriors". Krikerne kommer ofte for å få mat, søke tilflukt eller for å omorganisere seg, hevder Polman (2008). Flyktningleirene kan derfor bli strategiske mål. Videre hevder Polman (2008) at konsekvensene for folk som bor i flyktningleire er korrupsjon, vold og uttrygghet. Fordi humanitære organisasjoner ikke har makt eller midler til å hindre misbruk ignorerer de eller fortier problemet, sier Polman (2008:86).

Når humanitære organisasjoner kommer til et land for å gi bistand er de avhengig av samarbeid med lokale myndigheter. De kommer for å utføre spesifikke oppgaver etter avtale. Hjelpearbeidere/delegaters oppgaver er og som regel oppgaverelatert og styrt etter ansvarsområde. Hver hjelpearbeider/delegat har ansvar for sitt område for å unngå å skape kaos.

Hjelpearbeidere/delegater fra ulike humanitære organisasjoner ser og møter mange utfordringer når de er i feltet. Noen utfordringer kan virke så konfliktfylte og vanskelige

at hjelpearbeidere/delegater vegrer seg for å gå inn i, eller møte de. Kjønnbasert vold er en slik utfordring. Kjønnbasert vold er et overordnet begrep som innebærer enhver voldelig handling, som blir påført et menneske mot dets vilje, og som er basert på kjønn (Committee 2006:11). Kjønn handler da ikke bare om de biologiske forskjellene mellom mann og kvinne, men er et sosialt fenomen som omfatter blant annet praksis, konflikt, symboler, identitet, makt, struktur og forandring (Martin 2004:1264). I følge NOU 1999:13, *Kvinnens helse i Norge*, handler kjønn om mer enn biologiske forskjeller mellom kvinner og menn.¹ Betydningen av kjønn handler om personlig identitet, sosiale og kulturelle symboler og samfunnsstrukturer. Videre er den enkelte kvinne og mans forståelse av kjønn knyttet til: - egen identitet, hvordan vi opplever oss som kvinne eller mann, - sosiokulturelle betydninger, hvordan vi knytter visse egenskaper og uttrykk til mannlighet og kvinnelighet og - strukturelle betydninger, hvordan fordeling av ressurser, makt, arbeid, rettigheter og plikter er systematisk knyttet til kjønn, alder eller etnisk opprinnelse. Kjønn er noe en har, noe en er, noe en gjør og noe en anvender og bæres med i alle sammenhenger, vi kler det på oss og vi bruker det i måten vi samhandler (Haavind 2000:126).

PROBLEMSTILLING

Denne studien retter seg mot delegater/hjelpearbeidere i aktiv tjeneste. Jeg har valgt å avgrense oppgaven til kjønnbasert vold i betydningen vold mot kvinner og hvordan hjelpearbeidere/delegater i aktiv felttjeneste handler i forhold til dette.

Jeg har valgt følgende problemstilling:

Hvordan forstås og håndteres kjønnbasert vold i internasjonalt humanitært arbeid?

For å belyse problemstillingen har jeg valgt følgende forskningsspørsmål:

1. Hvordan har forberedelsene delegater får før utreise forberedt dem på å håndtere og forholde seg til kjønnbasert vold i det aktuelle kriseområdet?
2. Hvordan håndterer og forholder delegater seg til kjønnbasert vold når de er i aktiv tjeneste?

¹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/1999/nou-1999-13.html> (28.01.2012)

3. Hva gjør delegater for å mobilisere ressurser, folk eller strukturer for å redusere kjønnsbasert vold?
4. Hva skjer når delegater kommer hjem i forhold til håndtering av sterke opplevelser de har hatt i felt?

BEGRUNNELSE FOR MITT PROSJEKT

Med kjønnsbasert vold menes det her all vold som ser ut til å rette seg mot kvinner og jentebarn nettopp fordi de er kvinner og jentebarn. Kjønnsbasert vold er vanskelig å tilnærme seg av flere grunner, blant annet fordi det gjøres ”usynlig”. Det høres skrik om natten men stillhet om dagen, og en har ingen direkte tilgang til problemet. Som hjelpearbeidere/delegater er det alltid allerede alt for mye å ta seg til på dagtid, oppgaver som må løses her og nå, slik at det som blir ”usynlig” blir tabuisert og ”glemt”. Det som er tabu er noe vi vegrer oss for å ta tak i, - hvilket er tabuenes effekt (Douglas 1997:80). Tabuisering gjelder også hjelpearbeiderne. Fra mitt eget engasjement i internasjonalt humanitært arbeid har jeg møtt denne vegringen både hos meg selv og hos andre hjelpearbeidere mange ganger. Vi vet det skjer, men vi snakker sjelden om det. Nettopp fordi det ikke snakkes om bidrar hjelpearbeidere/delegater til å holde tabu oppe, og praksis fortsetter. Ubehaget er den kroppslige påminningen om hva som foregår. Det å høre skrik hver natt eter seg inn i kroppene våre og eter seg videre ved at det ikke kan tematiseres eller gjøres til gjenstand for refleksjon over felles erfaring.

Alle samfunn har strukturer som reflekterer sosial orden basert på kjønn, etnisk opprinnelse, klasse, alder med mer. Hvilken betydning kjønn har varierer mellom kultur og land og regioner. Dette gjør at hva som oppfattes som vold mot kvinner og jenter også varierer mellom kulturer, land og regioner. Det vil si at kjønnsbasert vold også er kulturelt situert. Mange steder kan det nasjonale lovverket være bra, men lokal praksis være uheldig. Kunnskap om samfunnets sosiale orden er derfor vesentlig i møte med andre kulturer for å forstå menneskenes ulike behov blant annet basert på kjønn, alder, klasse, etnisk opprinnelse i humanitært arbeid. Når hjelpearbeidere/delegater reiser på oppdrag for ulike humanitære organisasjoner ser og fortolker de gjerne ut fra sitt eget

kulturelle ståsted, samtidig som de kan oppleve seg bundet av organisasjonens grunnprinsipper.

Kjønnsbasert vold mot kvinner er et komplekst tema som må sees i politisk, kulturell og historisk kontekst. Det er knyttet til sosiale støttesystemer og normer og regler som bryter sammen ved krig, konflikt og naturkatastrofer. Kvinner er ingen enhetlig gruppe og forskjellene, basert på etnisk opprinnelse, religion, alder, status og klasse, må tas hensyn til ved forebygging av eller respons på kjønnsbasert vold. Problemene og behovene kvinnene har, kan være mange og varierte. For hjelpearbeidere/delegater i felt kan det være en utfordring å respondere på kjønnsbasert vold uten å referere til egen vestlig tenkning og forståelse. Denne kompleksiteten ved kjønnsbasert vold mot kvinner kan være vanskelig for hjelpearbeidere/delegater å møte om ikke organisasjonens ledelse er tydelige i sine målsettinger og forventninger.

Humanitære organisasjoner og myndigheter har hatt mye fokus på kjønnsperspektiv, kjønnsintegrering som strategi og kjønnsbasert vold. Det er skrevet og laget mange handlingsplaner og strategier både av myndigheter og på organisasjonsnivå, for å forebygge og bekjempe kjønnsbasert vold, men hvilke praktisk betydning får disse handlingsplanene for delegater i felt? Hva er det som gjør at hjelpearbeidere/delegater vegrer seg for å ta opp, respondere på eller snakke om kjønnsbasert vold? Hvor bevisst er delegater på hva som skal til for å forebygge og forandre negative tendenser i samfunnene de jobber i med tanke på dette? Handlingsplaner og strategier er vel og bra, men er ikke nok i seg selv om de ikke får betydning i praksis. For å finne ut hvordan handlingsplanene og strategiene virker er det nødvendig å få mer informasjon fra feltet og hjelpearbeiderne/delegatene som arbeider der (Tiessen 2007).

Jeg vil med min undersøkelse bidra til økt kunnskap om hva som hemmer eller fremmer hjelpearbeidere/delegaters sensitivitet overfor kjønnsbasert vold. Undersøkelsen vil kunne gi nyttig informasjon om "hvor skoen trykker". Den er også en oppfordring til videre forskning både i felt, for å finne ut hva som skal til for å bedre praksis, og forskning på hvilken betydning et kjønnsperspektiv har innen humanitære organisasjoners egne administrative og organisatoriske rammer for å finne ut om det er en utslagsgivende sammenheng mellom denne betydningen og praksis i felt.

Det er mitt håp at denne oppgaven også kan bidra til at fokus på og diskusjoner om kjønnsbasert vold tar innover seg den fulle kompleksiteten av fenomenet. Det handler ikke bare om å se kriminaliteten som blir begått, mannen som overgriper og kvinner som offer. Kvinner utsatt for kjønnsbasert vold er ingen enhetlig gruppe men forskjellige mennesker med ulik bakgrunn og erfaring, etnisk opprinnelse, status og alder. Diskusjonene må etter mitt syn utvides slik at en også tar innover seg konsekvensene av å blande seg inn i de problemene som eksisterer i samfunn hvor det utføres humanitært arbeid, og disse konsekvensene må sees i lys av organisasjonenes både grunnprinsipper og menneskerettighetene. De må og utvides på en slik måte at de tar høyde for de varierende politiske, kulturelle og historiske kontekstene som kjønnsbasert vold inngår i.

SAMFUNNSARBEID SOM INNFALLSVINKEL TIL HUMANITÆRT ARBEID

Samfunnsarbeid og humanitært arbeid har mye felles både begrepsmessig, i handling og verdigrunnlag. Hjelpere/delegater kan ha ulik motivasjon og beveggrunn for å reise ut på oppdrag i humanitært arbeid. Likevel har de fleste vært opplært i en tro på at alle mennesker deler de samme rettigheter og plikter uavhengig av kultur, etnisk opprinnelse, helse, kjønn eller religion, av sine organisasjoner.

Hjelpere/delegater skal fortrinnsvis bistå mennesker slik at de kan være i stand til å hjelpe seg selv, men noen ganger må de hjelpe mennesker ved å kompensere for tap enten det gjelder helse, mat eller materielle ting. Allan Twelvetrees (2002) sier at samfunnsarbeid handler om å identifisere mennesker eller grupper som er verre stilt enn andre, etablere kontakt med disse, forstå hvordan de ser verden og finne måter å assistere dem på slik at de kan være i stand til å hjelpe seg selv. Det kan noen ganger innebære at ting må bli gjort for dem (Twelvetrees 2002). Dette er hva delegaters arbeid i felt handler om.

Samfunnsarbeid kan brukes som en felles betegnelse for ulike tilnærminger til sosiale problem. Det handler både om sosialt utviklingsarbeid (Community Development), sosial aksjon (Community action) og sosial planlegging (Social Planning). Sosialt utviklingsarbeid og sosial aksjon handler mer om samfunnsarbeid på lokalt nivå, mens sosial planlegging handler om samfunnsarbeid på organisasjonsnivå (Bracht 1999:85)

Community Organization er noen ganger blitt brukt som en samlebetegnelse for ulike tilnæringer til samfunnsarbeid (Minkler 2005:30).

Minkler (2005:26) definerer samfunnsarbeid som:

“(...) the process by which community groups are helped to identify common problems or goals, mobilize resources, and develop and implement strategies for reaching the goals they collective have set.” (sic.)

Kapasitetsbygging, empowerment², samhandling, deltakelse, dialog og kritisk bevissthet er sentrale begreper i samfunnsarbeid, hevder Minkler (2005:26). Disse begrepene er også sentrale i forhold til min undersøkelse og diskusjon om hvordan delegater møter kjønnsbasert vold i humanitært arbeid. Dialog med enkeltaktører kan føre til at de bedre kan vurdere sin livssituasjon og derved orientere seg mot andre mennesker og sine omgivelser. Det kan igjen føre til opplevelse av fellesskap og gjøre dem bedre i stand til å handle og samhandle på bakgrunn av dette (Freire, Nordland et al. 1999). Dialog er en forutsetning for deltakelse og samhandling også i møte med kvinner utsatt for kjønnsbasert vold.

Humanitært arbeid er ofte basert på kapasitets bygging gjennom kunnskapsformidling, og styrking av enkelt aktører ved dialog og samhandling. Dette gjøres ved opplæring av lokale frivillige som kan videreformidle kunnskap til hjelpetrequende for å styrke individuelle og gruppers kompetanse til å endre sine livsvilkår. Et grunnelement i økt kunnskap og bevisstgjøring er kritisk bevissthet (Ledwith and Campling 2011:108). Økt kunnskap bevisstgjør mennesker og bevisstgjøring gir mulighet for å oppfatte sosiale, politiske og økonomiske motsetningsforhold, og til å bekjempe sider av virkeligheten som skaper undertrykkelse (Freire, Nordland et al. 1999:18). I samfunn som er preget av katastrofe kan det være vanskelig for mennesker eller grupper å handle for å bedre sine livsvilkår, og de vil derfor trenge hjelp til det. Hjelparbeidernes/delegaters oppgave er ofte, sammen med lokale frivillige å identifisere handlingsrom og undersøke vilkår for sosial deltakelse sammen med dem det gjelder. Flere, blant annet Sudmann og Henriksbø (2011:52) hevder også at det er dette samfunnsarbeid fremfor alt handler om.

² Jeg har ikke funnet en dekkende norsk oversettelse av begrepet empowerment og bruker derfor det engelske

SAMFUNNSARBEID, MENNESKERETTIGHETER OG HUMANITÆRT ARBEID

Hun hadde kommet til den faste plassen. Det var der de møttes. Nærmest et lite skur, men det gjorde nytten. Hun kjente de fleste og var alltid godt mottatt. I dag hadde det vært fest. Hvorfor visste hun ikke, det skjedde bare spontant noen ganger. De hadde danset til musikk fra transistorradioen i mange timer, pratet og ledd. Hun visste om historiene deres, om alle de brutale overgrepene. Alle var berørt, barn, voksne, kvinner og menn, familier utryddet. Her danset og lo alle. Hvordan klarte de å gå videre med tilgivelse og uten bitterhet? Det var det de sa i hvert fall. Hun spurte en hvordan det var mulig, og han svarte bare ganske enkelt: "Life has no need for misery".

Samfunnsarbeid og menneskerettigheter har mye felles både prinsipielt og ideologisk. For eksempel er menneskelighet sentralt for begge aktiviteter, begge søker å bedre menneskers livsvilkår, verdsetter selvbestemmelse, diskuterer både rettigheter og plikter og bærer en visjon om en bedre verden både på globalt og lokalt nivå (Ife and Fiske 2006). Slik jeg ser det legger begge også til grunn et menneskesyn som tror på at menneskene er kreative, kompetente og handlende aktører som selv kan bedre sine muligheter for sosial deltakelse og endre sine livsbetingelser, slik Sudmann og Henriksbø beskriver i sin artikkel(Sudmann and Henriksbø 2011:52).

Det finnes regler for hva som er lov og ikke lov i krig eller konflikt. Reglene som gjelder bygger på menneskerettighetene og er forankret i Internasjonal humanitær rett (IHR). Hovedpoenget med IHR er å begrense de menneskelige lidelsene i krig og konflikt ved å beskytte sivile som ikke deltar direkte i fiendtlighetene og begrense metoder og midler brukt i krigen. Reglene er fastsatt i de fire Geneve - konvensjonene fra 1949, to tilleggsprotokoller fra 1977 og en fra 2005. Konvensjonene danner grunnlag for regelverket, men er supplert med andre traktater og sedvanerett.³

Internasjonale menneskerettigheter er basert på en tro om en felles menneskelighet. Et prinsipp om universalitet, at vi alle deler de samme rettigheter og plikter som mennesker, uavhengig av forskjeller basert blant annet på kultur, religion, kjønn, helse og nasjonalitet. Denne tanken om universalitet knytter en kjerneverdi til alle mennesker,

³ http://www.rodekors.no/vart-arbeid/folkerett/regler_i_krig/ 20.11 2012

samtidig som den tillater (og oppmuntrer til) forskjeller blant annet basert på kultur, religion, kjønn og seksualitet (Ife and Fiske 2006).

Som følge av dette grunnprinsippet om felles menneskelighet innebærer internasjonale menneskerettigheter også like *rettigheter* for alle mennesker. Men for at slike rettigheter skal kunne bli håndhevet følger det også ansvar og plikter med dem. I følge Ife og Fiske (2006) kan ansvaret for menneskerettighetene identifiseres på flere nivå i samfunnet, fra individ til familie til naboskap, i samfunn både nasjonalt og globalt. Dette impliserer at rettigheter som plikter og ansvar må forstås både kollektivt og individuelt. Konvensjoner og erklæringer er ikke nok i seg selv om ingen tar ansvar for å håndheve disse (Ife and Fiske 2006). Det er et felles ansvar å påse at rettigheter blir håndhevet og beskyttet. Ved katastrofeområder kan det noen ganger være vanskelig for nasjonale myndigheter eller lokalsamfunn å handle eller påta seg dette ansvaret. Humanitære organisasjoner kan da bistå nasjonale myndigheter eller lokalsamfunnet i dette arbeidet.

Handling i forhold til plikter som følger av- rettigheter gir menneskerettighetene deres styrke, og kan gi produktive rammeverk for samfunnsarbeid like mye som de fremmer forståelsen av rettighetene. Et fokus på pliktene som følger rettigheter understreker derfor den interaktive komponenten ved menneskerettigheter: at de står i et selvforsterkende samspill mellom bevisstgjøring og praksis. Handling for å endre offentlige holdninger og verdier er for eksempel et nødvendig ledd i samfunnsarbeid (Ife and Fiske 2006), i første omgang for å skape forståelse av rettigheter og plikter. Det kan innebære samfunnsbasert utdanning, bevisstgjørings kampanjer og bevegelser på alle samfunnsnivå. Imidlertid er en slik kollektiv bevisstgjøring ikke bare et mål i seg selv, men også nødvendig for at det samfunnsarbeidet som rettighetene forplikter til skal kunne realiseres mer effektivt – og dermed fremme forståelsen av rettighetenes betydning (Sudmann and Henriksbø 2011). Fokus løftes på denne måten fra individuelt til kollektiv nivå, hvilket forplikter til en nedenfra og opp orientering (Tesoriero 2010) som i sin tur øker forståelsen av menneskerettighetenes (og pliktene) betydning, ansvaret for dem, og motiverer til ytterligere handling.

OPPGAVENS OPPBYGGNING

I oppgaven har jeg og brukt noen vignetter. Vignettene er sammensatte historier basert på egne erfaringer. De er i så måte ikke konkrete, men er til for å illustrere kompleksiteten i humanitært arbeid og for å gjøre forståelse for denne kompleksiteten mer tilgjengelig for leser. Vignettene er dermed ikke del av det metodiske arbeidet eller datasamlingen og vil derfor ikke bli belyst ytterligere.

Opgaven er delt inn i ti kapitler. I første kapittel presenterer jeg prosjektets tema, problemstilling og forskningsspørsmålene. Videre presenterer jeg samfunnsarbeid og menneskerettighetene som perspektiv i internasjonalt humanitært arbeid.

Kapittel 2 omhandler humanitære organisasjoners struktur og funksjon. Humanitære organisasjoners grunnprinsipper og arbeidsmetode basert på frivillighet vil bli belyst. Som vindu inn til humanitært arbeid i katastrofeområder blir Røde Kors bevegelsen fremhevet. Videre blir utviklingen av kjønnsperspektiv i humanitært arbeid belyst og strategier for samarbeid mellom ulike humanitære organisasjoner og grunnlag for humanitære organisasjoners handlingsplaner presentert.

Kapittel 3 gjør rede for tidligere forskning knyttet til kjønnsbasert vold og relevante teoretiske perspektiv.

Kapittel 4 presenterer forskningsdesign, vitenskapsteoretisk forankring og metoden som er benyttet for dataproduksjon. Videre presenteres analysen av datamaterialet, metodiske refleksjoner og etiske overveielser.

Kapittel 5 er en kort innledning til de empiriske kapitlene 6, 7, 8 og 9.

Kapittel 6 er det første av fire analyse – og diskusjonskapitler. Kapitlet omhandler hjelpearbeideres/delegaters forberedthet til å møte kjønnsbasert vold når de er i felt.

Kapittel 7 handler om hjelpearbeideres/delegaters møte med kjønnsbasert vold når de er i felt.

Kapittel 8 omhandler hjelpearbeideres/delegaters mulighet til å forebygge kjønnsbasert vold når de er i felt

Kapittel 9 handler om mulighet for håndtering av sterke opplevelser etter endt oppdrag.

Kapittel 10 er en oppsummering og konkludering av studien og forslag til videre forskning

KAPITTEL 2 HUMANITÆRE ORGANISASJONER I KATASTROFEOMRÅDE

HUMANITÆRE ORGANISASJONER

Internasjonale Humanitære organisasjoner kalles ofte INGO (International Non Governmental Organisations). De er mange og varierende både i forhold til aktiviteter og mål og mandat. Ofte benevnes de bare NGO (Non Governmental Organisations) som en fellesbetegnelse for både internasjonale og nasjonale humanitære organisasjoner. Jeg har likevel valgt skille mellom de to for å få frem det internasjonale og multinasjonale aspektet ved humanitært arbeid i denne oppgaven.

I følge Verdensbanken er NGO internasjonale private, non – profit – organisasjoner som bidrar med aktiviteter for å lette lidelser, fremme de fattiges interesser, beskytte miljø, skaffe sosial og medisinsk hjelp, eller bidra til samfunnsutvikling. Det er verdibaserte organisasjoner som helt eller delvis er avhengig av veldedige donasjoner og basert på prinsipper om altruisme og frivillighet.

Det er, i følge Verdensbanken, tre hovedgrupper av NGO. En hovedgruppe er samfunns baserte (Community based) organisasjoner (CBO) som bistår en spesifikk befolkning i et avgrenset område, en annen hovedgruppe er nasjonale organisasjoner som opererer i enkelte individuelle utviklingsland og en tredje hovedgruppe er internasjonale organisasjoner (INGO). Disse har som regel sitt hovedkontor i vestlige industrielle land med små lokale enheter i flere utviklingsland.

INGO bidrar med varierende humanitær assistanse ved kriser og katastrofer. Noen har spesialisert seg på å støtte og fremme enkelte synspunkt, og å påvirke politisk utvikling eller fremme svakere gruppers rettigheter, mens andre har spesialisert seg på operasjonell aktivitet, å designe og implementere konkrete prosjekt. Selv om de har forskjellige spesialiteter så er deres hovedmål å bistå katastroferammede med assistanse på en eller annen måte.

De som reiser ut på oppdrag for INGO benevnes delegater og er profesjonelle spesialtrente sykepleiere, ingeniører, leger og andre. Hvordan delegater som reiser ut

blir lønnet varierer. Om en reiser ut for store INGO får en som regel dekket samme lønn som en har ved sin faste arbeidsplass her hjemme, samt kompensasjon i form av diett penger og kompensasjon etter gradering av hvor farlig oppdraget antas å være. Mindre INGO har ikke alltid mulighet for det og satser derfor på lavere lønn og baserer det humanitære arbeidet på altruisme og frivillighet.

Grunnprinsippene

De fleste humanitære organisasjoner har noen grunnprinsipper deres arbeid er basert på. Grunnprinsippene de fleste INGO har felles er: *upartiskhet*, *nøytralitet* og *uavhengighet*. *Prinsippet om upartiskhet* handler om å hjelpe uten hensyn til nasjonalitet, rase, klasse, religion eller politisk overbevisning.

Prinsippet om nøytralitet handler om ikke å ta parti eller på noe tidspunkt la seg engasjere av uoverensstemmelser av politisk, rasemessig, religiøs eller ideologisk karakter

Prinsippet om uavhengighet betyr frihet fra andre organisasjoner eller myndigheters kontroll av hva den humanitære organisasjonen skal gjøre. Selv om den humanitære organisasjonen er underlagt landets lover må den alltid opprettholde sin selvstendighet for til enhver tid å kunne handle i overensstemmelse med sine prinsipper. Den humanitære organisasjonen må likevel kunne inngå samarbeidsavtaler med offentlige myndigheter, private eller andre organisasjoner om utøvelse av humanitært arbeid.

Frivillighet

Frivillighet regnes som en effektiv samarbeidsmetode for å nå bredest mulig ut med bistand til mange ulike grupper, også kvinner utsatt for kjønnsbasert vold.

Det kan være mange ulike grunner til at mennesker melder seg som frivillige for å bistå INGO. Noen er drevet av behov for, eller ser det som sin plikt å hjelpe sitt folk, noen håper på ansettelse og lønn og andre melder seg til frivillig arbeid for å få opplæring. Andre ganger kan det være status i seg selv å arbeide for INGO. Noen søker beskyttelse og andre kan ha egen politisk agenda.

Utvelgelse av frivillige skjer ut fra kriterier som personlig egnethet, tidligere erfaring, alder, kjønn, lese- og skrive – ferdigheter og annet avhengig av agenda, oppgaver,

prosjekt og programmer. Men frivillige trenger ikke bare være enkeltpersoner. Det finnes som regel egne lokale frivillige foreninger eller organisasjoner som kjemper for kvinner og kvinners rettigheter. Kvinnene skaper ofte selv uformelle nettverk for å støtte hverandre og for å hjelpe andre. Men disse nettverkene har begrenset kapasitet om de ikke får tilført ressurser. Kanskje kan samarbeid med disse i større grad bli vektlagt i humanitært arbeid?

VINDU INN TIL HUMANITÆRT ARBEID I KATASTROFEOMRÅDE

Undersøkelsen jeg har foretatt er basert på delegater fra Norges Røde Kors. Fordi jeg selv har erfaring fra Røde Kors som delegat i internasjonalt humanitært arbeid kan det gi meg bedre mulighet til å forstå og fortolke delegaters utsagn og til å bruke egen erfaring. Med bakgrunn i dette har jeg valgt å bruke Røde Kors som vindu inn til humanitært arbeid. For å øke leserens forståelse har jeg her valgt å gi en beskrivelse av Røde Kors – bevegelsens organisering, nødhjelpspolitik og opplæringsprogram.

Røde Kors bevegelsens hovedkomponenter

Røde Kors og Røde Halvmåne – bevegelsen ble grunnlagt i 1919 og er en av verdens største humanitære organisasjoner. International Committee of Red Cross (ICRC) og International Federation of Red Cross (IFRC) sammen med de nasjonale Røde Kors organisasjonene danner den Internasjonale Røde Kors- og Røde Halvmåne – bevegelsen. Sammen med frivillige, støttespillere og bemanning utgjør bevegelsen nesten 100 millioner personer som bidrar med nøytral og upartisk beskyttelse og assistanse til mennesker påvirket av katastrofer og konflikter.⁴

Bevegelsen innehar tre hovedkomponenter:

- The International Committee of Red Cross (ICRC), er en nøytral og uavhengig organisasjon som gir beskyttelse og humanitær assistanse til ofre for krig eller armerte konflikter.
- The International Federation of Red Cross/Red Crescent (IFRC), har en misjon om å bedre sårbare menneskers liv ved å mobilisere til ”power of humanity” Organisasjonen koordinerer og bidrar med internasjonal assistanse etter menneske – skapte katastrofer, eller naturkatastrofer i situasjoner uten krig eller armerte konflikter.⁵
- Nasjonale Røde Kors og Røde Halvmåne utgjør 187 organisasjoner på verdensbasis. Dette nettverket former grunnlaget for den Internasjonale Røde Kors og Røde Halvmåne – bevegelsen.

Når en katastrofe rammer er det oftest de frivillige fra den nasjonale organisasjon som er de første til å respondere i det katastroferammede område. De støtter de offentlige myndigheter i sitt eget land som uavhengige hjelpetropper i det humanitære feltet. Sammen med lokal kunnskap, ekspertise og infrastruktur gjør den nasjonale organisasjonen det mulig for Røde Kors bevegelsen å handle så raskt som mulig. Når en stor katastrofe rammer og assistanse er nødvendig mobiliserer IFRC det globale humanitære nettverket etter sin nødhjelpsrespons politikk.

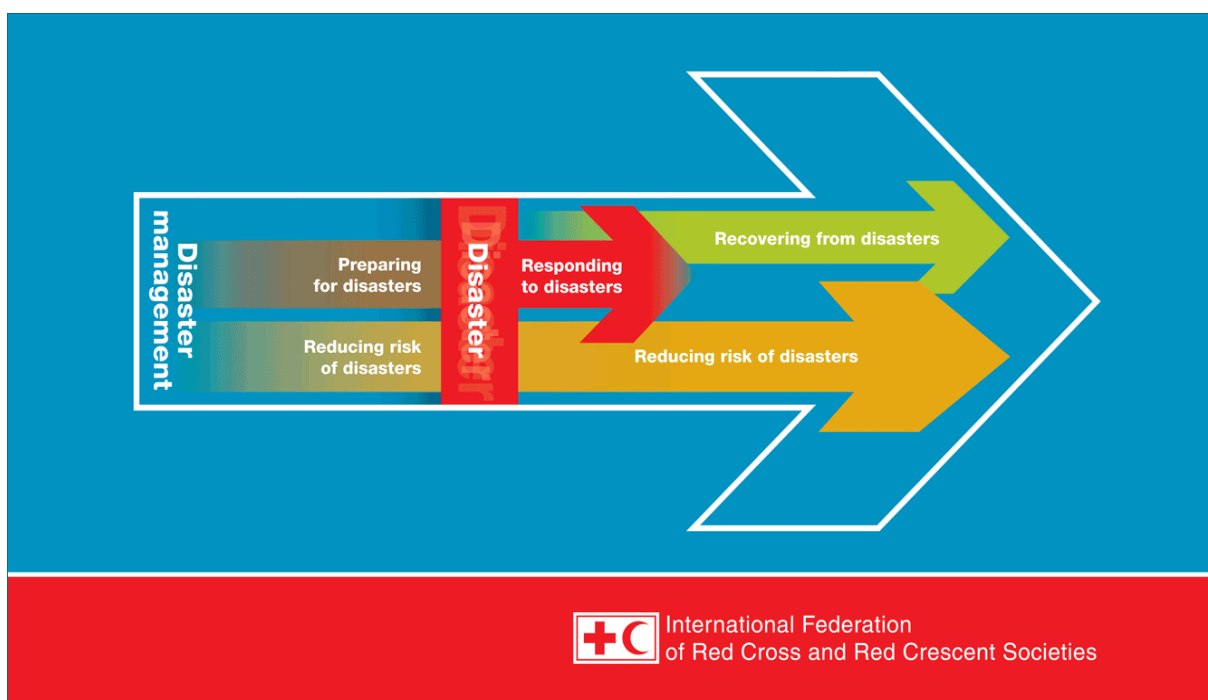
⁴ <http://ifrc.org/en/who-we-are/the-movement/ifrc/> 16.02.2013

⁵ <http://ifrc.org/en/who-we-are/the-movement/ifrc/> 16.02.2013

Røde Kors og Røde Halvmåne bevegelsens nødhjelpspolitik

På internasjonalt nivå forhandler IFRC med regjeringer, internasjonale organisasjoner og humanitære donorer i forhold til å øke respekten for sårbare menneskers verdighet, bedre praksis og øke ansvarlighet ved administrasjon av katastrofer.

Katastrofehandling innebærer ansvar for alle sider ved nødhjelp som organisering og administrering av ressurser. Det legges særlig vekt på forberedthet, respons og gjenoppbygging for å kunne minske konsekvensene av en katastrofe.

Figur 1: lastet ned fra IFRC sine nettsider om disaster management⁶

Diagrammet over illustrerer IFRC sin modell for katastrofeberedskap, inkludert forberedthet, respons, og gjenoppbygging. Pilene impliserer at det er en kontinuerlig prosess. Tidsrammene vil være påvirket av den sosioøkonomiske status før katastrofen, størrelsen på katastrofen og av størrelsen på den internasjonale respons.

De som bor i det lokale katastroferammete samfunn er de første til å respondere på og starte hjelpearbeidet. Røde Kors og Røde Halvmånes nasjonale foreninger fokuserer

⁶ <http://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disaster-management/2012-05-06>

derfor på samfunnsbasert katastrofeberedskap. Når et samfunn eller land har for liten kapasitet til å respondere på eller gjenreise seg fra en katastrofe kan de, gjennom den nasjonale organisasjon, be IFRC om assistanse. Et Field Assessment Coordination Team (FACT) kan da bli sendt ut, koordinert av IFRC sekretariatet i Geneve. FACT er en vesentlig del av IFRC sin beredskap for global nødhjelpsrespons. Teamet består av erfarne personer som er spesialtrente i metodologi for rask kartlegging og vurdering. De første ukene av en operasjon assisterer FACT den nasjonale organisasjon med rask kartlegging, vurdering og koordinering i forhold til FN og internasjonale NGO. FACT kan anbefale utsendelse av et eller flere Emergency Response Units (ERU).

Emergency Response Unit

Emergency Response Unit (ERU) ble utviklet fordi bedre planlegging og forberedthet ble anerkjent som middel for å minske omfanget av humanitære kriser (IFRC 2009). ERU – konseptet inngår derfor som et viktig redskap i IFRC respons til katastrofer. En ERU er et team av tekniske spesialister, klar til å bli utplassert på kort varsel, og til å bruke forhåndspakket standardisert utstyr.

Det finnes åtte forskjellige typer ERU:

- IT og Telecom ERU assisterer under koordineringen av operasjonen, oppretter lokal kommunikasjons nettverk og skaffer forbindelse mellom feltet og sekretariatet, og sikrer informasjonsflyt. Enheten inneholder satellitt telefoner og høyfrekvent radiosystem.
- Vann og sanitet – ERU innehar tre moduler. En modul bidrar med hygienefremmende tiltak gjennom samfunnsmobilisering, hygiene – opplæring både operasjonelt og med vedlikehold. Den sørger for grunnleggende sanitetsfasiliteter som latriner, innsekts kontroll og søppel depot for opp til 20 000 mottakere. De to andre modulene innebærer å sørge for rent vann og tilgjengelighet for mottaker.
- Bistands – ERU er opptatt av oppgaver for å sikre at det er rett bistand som gis. Dette inkluderer registrering, distribuering, overvåkning, evaluering og koordinering av det som er distribuert.

- Base camp ERU er støtte redskap for Røde Kors og Røde Halvmåne – ansatte, og skal skaffe akseptable leve og arbeidsforhold for ansatte som arbeider i nødhjelps – operasjoner.
- Helse – ERU består av tre kategorier; grunnleggende helse – enhet, (sykdomsforebyggende og helsefremmende tiltak), - felt sykehus og et sykehus for hurtig utsendelse. Disse blir sendt ut etter at teknisk helse – kartlegging er gjort og når de lokale myndigheter er enig i at slik assistanse er nødvendig.

ERU er utviklet for å være selvforsynt for en måned og kan operere i inntil fire måneder (IFRC 2008).⁷ Koordinering i feltet er håndtert av en ERU offiser fra IFRC som vil fungere som bindeledd mellom feltet og organisasjonen gjennom hele ERU operasjonen. Etter å ha vært utsendt i tre til fire måneder blir ERU utstyret overlevert til, enten den nasjonale vertskaps – organisasjonen, føderasjonens delegasjon eller til de lokale helsemyndighetene som en donasjon fra den nasjonale organisasjon. Det overleverte utstyret kan dermed bli brukt igjen i potensielle fremtidige katastrofer og være en del av mottakene nasjonale organisasjon sin beredskapspakke (IFRC 2000).⁸

Norges Røde Kors er en av de nasjonale partnerorganisasjonene som sender ut ERU. Helse ERU er lagret i Norge og klar til utsendelse med utstyr og personell når det er behov for assistanse. Delegater som sendes ut i ERU oppdrag gjennomgår et opplæringsprogram. Dette vil bli gjennomgått i neste avsnitt.

Norges Røde Kors ERU opplæringsprogram

Delegater som er med i beredskapsstyrken skal ha gjennomført fire ulike kurs:

- WORC (World of the Red Cross): Nettbasert kurs, ca 20 timer. En grunnleggende innføring i Røde Kors – bevegelsen. Her blir det også gitt informasjon om Geneve konvensjonenes fundamentale prinsipper og de internasjonale menneskerettighets – konvensjoner. Kurset er en forutsetning for å gå videre til neste kurs som er
- IMPACT (International Mobilisation and Preparation for Action): Dette er et en ukes teoretisk og praktisk kurs om å arbeide for Røde Kors i felt.

⁷ <http://www.ifrc.org/Global/Publications/disasters/117600-eru-brochure-en.pdf>

⁸ <http://www.ifrc.org/Global/Publications/disasters/all.pdf>

- ERU (Emergency Response Unit) er et ca en ukes teoretisk og praktisk kurs om det å jobbe i en ERU.
- Stay safe – personal security er et nettbasert sikkerhetskurs på ca fire timer.

I tillegg finnes det et nettbasert e - lærings kurs på ca fire timer som er direkte knyttet til kjønnsperspektiv i humanitært arbeid; *Gender equality in programme planning*. “*Different needs equal opportunities*”. Dette er foreløpig et frivillig kurs som delegater blir oppfordret til å ta. (Kurset er ment å bli obligatorisk fra januar 2013)

Kurset bygger på Inter Agency Standing Committee (IASC) sin håndbok *Women, Girls, Boys and Men; Different Needs – Equal Opportunities*⁹ som ble utgitt i 2006. Håndboken inkluderer også retningslinjer for håndtering av kjønnsbasert vold. Hensikten med retningslinjene er å gjøre regjeringer, samfunn og humanitære organisasjoner i stand til å etablere og koordinere et sett av minimum fler- sektorale intervensjoner for å forebygge og respondere på seksuell vold tidlig i nødhjelpsfasen.

UTVIKLING AV KJØNNSPERSPEKTIV I HUMANITÆRT ARBEID

De siste ti årene har det vært økt fokus på kjønn i humanitært arbeid, i den forstand at mange nå retter oppmerksomhet mot kvinner. Flere frivillige organisasjoner ser at det er en sammenheng mellom kvinners posisjon og fattigdom. Deltakelse og styrking av kvinner for å bekjempe fattigdom er derfor sentralt for de fleste INGO og kjønn er nærmest blitt et ”moteord” i internasjonal humanitær sammenheng. Der en satser på utdanning og arbeid for kvinner og barn går levestandarden opp for alle. Det vil blant annet si at menn også får det bedre, og at barnedødeligheten går ned. Kvinners rett til eiendom og særlig til dyrkbar jord er derfor sentralt.

Ved tusenårsskiftet lanserte FN åtte konkrete mål for bekjempelse av fattigdom, som skal nås innen 2015. Disse målene er: utrydde ekstrem fattigdom og sult, sikre utdanning for alle, styrke kvinners stilling, redusere barnedødeligheten, redusere svangerskapsrelatert dødelighet, stoppe spredningen av HIV/AIDS, malaria og andre dødelige sykdommer, sikre miljømessig bærekraftig utvikling, og bygge et globalt partnerskap for utvikling. Som ledd i å bygge et globalt partnerskap for utvikling har de fleste INGO sluttet seg til FNs tusenårsmål.

⁹ http://www.humanitarianinfo.org/iasc/pageloader.aspx?page=content-subsidi-tf_gender-genderh

De fleste INGO arbeider nå for å integrere kjønnsperspektivet inn i alle ledd på alle nivå i organisasjonene. Ofte refereres det til kjønnsintegrering som strategi (*mainstreaming gender*) når det er snakk om integrering av kjønnsperspektiv.

Allerede på FNs verdens kvinnekongress i Beijing i 1995 ble kjønnsintegrering etablert som en global strategi for å promotere likestilling og bekjempe fattigdom. I 1997 ble FNs økonomiske og sosiale råd enig om å integrere kjønnsperspektiv i alle FNs programmer og politikk¹⁰ og i 2000 vedtok FNs sikkerhetsråd resolusjon 1325.¹¹ I resolusjonen blir kjønnsperspektivet trukket inn både i utviklingsarbeid og i fredsprosesser og omhandler både menneskerett og kjønnsintegrering. Definisjonen på kjønnsintegreringsstrategi, som de fleste humanitære organisasjoner bruker, er definert av FNs økonomiske og sosiale råd som:

*”(...)vurderingen av konsekvensene for kvinner og menn av enhver handling, inkludert lover, retningslinjer og programmer, på alle områder og nivåer. Det er en strategi for å gjøre både kvinners og menns interesser og erfaringer til en integrert del av utarbeidelsen, realiseringen, overvåkingen og evalueringen av retningslinjer og programmer i alle politiske, økonomiske og sosiale sfærer, så kvinner og menn tjener likt på det, og diskriminering ikke vedlikeholdes. Målet er å oppnå likestilling”.*¹²

Med likestilling menes ikke at menn og kvinner blir like, men at begge kjønns rettigheter, interesser, behov og prioriteringer tas i betraktning samtidig som det tas hensyn til ulikhetene som finnes innenfor begge kjønnsgrupper.¹³

En integreringsstrategi innebærer et større fokus på kvinner fordi det oftere avsløres systematisk kjønnsdiskriminering av kvinner enn av menn.¹⁴ Kvinners rettigheter

¹⁰ <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/ECOSOCAC1997.2.PDF> (31.01.12)

¹¹ <http://www.fn1325.no/Resolusjonen> (31.01.12)

¹² <http://www.fn.no/Temaer/OEkonomisk-og-sosial-utvikling/Fattigdom/Kvinner-og-fattigdom>(31.01.12)

¹³ <http://www.fn.no/Temaer/OEkonomisk-og-sosial-utvikling/Fattigdom/Kvinner-og-fattigdom>(31.01.12)

knyttet til menneskerettigheter, og kvinner sees ikke lenger kun som en sårbar gruppe. For å bekjempe fattigdom og for å oppnå FNs tusenårsmål ble humanitære organisasjoners fokus rettet mot å styrke kvinners posisjon og innfri deres internasjonale menneskerettigheter. `

En evaluering av tusenårsrådene som ble foretatt av FNs økonomiske og sosiale råd i 2010, viste svært liten fremgang på alle områder.¹⁵ På konferansen, Humanitarian Assistance and Gender, i Oslo, 14.09 2010, deltok blant annet Redd Barna (Norge), Norges Røde Kors, Kirkens Nødhjelp, Caritas (Norge), Norsk Folkehjelp, Care og Fokus. Konklusjonen etter konferansen var at det fremdeles er langt igjen før målet er nådd.¹⁶ Det ble rettet søkelys blant annet mot kultursensitivitet og forståelse, lokal aksept og lokal eierskap av program/prosjekt, behovet for å øke fokus på menn som menn, eller huske på at kjønn gjelder alle mennesker, samt engasjement fra ledelse og opplæring av hjelpearbeidere/delegater.

MED FOKUS PÅ KJØNNBASERT VOLD

Kjønnbasert vold, her avgrenset til vold mot kvinner, er brudd på menneskerettigheter som er forankret i internasjonale rettighetskonvensjoner. FNs sikkerhetsråd hevder at sikkerhet er en grunnleggende menneskerett og en forutsetning for individuell helse, samfunnshelse og velvære, økonomisk og sosial utvikling, fred og rettferdighet.¹⁷ Handlingsplanen, *Platform for Action*,¹⁸ fra Verdens fjerde Kvinnekonferanse, Beijing 1995, definerer kjønnbasert vold som:

"enhver handling som resulterer i, eller sannsynligvis vil resultere i, fysisk, seksuell eller psykisk skade eller lidelse for kvinner, inkludert trusler om slike handlinger, tvang og vilkårlig frihetsberøvelse, enten dette skjer i den offentlige eller private sfæren. Vold mot kvinner omfatter, men er ikke begrenset til følgende: Fysisk, seksuell og psykisk vold i familien, inkludert mishandling, seksuelle overgrep mot jenter, medgiftrelatert

¹⁴ [http://www.fn.no/Temaer/OEkonomisk-og-sosial-utvikling/Fattigdom/Kvinner-og-fattigdom\(31.01.12\)](http://www.fn.no/Temaer/OEkonomisk-og-sosial-utvikling/Fattigdom/Kvinner-og-fattigdom(31.01.12))

¹⁵ [http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG%20Report%202010%20En%20r15%20-low%20res%2020100615%20-.pdf#page=13\(05.02.12\)](http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG%20Report%202010%20En%20r15%20-low%20res%2020100615%20-.pdf#page=13(05.02.12))

¹⁶ [http://www.nordsor.no/wp-content/uploads/2011/01/NRC-139883_Report_Gender_conference_161210_Final1.pdf\(27.01.2012\)](http://www.nordsor.no/wp-content/uploads/2011/01/NRC-139883_Report_Gender_conference_161210_Final1.pdf(27.01.2012))

¹⁸ <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/plat1.htm#statement> 18.02 2013

*vold, ekteskadelig voldtekt, kjønnslemlestelse og andre skadelige, tradisjonelle praksiser, samt ikke-ekteskadelig vold og annen utnytting.” (Platform for Action (1995), D. 113).*¹⁹

Dette er en definisjon som oftest blir referert til og benyttes av de fleste humanitære organisasjoner.

STRATEGIER FOR SAMARBEID MELLOM HUMANITÆRE ORGANISASJONER

Inter Agency Standing Committee (IASC) er en komité som ble etablert ved FNs generalforsamlings resolusjon 46/182 i 1991. Komiteen ble opprettet fordi det ble sett et behov for koordinering av hjelpetiltak. IASC er den eneste beslutningsmyndige komité innen humanitært arbeid. Den er sammensatt av mange organisasjoner, blant annet FNs organisasjoner, Verdensbanken, internasjonale organisasjoner for migrasjon, International Committee of Red Cross and Red Crescent (ICRC), International Federation of Red Cross and Red Crescent (IFRC) lokal Røde Kors - organisasjoner og NGOer. Med andre ord inkluderer IASC mange av de største humanitære institusjonene og står derfor for den største del av humanitær assistanse som blir distribuert over hele verden.

Ved å koordinere aktivitetene skal medlemmene forbedre sine hjelpetiltak og dele ressurser. Samtidig som forumet blir brukt til å skape enighet om system og politikk innen humanitært arbeid, respekterer de organisasjonenes individuelle mandater. De samarbeider også om kjønnsperspektiv og håndtering av kjønnsbasert vold i humanitært arbeid.

I 2006 utga IASC en håndbok, *Women, Girls, Boys and Men; Different Needs – Equal Opportunities*, med retningslinjer for kjønnsperspektiv i humanitært arbeid (Committee 2006). Håndboken kom som en anerkjennelse av kvinner, jenter, gutter og menns ulike behov i humanitært arbeid. Den inneholder også egne retningslinjer for humanitære organisasjoners håndtering av kjønnsbasert vold.²⁰ Hensikten med retningslinjene er å gjøre regjeringer, samfunn og humanitære organisasjoner i stand til å etablere og koordinere et minimum sett av fler – sektorale intervensjoner for å forebygge og

¹⁹ <http://www.fokuskvinner.no/no/Tema/Vold/> 18.02 2013

²⁰ [http://ochanet.unocha.org/p/Documents/IASC%20Gender%20Handbook%20\(English\).pdf](http://ochanet.unocha.org/p/Documents/IASC%20Gender%20Handbook%20(English).pdf) 18.02 2013

respondere på kjønnsbasert vold tidlig i nødhjelpsfasen. Retningslinjene skal kunne brukes i enhver nødhjelpssituasjon enten det er kjent om forekomsten av seksualisert vold er høy eller lav. De har som utgangspunkt at seksualisert vold er underrapportert og at alt humanitært personell derfor bør anta og tro at kjønnsbasert vold, og spesielt seksualisert vold, finner sted og er alvorlig og livstruende problem, selv om konkrete bevis ikke finnes. Retningslinjene understreker viktigheten av å involvere lokale myndigheter og lokalsamfunnet, og deltakelse av kvinner og jenter i alle aktiviteter. Denne deltakelsen regnes som fundamental for å kunne lykkes med koordinerte tiltak, styrke lokal kapasitet og sikre bærekraft. Norge er en av hovedsponsorene til denne håndboken og har derfor stor interesse av at denne blir brukt.

Kristin Sørung Scharffscher foretok i 2011, på oppdrag fra NORAD, en undersøkelse angående i hvilken grad UNHCR, WFP, Unicef og UNOCHA var kjent med og hadde integrert IASC sine standarder og i hvilken grad håndboken ble brukt og implementert som et retningsgivende verktøy i humanitære operasjoner.²¹ Hun hevder i rapporten *Making Gender Matter in Humanitarian Operation*, at ingen av de organisasjonene som deltok i undersøkelsen har fullt ut integrert IASC håndboken i sitt humanitære arbeid, og at alle er i gang med egne prosesser for å implementere lignende standarder og prinsipper.

Et annet samarbeid mellom humanitære organisasjoner ble initiert av en gruppe NGO og Røde Kors bevegelsen i 1997. Samarbeidet som ble kalt Sphere prosjektet (Standard in Humanitarian Accountability and Quality management) kom i stand for å kvalitetssikre og ansvarliggjøre humanitære organisasjoner.²² Det er en rettighetsbasert tilnærming som refererer til Røde Kors bevegelsens Code of Conduct, internasjonale menneskerettigheter, lov om menneskerett og Geneve konvensjonen. Samarbeidet ledet til felles minimumsstandarder for humanitært arbeid nedfelt i en håndbok. Sphere håndboken er et hovedreferansepunkt i humanitært arbeid. Håndbokens struktur reflekterer Sphere sitt mål om å forankre humanitær bistand i rettighetsbasert og deltakende tilnærming. Den fokuserer på å inkludere den affiserte befolkningen og nasjonale og lokale myndigheter på alle trinn av responsen.

²¹ <http://www.norad.no/en/tools-and-publications/publications/norad-reports/publication?key=388315> (06.11.12)

²² <http://www.sphereproject.org/> (12.11.12)

Håndboken blir oftest referert til og konsultert i forhold til logistikk som for eksempel ved ernæring, størrelse og innhold på matrasjoner ved utlevering av mat, vann, størrelse på telt med mer, men er også ment som et redskap for å forbedre informasjon og kunnskap organisasjonene i mellom.

GRUNNLAG FOR HUMANITÆRE ORGANISASJONERS HANDLINGSPLANER

Selv om det primære ansvar for kvinners rettigheter ligger hos de nasjonale myndighetene i de land humanitære organisasjoner opererer i, har de humanitære aktørene en viktig rolle i å forebygge og respondere på kjønnsbasert vold. I Norge danner handlingsplaner og strategier regjeringen utarbeider grunnlag for humanitære organisasjoners handlingsplaner dersom de får midler over bistandsbudsjettet. Kvinners rettigheter og å øke kvinners deltakelse er et av Norges hovedsatsingsområder når det gjelder bistandssamarbeid. Handlingsplaner og strategier som blir utarbeidet er og ment som veiledende dokument for humanitære organisasjoner som mottar midler over bistandsbudsjettet.

Strategi for kvinner og likestillingsrettet utviklingssamarbeid 1997 – 2005 slår fast at likestilling er både et spørsmål om rettferdighet og et vilkår for å sikre bærekraftig bistand.²³ Denne strategien ble evaluert, på oppdrag for NORAD, av Berit Aasen ved Norsk institutt for by- og regionsforskning (NIBR) i 2005.²⁴ Evalueringen viste at likestillingshensynet underordnes eller forsvinner underveis i bistandsprosessen til tross for politiske prioriteringer i strategier og planer. Den viste og at integrering som strategi for kvinnerrettet utviklingssamarbeid i praksis medførte pulverisering av medansvar og redusert oppmerksomhet på kvinnene i målgruppen som partnere i utviklingssamarbeidet.

Det er laget flere handlingsplaner med tanke på kvinners rettigheter, både i forhold til fredsprosesser i krig og konfliktområder og for utviklingssamarbeid.

²³ <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Jagland/ud/veiledninger-og-brosjyrer/1997/strategi-for-kvinne-og-likestillingsrett.html?id=275059>

²⁴ <http://www.norad.no/no/resultater/publikasjoner/evalueringer/publikasjon?key=109579>

I forbindelse med fredsprosesser ble *Regjeringens handlingsplan for gjennomføring av FNs Sikkerhetsråds resolusjon 1325 (2000) om kvinner, fred og sikkerhet* utgitt i 2006.²⁵ Denne handlingsplanen omhandler Norges innsats for global sikkerhet, fred og rettferdighet. Den fokuserer spesielt på å intensivere innsatsen både for å øke kvinners deltakelse i sivile og militære fredsoperasjoner, i fredsbygging og fredsmekling, og å styrke beskyttelse av kvinners menneskerettigheter i konfliktrammete områder.

Strategisk plan "*Kvinner fred og sikkerhet. Strategisk plan 2011 - 2013*" er en oppdatering og styrking av handlingsplanen fra 2006.²⁶ Den legger til grunn å fremme et gjennomgående kjønnsperspektiv i all utforming og gjennomføring av norsk politikk knyttet til fred og sikkerhet.

I forbindelse med utviklingssamarbeid ble *Handlingsplan for kvinners rettigheter og likestilling i utviklingssamarbeidet 2007 – 2009* utgitt i 2007.²⁷ Denne handlingsplanen og videreføringen av den, *Handlingsplan for kvinners rettigheter og likestilling i utviklingssamarbeidet (2007 – 2009). Videreføres 2010 – 2013*,²⁸ har som overordnet mål å bekjempe fattigdom ved å bygge på innfrielse av menneskerettighetene både for kvinner og menn, i tråd med FNs tusenårserklæring.

Det innebærer at både kvinner og menns bidrag til utvikling må anerkjennes, og at kvinner skal få ta del i velferdsutviklingen og ta del i samfunnets beslutningsprosesser på lik linje med menn. Dette forutsetter aktiv innsats for å styrke kvinners innflytelse, deltakelse og rettigheter. De tematiske innsatsområdene i handlingsplanene er: kvinners politiske deltakelse, kvinners økonomiske deltakelse, seksuell og reproduktiv helse og rettigheter og vold mot kvinner.

²⁵ <http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0002/ddd/pdfv/275810-fn1325.pdf>

²⁶ http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/FN/strategi_kvinner_fred_sikkerhet.pdf

²⁷ http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Utvikling/H_planKvi_ny1MB.pdf

²⁸ http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Utvikling/Kvinner%20og%20likestilling/Handlingsplan_kvinnerNo_0510.pdf

KAPITTEL 3 TIDLIGERE FORSKNING OG RELEVANTE TEORETISKE PERSPEKTIV

I dette kapitlet vil jeg først presentere tidligere forskning som er relevant for å studere kjønnsbasert vold i katastrofeområder. Forskningen som presenteres er valgt fordi de representerer fire forskjellige utgangspunkt som er relevant for min studie. Deretter vil jeg presentere ulike teoretiske perspektiv som er relevante i møte med kjønnsbasert vold mot kvinner i humanitært arbeid.

KUNNSKAPSSTATUS PÅ FELTET

Katrina Lee – Koo (2011) belyser i sin artikkel, ”*Gender – Based Violence Against Civilian Women in Postinvasion Iraq: (Re) Politicing George W. Bush`s Silent Legacy*”, hvordan vold mot kvinner ofte er politisk, religiøst, strategisk, kriminelt eller kulturelt motivert, eller en kombinasjon av disse. Lee – Koo (2011) hevder at kjønnsbasert vold ofte utføres med bakgrunn i offentlige deklarererte politiske mål eller personlige ambisjoner. Hun definerer kjønnsbasert vold som enhver vold, fysisk eller strukturell, som retter seg mot, eller rammer, en person på grunn av ens kjønnsidentitet (Lee-Koo 2011). Definisjonen inkluderer strukturell vold. Strukturell vold har en kjønnsdimensjon ved tilgang til velferdsordninger, utdanning, offentlig representasjon, likhet for loven, mat, husly, bevegelsesfrihet, arbeid og frihet til å ta egne avgjørelser om egen velvære kan alle bli påvirket av ens kjønnsidentitet. Lee – Koo hevder at kvinner er spesielt sårbare for disse former for strukturell vold i kaotiske konfliktsoner, der det er lite ressurser og som har tendens til å privilegere menns behov og interesser og menns offentlige tilstedeværelse. Videre hevder Lee – Koo at vold mot kvinner ikke bare må sees i lys av behovet for å straffeforfølge mannen som overgriper, men må sees i en større politisk, kulturell og historisk sammenheng og knyttes til etnisk opprinnelse, klasse, alder og kjønn (Lee-Koo 2011). Det kan være flere grunner til hvorfor kjønnsbasert vold rettes mot kvinner sier Lee – Koo (2011). Blant annet hevder Lee – Koo at vold mot kvinner noen ganger kan være økonomisk betinget for å tjene penger på kvinners kropp ved å bortføre kvinnen og tvinge henne til salg av seksuelle tjenester. Andre grunner kan være for å holde kvinner nede i forhold til strukturell plassering, eller noen ganger for å straffe eller ydmyke konkurrerende klaner eller klasser, hevder Lee - Koo. Når mennesker er på flukt, for eksempel ved katastrofer,

samles mennesker ofte i overfylte flyktningleire uavhengig av klasse, etnisk opprinnelse, kjønn eller alder og hele den tidligere sosiale orden forrykkes. Noen ganger kan militsen eller politi, som er ment å beskytte befolkningen, for eksempel i flyktningleire, også være delaktig i denne type vold ved enten å overse, og dermed legitimere vold mot kvinner, eller selv aktivt utføre vold mot kvinner for å skape ro og orden gjennom frykt (Lee-Koo 2011).

Reavey, Ahmed og Majumdar (2006) har undersøkt noen av de utfordringene vestlige profesjonelle hjelpearbeidere står ovenfor i møte med sør asiatiske kvinner som har vært utsatt for kjønnsbasert vold. I sin forskningsrapport "*How Can We Help When She Won't tell Us What's Wrong*" beskriver de hvilke betydning etnisk opprinnelse, kjønn og klasse har for kvinner som har overlevd seksualisert vold. Reavey, Ahmed og Majumdar (2006) hevder at seksualisert vold mot kvinner også må forstås ut fra sosial orden og kulturell kontekst. I forskningsrapporten påpeker de blant annet nødvendigheten av å kunne skille mellom individuelle forskjeller og etniske opphav i møte med kvinner utsatt for seksualisert vold, og å kunne møte kvinner utsatt for seksualisert vold uten å referere til egen vestlig tenkning (Reavey, Ahmed et al. 2006).

Sarah Fisher (2005) har gjort en studie som omhandler vold mot kvinner etter tsunamien som rammet Sri Lanka i 2004. Kjønnsbasert vold har vist seg å være et økende problem etter katastrofer, hevder hun i artikkelen *Violence Against Women and Natural Disasters: Findings From Post – Tsunami Sri Lanka* (Fisher 2005). I denne artikkelen ser Sarah Fisher vold mot kvinner i sammenheng med manglende sikkerhet i flyktningleirene, menns økte alkohol konsum og de kaotiske tilstandene som oppstod etter tsunamien. Hun hevder vold mot kvinner og spesielt hjemmebasert vold mot kvinner fortsatte i flyktningleirene og midlertidige bosetninger langt utover katastrofens første fase. Økonomisk marginalisering og manglende tilgang til ressurser gjorde kvinner sårbare også mot seksuell utnyttelse, hevder Sarah Fisher. Det er rapporterte tilfeller om menn som betalte fattige kvinner for seksuelle tjenester med penger eller andre goder. Etter tsunamien var det og rapportert om mange giftermål mellom eldre menn og unge kvinner og jenter. Det var flest kvinner som døde etter tsunami og det ble rapportert at menn giftet seg raskt igjen med unge jenter. Noen ekteskap ble arrangert av jentenes foreldre for å lette den økonomiske byrden. Videre hevder Sarah Fisher at overfylte flyktningleire og trange bo - forhold gjorde kvinner spesielt sårbare for

trakassering og seksualisert vold (Fisher 2005). Sarah Fisher (2005) hevder at kjønnsbasert vold må sees i sammenheng med landets tidligere sosiale orden, prosesser av makt og kvinners underordnede status. Hun sier at det er dokumentert høy forekomst av vold mot kvinner på Sri Lanka også før katastrofen. Dette ser hun i sammenheng med skadelige holdninger mot kvinner og samfunnets kulturelle normer. Fisher (2005) hevder at vold mot kvinner også på Sri Lanka blir behandlet som en privatsak. Dette forplanter seg i det offentlige system med diskriminering av kvinner innen offentlige myndigheter, politi og velferds ordninger sier Fisher (2005). Kvinner blir dermed ikke tilstrekkelig beskyttet, hevder Sarah Fisher. Hun hevder videre at hyppigheten av og aksept for kjønnsbasert vold kan forklares i sammenheng med de ujevne kjønnsrelasjonene som finnes innen familie og samfunn. Ved å nekte kvinner sine menneskerettigheter hindrer vold kvinner i å delta i samfunnet og setter dermed begrensninger for samfunnsutviklingen. På denne måten kan vold mot kvinner som følge av naturkatastrofer hindre en mer rettferdig oppbygning og utvikling etter katastrofen (Fisher 2005).

Ward og Vann (2002) som har studert kjønnsbasert vold i flyktningleire i Tanzania hevder at kjønnsbasert vold mot kvinner kan føre til både fysisk og psykisk invalidisering av kvinner. Ofte fører det til stigmatisering og utstøtelse fra familie og samfunn avhengig av kulturell kontekst. Dette får konsekvenser for deres mulighet til å overleve og til å kunne ta vare på sine barn. Ofte lever de i konstant frykt for flere overgrep og kan være utsatt for æresdrap, hevder Ward og Vann. Videre hevder Ward og Vann at kvinner og jenter som har vært utsatt for kjønnsbasert vold også risikerer andre typer vold som tvangsekteskap, prostitusjon eller andre former for seksuell utnyttelse. Kvinner som har vært utsatt for kjønnsbasert vold har ulike problemer og behovene rangerer blant annet fra medisinsk eller kirurgisk behandling, psykososial hjelp, arbeids trening for å kunne sikre økonomi, utdanning og beskyttelse fra overgripere (Ward and Vann 2002).

SAMFUNNS STRUKTUR OG SOSIAL ORDEN

Naturkatastrofer er forskjellige både i forhold til årsak, omfang og utvikling. De største katastrofene utløses av for eksempel vulkan, jordskjelv, jordskred, flom, stormer eller tsunami. Det mest iøynefallende og umiddelbare etter en naturkatastrofe er alle

ødeleggelsene som vitner om årsakens styrke, bygninger rasert, infrastruktur borte. Men katastrofer har sine røtter i sosial struktur og reflekterer prosesser av sosial forandring. Det vil si at samfunnets sosiale orden før katastrofen har betydning for menneskers sårbarhet, handlingsmulighet og mestring når den en gang inntreffer (Rodríguez, Quarantelli et al. 2007:12). Derfor må menneskers handlingsberedskap og handlingsrom etter en katastrofe sees i sammenheng med samfunnets tidligere sosiale orden basert på blant annet kjønn, alder, klasse eller etnisk opprinnelse. Og forståelse av menneskets liv må knyttes til relasjoner mellom kjønn som knyttes til kontekst, og sees sammen med andre dynamikker av sosialt liv som blant annet klasse, alder, etnisk opprinnelse og førlighet (Connell 2009:86)

Min studie er basert på forståelse og håndtering av kjønnsbasert vold mot kvinner ved humanitært arbeid i katastrofeområder. Det innebærer også forståelse for betydningen av kjønn i kulturell kontekst. Forskjellene basert på kjønn er grunnleggende i ethvert samfunn og kjønn inngår som vesentlig komponent i forhold til samfunns organisering, struktur og orden (Connell 2009). Forståelse for kjønn som sosial institusjon kan bidra til å tydeliggjøre kjønns innvirkning på sosial orden på linje med blant annet etnisk opprinnelse, alder og klasse. Det er alle sosiale fenomen som omfatter blant annet praksis, konflikt, symboler, identitet, makt, struktur og forandring (Martin 2004). Det vil si at i likhet med alder, klasse, etnisk opprinnelse har kjønn betydning i forhold til egen identitet, samhandling og mulighet for å påvirke både egne livsbetingelser, samfunns utvikling og forandring. Hvilke betydning kjønn har vil avhenge av kontekstuell sammenheng, hvor en er og hvilke samfunn en opererer i. Kunnskap om samfunn, kultur og sosial orden er derfor vesentlig også for hvordan kjønnsbasert vold blir håndtert i humanitært arbeid. Enarson, Fothergill og Peek hevder i boken *Handbook of Disaster Research* at hvordan hjelpearbeidere håndterer kjønnsbasert vold etter en katastrofe avhenger av deres forståelse av kjønnsbasert vold før katastrofen, og av deres evne til å forankre en slik forståelse i den kulturelle og historiske konteksten (Rodríguez, Quarantelli et al. 2007:137).

Et samfunn kan forstås som en refleksiv prosess der strukturen skaper og gjensker seg selv ved menneskers handlinger og samhandling. Det vil si at mennesker både skaper og blir skapt av samfunn, og samfunn dannes, skapes, forandres og påvirkes ved menneskers handlinger og samhandling. Det betyr at samfunn forandrer seg og er i

konstant utvikling avhengig av tid og sted (Tesoriero 2010:56). Menn og kvinner er handlende aktører som både skaper og blir skapt av samfunnet innenfor de muligheter og begrensninger som ligger til grunn for deres handlingsrom (Sudmann 2009:29). Alle samfunn er forskjellige både med tanke på kultur, historie, normer, verdier, struktur og sosial orden. Strukturen gir betingelsene for handlingsmulighetene og retningslinjer for hvordan handling skal utføres, men det er aktørene som produserer og reproducerer denne strukturen ved hjelp av sine handlinger. Sosial struktur trenger handling fra tenkende og følende aktører som må nyttiggjøre seg disse strukturene for at strukturene skal kunne eksistere (Fay 1996:65). Om det er samfunnets struktur som påvirker aktørene eller aktørene som påvirker samfunnsstrukturen er et spørsmål om hva som har *kausal forrang* i samfunnslivet. Det vil si om det er aktøren eller strukturen som er den første bevegelse i samfunnet (Aakvaag 2008:30).

Uavhengig av kontekstuell sammenheng har menneskene selv laget de regler og roller den sosiale orden følger og som er bestemmende for samhandling og gjør samfunnet forutsigbart og forståelig. Samhandling innen samfunn følger sosial orden, struktur og rammer for å skape forutsigbarhet og unngå kaos (Bauman and May 2004). Men forsøk på å skape orden for å unngå kaos kan i seg selv være den største hindring for oppnå orden, hevder Bauman og May (2004:123). Fordi uorden skapes nettopp ved målrettete, saksorienterte problem – løsende handlinger, vil hvert nytt forsøk på å skape en del av verden, eller et spesielt område av menneskers handling, ordnet før til nye problemer. Hvert forsøk gir opphav til andre typer ambivalens som nødvendiggjør nye forsøk (Bauman and May 2004:116 - 123). I min studie kan dette ha betydning i forhold til om humanitært arbeid er oppgaverelatert eller rettighetsbasert eller basert på en refleksiv holistisk tilnærming med tanke på å forebygge eller respondere på kjønnsbasert vold.

KJØNNBASERT VOLD OG RISIKOFAKTORER

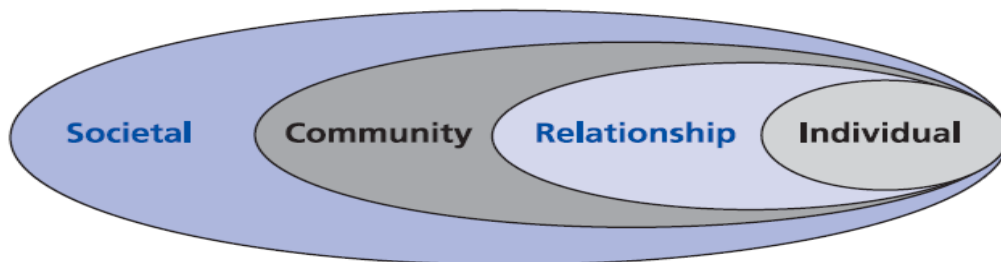
Whitzman (2008) hevder at kjønnsbasert vold omfattes av de fleste nasjonale lovverk, i tillegg til internasjonale konvensjoner som en alvorlig kriminell handling på lik linje med andre typer vold. Konsekvensene av en slik handling rammer både samfunn og enkeltindivid, overgriper og offer. Det er et globalt problem som finnes i alle land og i alle samfunn uavhengig av alder, klasse, etnisk opprinnelse, religiøs overbevisning og seksuell legning. Videre hevder Whitzman (2008) at vold mot kvinner er et alvorlig hinder for kvinners likeverdige deltakelse i samfunnet og er dermed et alvorlig

demokratisk problem. Til tross for at det er et verdensomspennende problem er det fortsatt skjult, benektet eller behandlet som et normalt, privat problem i de fleste land (Whitzman 2008).

Krug (Krug 2002:157) peker på flere faktorer som øker kvinners sårbarhet i forhold til seksualisert vold. Blant annet hevder hun at det er sammenheng mellom kvinners utsatthet for vold og alder, rusbruk, å ha tidligere vært utsatt for voldtekt eller seksuelt misbrukt, ha mange seksualpartnere, involvert i sex arbeid, økt utdanning og økonomisk empowerment (spesielt når det gjelder intimpartner) og fattigdom.

Ingen enkelt faktor kan forklare hvorfor noen er mer utsatt for vold enn andre eller hvorfor det er mer vanlig i en kontekst enn i en annen. Krug (2002:12) har laget en modell for å forstå samspillet mellom ulike faktorer og vold.

Modellen skiller mellom fire ulike nivå: individ nivå, relasjonelt nivå, samfunnsnivå og samfunnssosiale faktorer.

Figur 2. Økologisk modell for å forstå samspill mellom ulike faktorer og vold (Krug 2002:12)

- *Individ – nivå:* Det første nivå i denne økologiske modellen er basert på kartlegging av både den biologiske og den personlige historiebakgrunn som er med å prege en persons handlinger. Den fokuserer på karakteristikk ved personer som bidrar til økt mulighet for å være offer eller overgriper.
- *Relasjonelt – nivå:* Det andre nivå reflekterer hvordan et individs nære sosiale relasjoner innvirker på risiko for vold. For eksempel kan rusmisbruk være forbundet med økt fare for vold.
- *Samfunnsnivå:* Det tredje nivå relaterer til de sosiale relasjonelle omgivelsene som naboskap, arbeidsplass og skole og karakteristikk ved disse som bidrar til vold eller beskyttelse mot vold. Høy mobilitet og mangel av den sosiale ”lim”

kan være forbundet med økt fare for vold. Høy arbeidsledighet og rus er i tillegg faktorer som virker inn.

- *Samfunnssosiale faktorer:* Det fjerde nivå legger vekt på å undersøke de vide sosiale faktorer som virker inn på i hvilken grad vold er akseptert. Samfunnssosiale faktorer innebærer: -kulturelle normer som aksepterer vold som løsning av konflikter, -holdninger som definerer selvmord som et personlig valg og ikke åpner for å se det som vold som kan forebygges, - normer som prioriterer foreldres rettigheter fremfor barns velferd, - normer som styrker menns dominans over kvinner og barn, - normer som støtter utvidet politimakt mot sivile, - normer som støtter politiske konflikter. Vide samfunnssosiale faktorer innebærer også helse, utdanning, økonomi eller sosial politikk som er med på å opprettholde store sosiale eller økonomiske forskjeller mellom grupper i samfunnet.

Modellen fremhever mange årsaker til vold, og samhandlingen mellom risikofaktorer innen familien og samfunnet som en videre sosial, kulturell og økonomisk kontekst. Plassert i en utviklingskontekst viser modellen også hvordan vold kan utløses av forskjellige faktorer på forskjellige stadier i livet. Samhandling mellom faktorer på forskjellige nivå av modellen må tas i betraktning.

Denne modellen kan også være nyttig ved arbeid i katastrofeområder for eksempel ved arbeid i flyktningleire. Ved å bevege seg fra individuelt nivå til familie og videre til flyktningleiren samlet og til samfunnet rundt vil en kunne finne relevante sammenhenger som og kan knyttes til kjønnsbasert eller seksualisert vold mot kvinner.

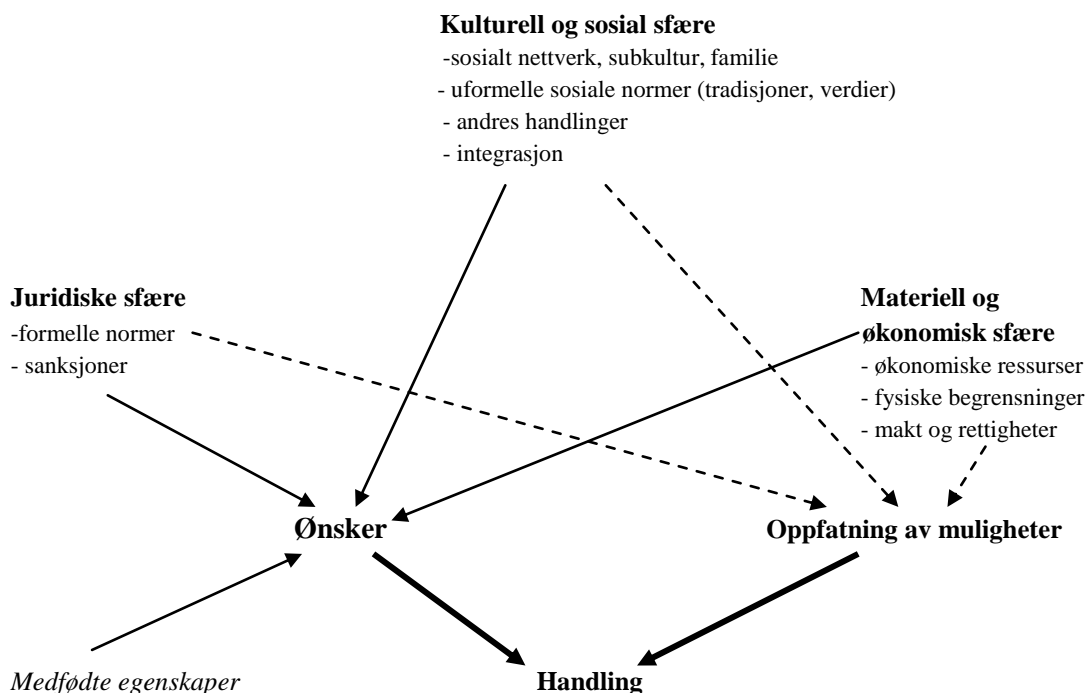
MULIGHETSBETINGELSER FOR HANDLING

Brian Fay (1996) hevder at samfunn i dag har en tendens til å rangere mennesker etter hvordan mennesker ser ut, det vil si etter kjønn, alder, etnisk opprinnelse og noen ganger religiøs identitet. Dette har ført til grupperinger som insisterer på sin egen kulturelle og sosiale individualitet, hevder Fay (1996). De understreker ofte sin forskjellighet i forhold til dominante grupper og krever ofte sin egen særegne rett. Ved ikke å ville trekkes inn i en større sosial orden bekjemper eller motstår de hegemoniet av sterkere grupper. Dette kan føre til en oppfatning om at de som tilhører en gruppe er fundamentalt forskjellig fra en annen gruppe og at gruppeidentitet skaper individuell

identitet (Fay 1996). Videre hevder Fay (1996) at grupper består av mange forskjellige mennesker og grupper kan derfor aldri være enhetlig i den forstand at de *er* i kraft av seg selv. Grupper dannes, forandres og påvirkes ved samhandling innad i gruppen, relasjoner som bygges eller brytes, og samhandling mellom de forskjellige gruppene. Hvilke allianser og grupper som dannes må sees i sammenheng med de mulighetsbetingelser samfunnets struktur legger til rette for.

Skog (2006) har laget en modell som viser faktorer som påvirker individets, ønsker, oppfatninger og handlinger. Modellen var opprinnelig utviklet i forbindelse med avvikssosiologi. Den kan, slik jeg ser det, også brukes for å beskrive hvordan sosial struktur påvirker menneskers handlingsmuligheter og kan sees i sammenheng med Krugs økologiske modell for å forstå samspillet mellom ulike faktorer og vold. Modellen deles inn i fire kategorier som påvirker menneskers muligheter for handling: *medfødte egenskaper, kulturell og sosial sfære, juridisk sfære og den materielle og økonomiske sfære.*

De tynne heltrukne pilene viser faktorer som former menneskenes karakter og verdier. Stiplede piler representerer muligheter og begrensninger i miljøet som påvirker menneskers oppfatninger og de tykke pilene peker på intensjonale forklaringer for handling (Skog 2006:109 - 110).

Figur Skogs modell: Faktorer som påvirker individets ønsker og oppfatninger (Skog 2006:109)

Medførte egenskaper vil i forbindelse med påvirkning av sosial struktur blant annet kunne bety kjønn, alder etnisk opprinnelse og andre synlige attributter vi bærer med oss som kroppslige tegn.

Kulturell og sosial sfære sier noe om hvordan blant annet, tradisjoner og verdier, grupperinger sosiale nettverk og opplevelse av tilhørighet, familietilhørighet og andre relasjoner påvirker menneskers handlingsmulighet. Kulturell og sosial sfære innbefatter også normer, som gjennom uformelle regler og roller indikerer hvilke atferd og relasjoner som er tillatt eller ikke i et samfunn (Fay 1996).

Den juridiske sfære henspeiler i denne sammenheng til hvordan lovverk også kan knyttes til sosiale fenomen som kjønn, alder, etnisk opprinnelse og klasse.

Konstitusjonelle lover og regler setter formelle rammer for handlingsmuligheter, gjør noen handlinger mulig og begrenser andre. Konstitusjonelle lover og regler er også sårbare for fortolkning (Fay 1996). Hvem som fortolker vil ha betydning for hvordan loven blir håndtert. Fortolkning vil være avhengig av tid og sted. Kjønn, alder etnisk opprinnelse og klasse vil og kunne få betydning ved fortolkning av lovverket, blant annet i forhold til håndtering av kjønnsbasert vold.

Materiell og økonomisk sfære tar utgangspunkt i individets plassering i samfunnshierarkiet. Ulikheter i makt og rettigheter kan også knyttes til klasse i den forstand at de som er på bunnen av samfunnshierarkiet vil ha vanskeligere for å realisere sine mål (Skog 2006).

Det som kjennetegner samfunn, institusjoner, grupper og fellesskap er at de er dynamiske og at de har en historie, og samfunnslivet er preget av både endring og stabilitet. Med samfunnsarbeid som metode kan kritisk bevissthet bidra til endring av holdninger og handlinger og dermed endring av mulighetsbetingelser i den aktuelle kontekst (Aakvaag 2008).

KRITISK BEVISSTHET OG DIALOG

Kritisk bevissthet handler om refleksjon over sammenhengene mellom personlige erfaringer og politisk kontekst og å knytte disse refleksjonene til samfunnets sosial struktur og orden (Freire, Nordland et al. 1999). Den brasilianske pedagogen Paulo Freire definerte kritisk bevissthet som

”opplæring til å oppfatte sosiale, politiske og økonomiske motsetningsforhold, og å bekjempe de sider ved virkeligheten som skaper undertrykkelse” (Freire, Nordland et al. 1999:18).

Freire tok utgangspunkt i at mennesker som var stigmatiserte eller undertykte hadde liten handlingsmulighet for å bedre sine livsvilkår. Han betegnet dette som ”den tause kultur”. De undertryktes pedagogikk er en frigjørende pedagogikk som tar utgangspunkt i at mennesker ved dialog og kritisk refleksjon, som fører til kritisk bevissthet og handling, kan bli likeverdige deltakere i samfunnsfellesskapet. Kritisk bevissthet innebærer at vi setter spørsmålstegn ved det vi kan og vet fra før og det vi tar for gitt i hverdagslivet. Det handler om det Paulo Freire kaller praxis som innebærer refleksjon og handling for konstruktiv forandring i forhold til tilværelsen. Freire hevder at den viktigste metoden for slik forandring er dialog. Ordet er dialogens essens hevder Freire (1999) og ordet består av to dimensjoner, refleksjon og handling i et grunnleggende samspill der det ene ikke kan eksistere uten det andre om en skal skape forandring. Dialog er en skapende handling som også innebærer ydmykhet og evnen til å lytte på en holistisk måte (Ledwith and Campling 2011:71). Det vil si at vi i dialog evner å sette til side vår egen forståelse av situasjonen og heller søke å forstå den andres. Dette er et viktig element i forhold til å forstå og håndtere kjønnsbasert vold i kulturell kontekst ved humanitært arbeid i katastrofeområder og for å skape forandring.

SAMHANDLING OG KULTURELL FORSTÅELSE

Hvordan hjelpearbeidere forstår sosial orden før katastrofen i land de opererer i, vil ha innvirkning på hvordan de forstår og håndterer kjønnsbasert vold og for hvordan de samhandler med menneskene de møter etter katastrofen i den aktuelle kontekst. Goffman (1983) er primært opptatt av hverdagslige ritualer ved ansikt - til - ansikt interaksjon. Dette er viktige ritualer som tilkjenner relasjoner mellom mennesker. Smil, latter, sinne, alt har betydning i disse relasjonene som og gir mulighet for øyeblikk der man kan bytte plass med og nærmest bli omgjort til den andre (Dominelli 2002:101). Samhandling kan danne utgangspunkt for forståelse og empati, men og vekke sinne og avsky (Fay 1996:233). Målet med samhandling er ikke at alle skal bli like eller være enige, men samhandling skaper grunnlag for forståelse, vekst og

utvikling. Det gir mulighet for økt kunnskap, utvidelse av perspektiv og for å se andre sammenhenger. Forskjellenes betydning vil alltid være der, men samhandling gir mulighet for å akseptere, utfordre eller omforme forskjellene i samfunn i konstant utvikling og forandring (Fay 1996:234). Erving Goffman (1922 – 1982) gjorde det til sitt sosiologiske prosjekt å avdekke mikromekanismene for kompetente aktørers refleksive konstruksjon av sosial orden (Aakvaag 2008:71).

Gjennom livet har vi mange roller. Goffman (1992) illustrerer dette i sin bok *Vårt rollespill til daglig* ved å sammenligne livet med teater. Der bruker han begreper som opptredende og publikum. Noen ganger spiller vi rollen som opptredende, andre ganger som publikum. Ved sosialisering skapes, gjenskapes og forandres roller i en livslang prosess (Goffman 1992:208). Den som opptrer har en fasade knyttet til seg som bæres med over alt, sier Goffman (1992). Kjønn, etnisk opprinnelse, klasse og alder hevder Goffman er stabile meningsbærere knyttet til fasaden. Dette er kjennetegn som avgis ukontrollert, som er vanskelig å kontrollere eller kamuflere. I mitt prosjekt kan dette knyttes til de tegn vi bærer med oss som meningsbærere i møte med andre kulturer. Mimikk eller smil er ustabile meningsbærere knyttet til fasaden, hevder Goffman. Disse er mer kontrollerbare, men betydningen kan variere mellom kulturer. Både de stabile og de ustabile meningsbærere blir del av den fortolkning vi legger til grunn for vår forståelse av andre (Goffman 1992).

Goffman(1992) skiller også mellom to områder for fasade. *Fasadeområde* er der en bestemt opptreden er, eller kan være, under fremførelse, og *baksideområdet* er der hvor det foregår ting som har forbindelse med opptreden, men som gjerne strider mot det inntrykk en prøver å gi (Goffman 1992:120). Baksideområde kan sammenlignes med steder eller relasjoner vi kan hvile i. Det er steder der rollene på en måte allerede er avklart. Opptreden, publikum, fortolkning og situasjonsdefinisjon er her ikke så fremtredende. I min studie kan det sammenlignes med møte mellom kulturer i humanitært arbeid. I fasadeområdet blir humanitært arbeid utført i samhandling mellom hjelper og mottaker, i baksideområdet er hjelper eller mottaker samlet innen egne kulturelle grupper der de kan ”hvile”. Både fasadeområde og baksideområde knyttes til tegn vi gir og tegn vi avgir, og tolkningen av disse tegnene er allerede betinget av rammene rundt der situasjonen foregår. Det betyr at tid, sted, personer og situasjon danner bakgrunn og fremgrunn for fortolkningen, og bidrar til vår fortolkning av

forestillingen på den ene siden og til vårt bidrag til definisjon av situasjonen på den andre siden. Hvilke forskjeller eller betydninger som mobiliseres eller blir gjort relevante i de ulike situasjonene er et empirisk spørsmål.

Holdninger, forståelse og tolkninger vil prege møter mellom personer, og vi tilpasser oss etter de forventninger vi tror andre har av oss (Goffman 1992). Samtidig søker vi å ha kontroll over situasjonen og de inntrykk vi søker å skape (Goffman 1992). Goffman (1992) kaller dette for inntrykkstyring. Inntrykkstyring innebærer bruk av forsvarsmekanismer og beskyttelsesmekanismer. Han bruker begreper som *dramaturgisk lojalitet*, *dramaturgisk disiplin* og *dramaturgisk omtanke*. *Dramaturgisk lojalitet* innebærer lojalitetsbaserte fellesskap og ikke å røpe de hemmeligheter fellesskapet måtte ha. Lojaliteten kan oppleves som truet om en blir for nær eller følelsesmessig knyttet til andre utenfor fellesskapet. *Dramaturgisk disiplin* handler om nærhet og distanse og å opprettholde inntrykk av at en er emosjonelt og intellektuelt engasjert. *Dramaturgisk omtanke* innebærer evne til å være fremsynt og å oppføre varsomt og gjerne beskyttende overfor mennesker man ikke kjenner (Goffman 1992:176 - 179). I humanitært arbeid kan dette blant annet knyttes til den informasjon en gir eller får tilgang til.

Relasjoner, opplevelse av tilhørighet og samhandling følger en sosial orden ved symboler og kulturelle koder (Goffman 2010). Kulturelle koder forteller noe om tilhørighet og fellesskap blant annet i forhold til kjønn, alder, etnisk opprinnelse, religion, klasse, ved for eksempel måten en kler seg eller fremstår for hverandre på (Eriksen and Eraker 2010). Kultur er nedarvet, mangfoldig, konfliktskapende, foranderlig og åpen. De er ideskapende enheter som er gjennomtrengelige og utsatt for påvirkning av andre kulturer (Fay 1996:61). Kultur er lært og blir i større eller mindre grad overført samtidig som den forandrer seg. Det er mer eller mindre systematiske forskjeller i forhold til hva mennesker har lært, som utgjør kulturforskjeller (Eriksen 2001:61). Eriksen (2001) hevder at det finnes ingen skarpe grenser mellom kulturer, noe som fører til at vi er både kulturelt forskjellige og like. Ved samhandling, for eksempel i møte med kvinner utsatt for seksualisert vold, kreves det at en gir noe av seg selv, sympati og innlevelse. For å kunne gjøre det er det nødvendig å vite mest mulig om den andres situasjon, som igjen fordrer kontekstuell kulturell forståelse. Det vil også gjøre det mulig å kjenne noe av konsekvensene av egen handling.

Fife (2002) hevder at en ved å bli forflyttet inn i et nytt kulturelt miljø kan bli utsatt for stress. Hun sier at belastningen ved ikke å kunne språket eller forstå de kulturelle kodene kan oppleve en form for kultursjokk. Kultursjokk definerer hun som opplevelsen av å være annerledes. Fife (2002) hevder at det kan føre til at en søker sammen i grupper og kjente relasjoner (Fife 2002). Dette kan være relevant i møte mellom kulturer i humanitært arbeid også i forhold til forståelse og håndtering av kjønnsbasert vold.

TABUISERTE SOSIALE FENOMENER OG ERFARINGER

I følge Douglas (1997) har alle samfunn sine idealer, sin overbevisning og sin tro som gjør at en moraliserer farer. Hun beskriver tabuer som det som ikke snakkes om, og som er forbundet med det som oppfattes som hellig eller ukrenkelig. Hva som er tabu kan være individuelt og varierer fra person til person eller fra gruppe til gruppe.

Videre hevder Douglas at:

”(...) skal vi heller ikke forvente å forstå andre menneskers tanker om besmittelse, den være seg verdslig eller hellig, før vi har konfrontert våre egne”

I sin bok *Rent og Urent* beskriver Douglas (1997) også betydningen av ritualer og hevder at det ikke er mulig å ha sosiale relasjoner uten symbolske handlinger (Douglas 1997:75). Symbolske handlinger har forskjellig operasjonsnivå og handler både om fokus for oppmerksomhet og handling. Ritualene skaper rammer for opplevelse, hva vi ønsker og hva vi stenger ute, og ritualene kommer før opplevelsen. Tabuene som inngår i den symbolske orden blir sosialt anerkjent gjennom felles forståelse. Forskjellen mellom forskjellige kulturer handler om ulike opplevelsesverdener som ritualer setter rammer for. Forskjellene mellom mennesker fra forskjellige kulturer er, i følge Douglas, at *”(...) vi ikke tar med oss det samme settet av stadig kraftigere symboler fra den ene konteksten til den neste: vår opplevelsesverden er oppstykket”* (Douglas 1997:80). Noen ganger kan brudd på et tabu være brudd på hele den sosiale orden, avhengig av kulturell kontekst. Videre hevder Douglas at tabuer er forståelige bekymringer for å verne samfunnet mot atferd som kan bryte det ned (Douglas 1997:176).

Stigmatisering av offer for seksualisert vold

Innenfor rammene av sosial orden og struktur kategoriserer mennesker hverandre. Vi danner oss inntrykk etter alder, rase, kjønn og andre attributter vi bærer med oss som synlige merker. Når vi møtes prøver vi å fortolke hva som kan forventes. Det medfører forventning om at en person skal fremstå slik som hun blir fortolket. Stigmatisering er en handlings- eller sanksjonsmåte der det reageres konsekvent mot oppførsel som bryter med en slik fortolkning (Goffman 2000). Å ha et stigma vil si å ha definerte avvik fra hva som normalt forventes, og som det reageres konsekvent mot på denne måten.

Vold mot kvinner er brudd på alle samfunns grunnleggende verdier, selv om hva som defineres som vold vil være kulturelt situert. Men å forholde seg til mannen som overgriper og kvinnen som offer, ved seksualisert vold mot kvinner, vil stakkarsliggjøre kvinnen og dermed være et stigma i seg selv. I tillegg til å ha blitt personlig krenket bærer kvinnen dessuten med seg merkene av bruddet på samfunnets verdier og idealer, og vitner slik sett om hva som er mulig og tenkelig, og hva som er tabu, innenfor den sosiale orden. Dette gjør at overgrepet potensielt får en langt videre betydning (Douglas 1997). Douglas (1997) hevder at reaksjonen mot tabubruddet kan, på grunn av politisk moralisering, til tider være frastøting i form av ansvarliggjøring. I tilfellet seksuelle overgrep vil kvinnen med andre ord (for eksempel ved politisk moralisering) kunne bli gjort ansvarlig for overgrepet selv, fordi det bryter så sterkt med den sosiale ordens idealer at samfunnet ikke klarer å ta innover seg overgrepet som faktum, dets reelle årsaker og konsekvenser. Hun blir snarere gjort til ansvarlig vitne/bevis. Dette kan igjen føre til at hun blir ytterligere stigmatisert og i noen tilfeller ekskludert og isolert (Douglas 1997).

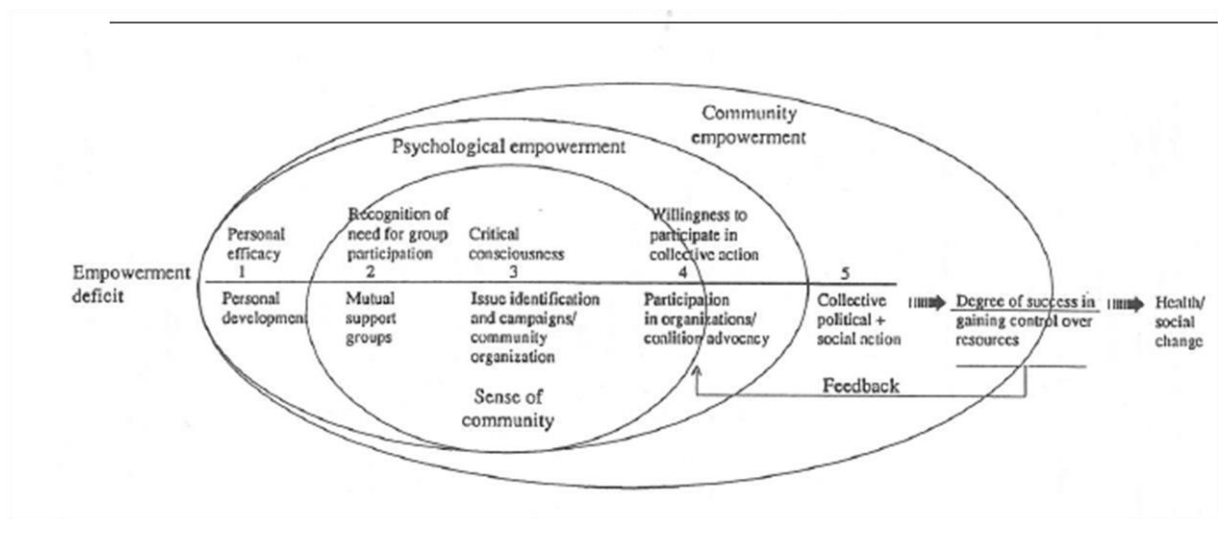
EMPOWERMENT OG LOKAL HANDLEEVNE

Empowerment er et sentralt begrep i samfunnsarbeid, og i humanitært arbeid i forbindelse med kvinner utsatt for kjønnsbasert vold. Det er ikke noe som gis, men er en toveis prosess som involverer dialog, vilje til å dele kunnskap og informasjon og anerkjennelse av den andres styrke (Dominelli 2002:118).

Empowerment blir ofte brukt som metode for mennesker som opplever å stå i en avmaktsituasjon (Askheim and Starrin 2007 :21 - 22). Askheim (2007) skiller mellom tre ulike posisjoner for empowerment: markedsorientert tilnærming, terapeutisk

posisjon og empowerment som etablering av motmakt. I forhold til kvinner som har vært utsatt for kjønnsbasert vold handler empowerment om etablering av motmakt.

Vold mot kvinner må sees i forhold til samfunns sosiale orden og kvinners strukturelle plassering. Dette gjør at empowerment må involvere både kvinnen selv og samfunnet rundt. Bracht (1999) har laget en modell som jeg mener er anvendelig for dette. Den kan også blant annet knyttes til Freires frigjørende pedagogikk og diskuteres i sammenheng med Krug (2002) sin modell for å forstå spillet mellom vold og ulike faktorer.

Figur 2 er hentet fra Bracht (1999:90) Model of the Critical Components of Psychological and Community Empowerment

Figuren viser sammenhengen mellom psykologisk empowerment, opplevelse av fellesskap og tilhørighet og empowerment av samfunn. Bracht (1999) deler intervensjon i forhold til samfunnsempowerment inn i fem stadier: samfunns analyse, design og initiering, implementering, vedlikehold av program, informasjonsspredning og evaluering. Modellen sees som en dynamisk prosess og empowerment utvikles ved en stadig bevegelse mellom de forskjellige nivå. I hvilken grad undertrykte opplever å få kontroll over egne ressurser vil påvirke deres grad av psykisk empowerment som kan føre til deltakelse og opplevelse av tilhørighet og fellesskap (Bracht 1999:88 - 103).

DELTAKELSE OG LOKALT ENGAGEMENT

I følge Tesoriero (2010:140 - 148) er deltakelse både et virkemiddel og et mål. I min studie legger jeg til grunn at deltakelse er noe som gir aktører mulighet til å foreta egne

valg, påvirke handlingsrom og bli likeverdige deltakere i samfunnsfellesskapet (Freire, Nordland et al. 1999; Ledwith and Campling 2011). Det vil si at for diskriminerte eller undertrykte mennesker, som for eksempel kvinner utsatt for kjønnsbasert eller seksualisert vold, kan det å legge til rette for eller motivere til å komme sammen i grupper føre til både å styrke kvinnen som enkeltindivid og til kollektiv handling for å endre sine livsbetingelser (Dominelli 2002; Sudmann and Henriksbø 2011). Fordi diskriminering kan føre til isolering av enkeltmennesker som kan føre til opplevelse av usikkerhet og uten alternativer til å forandre sin situasjon kan det å komme sammen i grupper føre til oppdagelse av egen makt innen gruppen som igjen kan føre til kollektiv handling (Dominelli 2002:109). Det betyr at mennesker deltar på ulike måter og deltakelse kan knyttes både til individnivå og kollektivt nivå.

Deltakelse er og et nøkkelbegrep i samfunnsarbeid (Minkler 2005; Tesoriero 2010; Ledwith and Campling 2011). Cornwall (2008) hevder at det er et begrep som kan innebære nesten hva som helst så lenge mennesker er involvert. Begrepet må derfor problematiseres, diskuteres og ”pakkes ut” og stadig prøves mot konkrete fenomener i tid og rom (Cornwall 2008; Sudmann and Henriksbø 2011).

Deltakelse og kjønn kan noen ganger være forbundet med ”kjønnsbevisste” tilnærminger som kan innebære likt antall kvinner og menn ved ansettelser eller implementering av prosjekter spesielt knyttet til kjønn. I *The Participation Reader* utforsker Cornwall (2011) ulike dimensjoner av deltakelse og kjønn i utviklingsarbeid, og understreker paradokser mellom ”kjønnsbevisste” og ”deltakende” utviklingsintervensjoner. Hun hevder at deltakelse ikke er et entydig begrep, og forholdet mellom kjønn og deltakelse kan være forbundet med spenning og motsigelser (Craig, Mayo et al. 2011). Dette er og et viktig element i min studie i den forstand at respons på eller forebygging av kjønnsbasert vold knyttes både til kjønnsbevisste prosjekter som kunnskapsformidling eller fagopplæring for at kvinnen skal klare seg økonomisk og til rettigheter og likeverdig deltakelse i samfunnsfellesskapet i humanitært arbeid. Nøkkelen til deltakelse ligger i opplæring og kunnskapsformidling, hevder Cornwall, men det innebærer og vilje til å dele informasjon og tilrettelegging fra de som inviterer til deltakelse (Cornwall and Coelho 2007).

Cornwall (2011) hevder og at deltakelse sett i forhold til kjønn ofte har vært praktisert ved en ovenfra og ned tilnærming. Det vil si at organisasjoner ofte har satt referanserammene og at deltakelse bare i liten grad har vært forbundet med å sette agenda og implementering (Craig, Mayo et al. 2011:203). Videre hevder Cornwall (2011) at å forsikre seg om at kvinner er konsultert og representert i ulike komiteer, programmer og prosjekter er nødvendig men ikke nok. Det er og nødvendig med strategier som er sensitive til lokale forskjeller, og å bygge på kjønnsrelaterte prosjekter eller programmer som både menn og kvinner kan kjenne seg igjen i og mobilisere rundt (Craig, Mayo et al. 2011).

I følge Ledwith (2011) innebærer deltakelse å finne rom for dialog som fører til refleksjon og handling. Det er en prosess der alle involverte kommer sammen i felles aksjon for å skape sosial forandring. Det involverer også oppløsning av maktrelasjoner ved dialog, til fordel for fellesskapet og sosial rettferdighet (Ledwith and Campling 2011:34). Men å forfekte menneskerettigheter er ikke nok. Det krever også at den enkelte engasjerer seg i fellesskapet, søker å påvirke beslutninger og balansere makt (Jim Ife 2006).

Rettigheter og endring

Begrepet menneskerettigheter er en vesteuropeisk oppfinnelse som historisk sett har manglet i de fleste kulturtradisjoner, hevder Eriksen (2001:62). Menneskerettighetene viser likevel at folk kan nå frem til velbegrunnet og stabil enighet om visse felles verdier og normer på tvers av store kulturforskjeller (Eriksen 2001:73). Men uavhengig av deres juridiske forankring er menneskerettighetene alltid sårbare i forhold til hvem som tolker dem (Hilhorst and Jansen 2012), og i hvilken politisk, kulturell, språklig og historisk kontekst. Definisjonsmakten har avgjørende betydning for praksis i humanitært arbeid, for eksempel idet menneskerettigheter blir brukt som grunnlag for forhandlinger om hvor humanitære organisasjoner får operere ved krig, konflikt og katastrofer og om hva de får bidra med i gitte tilfeller. Fortolkning, som også min studie er basert på, kan aldri sees som absolutt, men er en konstant bevegelse mellom helhet og del og tilbake, og avhengig av tid sted og kontekst.

Å handle rettighetsbasert kan og innebære endring av holdninger. Handling for å endre offentlige holdninger handler også om å skape forståelse av at rettigheter også avler

pplikter (Ife and Fiske 2006).²⁹ Det kan innebære blant annet samfunnsbasert utdanning, bevisstgjørings kampanjer og bevegelser på alle samfunnsnivå. I land humanitære organisasjoner opererer i er ofte det nasjonale lovverket på plass i forhold til like rettigheter, men praksis kan være uheldig. Å endre praksis vil også innebære endring av holdninger, bevisstgjøringskampanjer, kunnskapsformidling og opplæring fra individ nivå til kollektiv nivå (familie, samfunn, myndigheter). Dette er vesentlige elementer i samfunnsarbeid i følge blant andre Margaret Ledwith (Ledwith and Campling 2011). For å endre holdninger er dialog, kritisk bevissthet, samhandling, empowerment og deltakelse nødvendig (Minkler 2005).

²⁹ Se for øvrig kapitlet "Samfunnsarbeid, menneskerettigheter og humanitært arbeid", side 13

KAPITTEL 4. METODISK TILGANG TIL FELTET

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for og begrunne studiens vitenskapsteoretiske forankring design og forskningsmetoder. Jeg vil vise og diskutere de vurderinger som jeg har gjort underveis og hvordan det empiriske grunnlaget for studien er produsert. De analytiske valg og strategier vil bli beskrevet og diskutert. Forskningsetiske betraktninger og noen metodiske refleksjoner vil tilsvarende bli diskutert til slutt i kapitlet.

KONTEKSTUALISERING OG FORTOLKNING SOM METODOLOGISK TILNÆRMING

Problemstillingen jeg har valgt er ”Hvordan forstås og håndteres kjønnsbasert vold i internasjonalt humanitært arbeid”. Denne problemstillingen kan gjerne sees ut fra flere perspektiv som dermed kunne føre til forskjellig fokus for undersøkelsen og tilsvarende forskjellig resultat.

For det første kan problemstillingen, slik jeg ser det, tolkes ut fra at det er et spenningsforhold i møte mellom kulturer, altså et direkte relasjonsproblem. Relasjoner, kulturell forståelse, forskjeller og likheter, ville i dette perspektivet fått fremtredende betydning og blitt fokus for undersøkelsen. For det andre kan den forstås med utgangspunkt i spenningsforholdet mellom organisasjonenes handlingsplaner, delegatenes tolkning av disse og praksis. I dette perspektivet fremstår spørsmålet om kjønnsbasert vold mer som et organisatorisk problem som handler om organisasjonenes forventninger til delegater og vice versa. Jeg har valgt å kombinere disse to alternativene i besvarelsen av forskningsspørsmålene mine. Det begrunner jeg på den ene siden med at delegater som reiser ut for en organisasjon som regel har en lojalitet til sin organisasjon og handler på vegne av denne. Det vil si at organisasjonene har en innflytelse på hvordan delegater forstår og håndterer kjønnsbasert vold i internasjonalt humanitært arbeid. Men samtidig kan ikke menneske skille seg fra seg selv men er samlet i selvet, slik Eriksen (Eriksen 2001:39) beskriver. Det vil si at delegater også handler ut fra seg selv i direkte relasjon med mennesker i andre kulturer. Det betyr at både, hvordan kjønnsbasert vold blir vektlagt, forstått og håndtert innad i

organisasjonene, og delegaters forståelse av kjønnsbasert vold i kulturell kontekst har betydning.

Ved undersøkelsen ønsker jeg også å belyse eventuelle sammenhenger mellom disse variablene. Det gjør jeg ved fortolkning av delegaters utsagn, diskusjoner og historier som fremkommer i flerstegsfokusgruppe. Fordi kjønnsbasert vold er et universelt problem, basert på de strukturelle kjønnsforskjeller som finnes i de fleste land, har jeg valgt å ta utgangspunkt i delegaters forståelse for kjønnsbasert vold ved arbeid i felt generelt og ikke knyttet til et spesielt land eller samfunn. Dette er et bevisst valg jeg har tatt, basert på en forståelse om at forskjellene mellom mennesker, samfunn og kulturer ikke er absolutte (Fay 1996:224), og at kjønnsbasert vold er et globalt problem som finnes i alle land, samfunn og kulturer. Selv om delegaters forståelse for kjønnsbasert vold alltid vil være påvirket av deres forståelse av samfunn og kultur i kontekstuell sammenheng, legger jeg til grunn for undersøkelsen at delegaters forståelse for kjønnsbasert vold, forankret i et rettighetsperspektiv, også kan diskuteres på tvers av kulturelle forskjeller og kontekst.

Siden kvalitativ metode er grunnleggende en fortolkende metode som baserer seg på at forskeren har en refleksiv tilnærming mener jeg kvalitativ metode er godt egnet for min undersøkelse (Creswell 2003:182). Metoden i denne undersøkelsen består i en bevegelse frem og tilbake mellom datasamling og analyse, reformulering av problem og påfølgende rekapitulering av analyse (Creswell 2003:182). I min undersøkelse vektlegger jeg innsikt og dybde fremfor oversikt og bredde, hvilket også kjennetegner kvalitativ metode.

Ved fortolkning av deltakernes utsagn, diskusjoner og historier i flerstegsfokusgruppe søker jeg å finne mening som kan føre til forståelse og kunnskap om deres forståelse for og håndtering av kjønnsbasert vold når de er på oppdrag i felt. Hermeneutikken forsøker å beskrive vilkårene for at forståelse av mening skal være mulig, og det er meningstolkningen som er det sentrale (Gilje and Grimen 1995:142). Tilnærmingen peker på at fortolkning skjer hele tiden i menneskers liv og danner grunnlag for all forståelse. Hvordan vi forstår andre, hvor vi plasserer oss selv i forhold til andre og verden avhenger av vår fortolkning. Vårt fortolkningsgrunnlag påvirker alt det vi ser, hører og vet og vårt handlingsmønster. Fortolkning kan sees som en prosess der mening og forståelse forandres over tid avhengig av den kulturelle og historiske sammenheng.

Språk og språkforståelse er grunnleggende og en forutsetning for den hermeneutiske prosessen. Mening oppstår ved samhandling og dialog i søken etter felles forståelse (Fay 1996:142). I hermeneutikken er begrunnelser av sammenhenger viktig og den hermeneutiske sirkel sier noe om hvordan fortolkninger av meningsfulle fenomen skal og må begrunnes (Gilje and Grimen 1993:153). Den hermeneutiske sirkel er ment å favne bevegelsen som skjer i all fortolkning. Forståelse oppstår ved stadig bevegelse mellom helheten og delene og mellom delene og helheten. Helheten kan bare forstås ved å forstå delene, på samme måte som delene bare kan forstås ved å forstå helheten (Fay 1996:145). Samtidig vil den *forforståelsen* som man bringer inn i hvert ledd av fortolkningsprosessen bli gjenstand for kontinuerlig forandring idet man beveger seg fra del til helhet og tilbake igjen, og det er også denne dynamikken som *nødvendig*gjør en kontinuerlig rekapitulering av stadiene i fortolkningsprosessen. I denne fortolkningsprosessen hvor forståelse dannes, påvirkes fortolkerens utgangspunkt samtidig av tid og sted.

Min fortolkning i undersøkelsen er på tilsvarende måte preget av konstant bevegelse mellom datasamling, analyse, teori og problemstilling. Fortolkningen jeg har fortatt ved å lytte til informantenes historier er gjort i full forståelse med at andre kan komme til en annen forståelse i andre fortolkningssituasjoner (Fay 1996:144), samt at min egen alltid vil kunne forbedres. Jeg har lagt vekt på å lytte til informantenes historier, utsagn og diskusjoner i søken etter felles forståelse.

Når katastrofer skjer og delegater reiser ut i humanitært arbeid knyttes fortolkning også til det aktuelle tidspunktet for handlingen og skjer i lys av de intensjoner som ligger til grunn. Det vil si at fortolkningen av handlingen de utfører må knyttes til den aktuelle tid handlingen blir utført og intensjonene bak oppdraget. Det betyr at mening allerede er skapt uavhengig av om noen prøver å finne den, den venter bare på å bli forstått.

Likevel skapes meningen i oppdraget samtidig gjennom aktørens handling, det vil si som en mening som begrenser seg til handlingens tid og rom. Forskeren søker på sin side å sette seg inn i denne historiske og kulturelle konteksten i ettertid og forstå aktørens fortolkende tankegang. Hvis vi skal relatere dette til den hermeneutiske sirkel, kan vi si at helheten som må tas i betraktning er den totale livssituasjonen og livsverdenen til aktøren, mens delene forstås som handlingene aktøren utfører i hjelpearbeidet. Det betyr at, for å forstå en handling må den sees i en større

sammenheng innen aktørens liv, inkludert den sosiale og kulturelle setting aktøren levde sitt liv under (Fay 1996:147).

I min undersøkelse har jeg søkt å sette meg inn i bakgrunnen for at deltakerne reiste ut, hvor oppdragene ble utført og intensjonene for oppdragene deres for å forstå meningen ved deres handlinger.

I analysen og fortolkningen av flerstegsfokusgruppens vitnesbyrd har jeg hele tiden vært opptatt av å få frem informantenes stemme ved å lytte til deres historier og finne mening gjennom fortolkning. Samtidig har jeg forsøkt å sette meg inn i både deres individuelle situasjon og den kontekst de var i, og vurdert graden av og typen årsakssammenheng mellom situasjon/kontekst, på den ene siden og handlingene de utførte på den andre (Fay 1996:145)

MITT UTGANGSPUNKT

Forforståelsen er en viktig del av fortolkning som metode. I min undersøkelse har jeg forsket på et felt jeg kjenner godt fra før. Jeg har mange års erfaring fra internasjonalt humanitært arbeid som påvirker min forståelse, hva jeg ønsker å undersøke, og hvordan jeg fortolker informantenes historier og erfaring. En viktig forutsetning for å tolke, forstå og bruke fortolkning som innfallsvinkel til forskning er at jeg har innsikt i min egen forforståelse. Forforståelsen omfatter både tidligere forskning, teoretiske referanserammer, og egne livserfaringer og betraktninger. Vi møter aldri verden forutsetningsløs, men skaper mening og forståelse på bakgrunn av visse forutsetninger (Gilje and Grimen 1995:158)

Mitt utgangspunkt er blant annet at kvinner i katastrofer er aktive handlende aktører som gjerne organiserer seg med tanke på gjenoppbygging av samfunn og ivaretagelse av mennesker. De utgjør en ressurs som kan benyttes av internasjonale humanitære organisasjoner.

Min tidligere erfaring fra internasjonalt humanitært arbeid gjør at jeg kjenner feltet godt og har bidratt til at jeg kunne stille andre spørsmål enn jeg ellers ville gjort og dermed komme dypere inn i problemstillingen. Det har også gjort meg mer mottakelig for innholdet i andres erfaringer, refleksjoner og tanker.

Dette har jeg prøvd å benytte aktivt og som et positivt element i min undersøkelse for å skape ny kunnskap. Med bakgrunn fra flere års erfaring i internasjonalt humanitært arbeid har det vært viktig for meg å utfordre det jeg kan og vet fra før. Jeg har søkt å være åpen under hele prosessen og utfordret min egen forforståelse ved å snu og vende på egne synspunkt og perspektiver og stilt meg kritisk til det jeg vet fra før for å være åpen for ny kunnskap.

VALG AV FORSKNINGSMETODE OG DESIGN

Først og fremst var tema, problemstillingen jeg valgte og forskningsspørsmålene mine avgjørende for valg av metode. Min kunnskap om, erfaring fra og interesse for internasjonalt humanitært arbeid og samfunnsarbeid gjorde at jeg ble oppmerksom på at det ikke alltid var sammenheng mellom handlingsplaner og praksis i felt. Dette førte til problemstillingen jeg til slutt valgte. Jeg så dette som et fenomen som jeg ønsket å forstå heller enn å forklare, noe som pekte ut kvalitativ metode som best egnet.

Handlingsplaner er i utgangspunktet ment å gi føringer for praktisk handling i felt. Når jeg så at det ikke alltid var samsvar mellom praksis og organisasjoners handlingsplaner ble det interessant for meg å nærme meg tema fra et praksisperspektiv, nedenifra og opp. Videre ønsket jeg direkte kontakt med delegater som hadde praktisk erfaring fra feltet for å finne svar på mine spørsmål. I den forbindelse var det og viktig for meg å finne ut hvordan delegater oppfatter og definerer sine handlingsrom sett i forhold til oppdragets karakter og handlingsplaner. Det jeg søkte var delegatenes forståelse i forhold til kjønnsbasert vold når de var i feltarbeid, og deres begrunnelser for handlingsvalg. Jeg vurderte derfor kvalitativ metode som best egnet.

I forbindelse med min studie har jeg hatt en innledende kartlegging og en flerstegs fokusgruppe jeg har fulgt opp i to omganger. Det var viktig for meg å velge en metode som kunne utfordre min forforståelse. For det formålet var flerstegsfokusgruppe velegnet. Fokusgruppe er en gruppediskusjon der forskeren styrer emnene (Halkier and Gjerpe 2010:10), men i fokusgrupper vil forskerens innflytelse og makt være begrenset og deltakernes meninger vil komme mer frem gjennom diskusjoner og søken etter felles forståelse (Wibeck, Dahlgren et al. 2007).

Ved fokusgruppesamlingene ønsket jeg at deltakernes stemme skulle komme frem. Selv om det var jeg som satte agenda for hva jeg ønsket diskutert var det deltakerne som styrte selve diskusjonen. Siden jeg var i ”mindretall” var min innflytelse begrenset og sikret derfor at deltakernes erfaringer og synspunkt ble dominerende. Dette gjorde at flerstegsfokusgruppe også var en god måte å utfordre min forforståelse på. Observasjon av samspillet mellom deltakerne var viktig del av gjennomføringen. I observasjon og fortolkning av interaksjonen mellom deltakerne hadde jeg god nytte av Goffman som teoretisk bakteppe (Halkier and Gjerpe 2010:76).

TILGANG TIL FELTET

For å få tilgang til feltet tok jeg kontakt med koordinator for delegatseksjonen ved Norges Røde Kors i januar 2012. Dette gjorde jeg ut fra en vurdering av den tid jeg hadde til rådighet. Jeg så det som sannsynlig at det at det ville ta mindre tid og energi om de kunne gi meg tilgang til informanter for fokusgruppe enn om jeg skulle kontakte kjente og satse på en snøball effekt. At koordinator for delegatseksjonen sa ja satte jeg stor pris på. Jeg hadde forberedt en invitasjon til fokusgruppe (vedlegg 1) som hun videresendte til delegater fra beredskapsstyrken ved Norges Røde Kors.

Siden prosjektet mitt omhandler kjønnsbasert vold kontaktet jeg samtidig hun som har ansvar for kjønn og kjønnsintegrering ved organisasjonen. Hun ga uttrykk for at prosjektet var interessant og var positiv til et videre samarbeid. Jeg sendte henne en kort beskrivelse av ideen og målsettingen for prosjektet, og hvilken metode jeg ønsket å bruke for innsamling av data. Det var alltid inspirerende å snakke med henne. Hun var alltid imøtekommende, diskuterte med meg og svarte på mine spørsmål.

Kartleggingen jeg foretok var ikke en del av selve dataproduksjonen, men var forberedelser jeg gjorde for å få en bedre oversikt over tema. Jeg ønsket et bredere grunnlag for forskning som også kunne utfordre min egen forforståelse. Da jeg i juni 2012, ble invitert til et en ukes kurs i Community based Health and First Aid (CBHFA) i regi av IFRC, takket jeg ja til det. Samtidig som kurset i seg selv var relevant og interessant så jeg det som en god anledning til å møte mange andre med erfaring fra internasjonalt arbeid som jeg kunne diskutere tema med, og for å kartlegge.

På kurset var det ca 25 deltakere med erfaring fra humanitært arbeid i krig, konflikt eller katastrofe – områder. Deltakerne hadde ulik kompetanse og erfaring som spredte seg fra helsefaglig – bakgrunn til ingeniør, IT og logistikk – bakgrunn. At deltakerne også representerte syv forskjellige nasjoner mente jeg bare var en fordel som kunne gi meg et enda bredere grunnlag.

Jeg hadde forberedt meg på å ha individuelle samtaler og gruppesamtaler med deltakerne på kurset, og jeg hadde forberedt et spørreskjema (vedlegg 2). Spørreskjema delte jeg ut for å få et bilde på hvor mange som kjente til IASC sin håndbok, det ga og mulighet for at de kunne skrive ned eventuelle minnehistorier fra egen erfaring. Jeg startet først med generelle innledende samtaler med forskjellige deltakere, observerte hva som opptok de i forhold til humanitært arbeid, mens jeg hele tiden hadde min problemstilling og forskningsspørsmålene mine i tankene. Da jeg nærmet meg tema observerte jeg hvordan dette ble mottatt av de forskjellige. Vanligvis lagde jeg sammendrag på slutten av dagen som jeg skrev ned. Etter hvert gikk jeg mer systematisk til verks og hadde flere individuelle samtaler som var direkte knyttet til tema samt en gruppediskusjon. Etter disse samtaler og gruppediskusjonen lagde jeg sammendrag som jeg skrev ned. På kurset var tema ivaretatt med en times undervisning. Etter forelesningen ble kursdeltakerne delt i fire grupper for å diskutere tema. Ved fremlegg i plenum av hva som hadde opptatt de forskjellige gruppene lagde jeg også sammendrag fra hver av de fire gruppene. Jeg bad muntlig om tillatelse fra både informantene fra de individuelle intervju og gruppeintervjuene til å bruke den informasjonen som fremkom i min studie. Alle ga muntlig samtykke til dette. De ble samtidig informert om at alt som ble sagt ville bli anonymisert og behandlet konfidensielt.

I tillegg til nyttig kunnskap, ga kurset meg et bredere grunnlag for forskning ved alle samtaler og intervjuene jeg hadde hatt og de observasjonene jeg gjorde. Denne kartleggingen ga meg en større innsikt og et bredere grunnlag for videre undersøkelse.

FLERSTEGSFOKUSGRUPPE

Flerstegsfokusgruppe er en fokusgruppe som følges opp i flere omganger. Fokusgruppe er i hovedsak en gruppe mennesker som er samlet av en forsker for å diskutere et gitt

tema presentert av forskeren. Samtalene i fokusgruppene er en kombinasjon av samspill mellom deltakerne og emnefokus (Halkier and Gjerpe 2010:10). Forskeren har vanligvis en tilretteleggende rolle som moderator. Det er hun som bestemmer tema og hjelper deltakerne til å holde fokus underveis. I følge Sudmann (2009) kan fokusgrupper også sees som skapte sosiale samlinger der deltakerne er samlet i uformell diskusjon over et gitt tema (Sudmann 2009:73). I fokusgrupper vil innsamling av datamateriale, i tillegg til det som blir sagt, også være basert på observasjon av gruppedeltakernes samspill og væremåte som i festet form kan granskes i ettertankens lys. Dette danner grunnlag for refleksjon over egne forestillinger og gruppedeltakernes forståelser. Et mer omfattende og nyansert betydningsinnhold løftes frem ved systematisk søking i materialet etter meningsinnhold som blir uttrykt og meningsinnhold som samtidig tas for gitt (Haavind 2000:8)

En fordel med flerstegsfokusgruppe var å observere hvordan deltakerne prøvde hverandre ut i søken etter felles forståelse. Det var interessant å observere hvor vanskelig deltakerne opplevde tema og deres samspill i forhold til hva som kunne snakkes om, og hva en måtte være mer forsiktig med å snakke om. Wibeck (2007) hevder at fokusgrupper også kan hjelpe til å identifisere gruppenormer og gi innsikt i sosiale gruppeprosesser gjennom observasjon av hva som er sensurert eller tiett om innen gruppen. Flerstegsfokusgruppen var sammensatt av ulike individer som hadde ulike erfaringer og roller også knyttet til feltarbeid. Ved oppmerksomhet på gruppeinteraksjonen ble det mulig å utforske forskjeller og likheter mellom dem.

En annen fordel ved bruk av flerstegsfokusgruppe var at jeg, ved observasjon av samhandling og det som ble sagt, kunne produsere mye data på relativt kort tid. Selv om forberedelsene i forkant krevde en del planlegging og logistikk, og transkripsjonen i ettertid tok mye tid, så var gjennomføringen i seg selv lite tidkrevende. Planleggingen innebar blant annet å skaffe en assistent til å håndtere spesialutstyr, som lydopptaker og mikrofon, ta notater av gruppeprosessen og ta hånd om andre praktiske ting.

Gruppesamlingene styrte jeg slik at dataene var konsentrert i forhold til problemstillingen. Jeg hadde et ønske om at deltakerne skulle kunne lære av hverandre og finne deltakelse i fokusgruppene givende og interessant. Etter fokusgruppesamlingene fikk jeg bare positive tilbakemeldinger. En av deltakerne hadde tidligere deltatt på individuelt intervju og mente at deltakelse i fokusgruppe var langt

mer stimulerende og givende. Flerstegsfokusgruppe ga også god mulighet for innsikt og dybde.

En utfordring for meg som moderator for fokusgruppen var balansegangen mellom å veilede og ikke å legge for store forhåndsbestemte føringer eller agenda for hva som skulle diskuteres. Dette var noe jeg var bevisst på ved gruppesamlingene. På grunn av det erfaringsnære ved tema og mitt eget engasjement så jeg det som en interessant utfordring å søke kunnskap basert på deltakernes egne utsagn heller enn å diktere for mye. For å slippe å blande meg for mye inn i diskusjonen søkte jeg å klargjøre både forventningene jeg hadde og hva som skulle diskuteres på forhånd. Fordi kjønnsbasert vold kan være et vanskelig og sensitivt tema å diskutere tok temaguiden jeg benyttet utgangspunkt i forsiktig tilnærming til kjønnsbasert vold gjennom først å ha fokus på deres forståelse av kjønns betydning i humanitært arbeid.

I forhold til etiske betraktninger kan min rolle problematiseres. Jeg har lang erfaring og mye kunnskap om humanitært feltarbeid. Dette kan virke styrende både for min innlevelse i forhold til de ulike fokusgruppedeltakerne, det som blir sagt, hva jeg spør om og min fortolkning av deltakernes utsagn. Det erfaringsnære ved tema gjør også at jeg i fortolkningen lett (ubevisst) kan ende med å søke bekreftelse på, eller støtte til, egen agenda. Jeg har derfor prøvd å være ekstra bevisst på egen forforståelse, og på å unngå å søke bekreftelse på denne. I tillegg til dette har jeg reflektert mye over hvordan mitt engasjement i forhold til tema kan virke inn på forskningsprosessen og analysen.

Utvalg

I forhold til utvelgelse av deltakere skal en være analytisk selektiv i forhold til problemstillingen, hevder Halkier (Halkier and Gjerpe 2010). Hun hevder samtidig at gruppene verken bør være for homogene eller for heterogene. Det strategiske utvalget jeg gjorde var basert på deltakernes kvalifikasjoner og erfaring knyttet til problemstillingen. Et krav jeg hadde var at deltakerne måtte ha erfaring fra feltarbeid i katastrofeområder i løpet av de siste to årene. Grunnen til det var å sikre at de hadde blitt gitt noenlunde samme informasjon før utreise.

Mitt budsjett i forhold til eventuelle utgifter tok jeg opp til vurdering. Siden budsjettet var stramt ble det viktig at deltakerne var noenlunde samlet lokalt for å begrense reiseutgifter.

Jeg lagde en invitasjon til fokusgruppe – deltakelse med en kort beskrivelse av prosjektet som jeg sendte til Røde Kors i januar 2012 for videre distribusjon. Invitasjonen ble sendt fra Norges Røde Kors til 12 kvinner og 7 menn i Østlandsområdet. På grunn av Røde Kors` hensyn til konfidensialitet fikk jeg ikke vite hvem de hadde kontaktet og hadde dermed ingen mulighet til å kontakte dem selv. Jeg fikk umiddelbart positivt svar fra fem kvinner og en mann. Disse tok jeg kontakt med på e – post med spørsmål om de kjente flere som hadde forutsetninger for, og kunne tenke seg å delta. Jeg fikk tips om tre menn og en kvinne som jeg kontaktet. Kvinnen svarte positivt. Av mennene jeg kontaktet svarte en positivt, men var ute på oppdrag. De to andre svarte aldri på forespørselen.

At delegater reiser på oppdrag på kort varsel utgjør en ekstra utfordring. Til sammen var det 13 kvinner og 10 menn som var kontaktet. Av disse svarte 9 kvinner og 2 menn positivt. Fem av kvinnene og en mann var reist på oppdrag før gruppen ble samlet. Gruppen endte dermed opp med fem deltakere, fire kvinner og en mann. Jeg hadde valget mellom en mannlig og en kvinnelig assistent og valgte å ha med en mann for å øke kjønnsbalansen. Assistenten jeg valgte har lektorkompetanse og er tilknyttet sykepleierutdanningen ved en norsk høyskole. Siden det var få deltakere som meldte seg valgte å basere undersøkelsen på flerstegsfokusgruppe. Dette ble avklart med deltakerne. Flerstegsfokusgruppen fulgte jeg opp i to omganger. Selv om jeg ikke hadde satt noen begrensning ved alder var alle voksne erfarne delegater som takket ja. Jeg holdt kontakt med deltakerne på e – post ved jevne mellomrom og oppdaterte dem i forhold til hvor og når møtet kunne finne sted. To dager før første gruppesamling ringte en kvinne og meldte avbud. Hun hadde svart bekreftende på datoen for samlingen for fort og måtte melde avbud av jobbmessige hensyn. Gruppen endte dermed opp med fire deltakere, tre kvinner og en mann.

Det ble mottatt informert samtykke (vedlegg 3) fra alle fokusgruppedeltakerne. Denne ble underskrevet ved det første møtet av alle parter med kopi til deltakerne.

Gjennomføring

I slutten på april 2012 gjennomførte jeg første fokusgruppe intervju. Jeg hadde forberedt en introduksjon til tema for at deltakerne skulle ha en forståelse av hva man var forventet å diskutere. Introduksjonen var diskutert med min assistent for å få tilbakemelding på om den var fokusert mot det jeg ønsket diskutert for å belyse problemstillingen min, uten for store føringer og egen agenda. Ved første møte ble deltakerne informert om at det ikke var noen riktige eller gale svar og at all informasjon var viktig. Deltakerne ble og informert om at deres bidrag var uunnværlig for gjennomføringen av min studie. Jeg bad om tillatelse til å få kontakte dem igjen på telefon eller e – post om det var noe jeg trengte nærmere oppklaring på. Tillatelse ble gitt. Det ble også avklart at jeg sannsynligvis ville ha behov for å treffe dem igjen. I slutten på august 2012 ble andre fokusgruppe intervju gjennomført.

Assistentens og min rolle var grundig diskutert. Jeg skulle ha en aktiv rolle og lede gruppen mens assistentens rolle skulle være mer passiv, men han kunne stille oppklarende spørsmål når han fant det nødvendig. Vi var enige om å tilstrebe en naturlig og trygg atmosfære med vår væremåte, ønsket deltakerne personlig velkommen og småsnakket litt med dem når de kom. Jeg hadde laget en intervju/ temaguiden med stikkord og spørsmål (vedlegg 4) som jeg sendte han på forhånd for kommentarer og innspill. Han kom med flere positive og nyttige kommentarer som ble tatt hensyn til. Vi bestemte oss for å dele temaguiden inn i tre sekvenser basert på Krueger og Casey sin modell for praktisk gjennomføring av fokusgruppe (Krueger and Casey 2009):

1. innledende runde, velkomst, presentasjon av hverandre, hvorfor en ønsket å delta, presentasjon av tema og innledende tanker om hva den enkelte tenker om tema. Presisering av at det ikke er noen rette eller feil svar eller synspunkt og at alles bidrag er viktig.
2. temafokuserende, deltakerne ledes ytterligere inn på tema knyttet til problemstillingen. Den retningsgivende intervjuguiden er basert på åpne spørsmål som gir grunnlag for diskusjon.
3. avsluttende runde, oppsummering, evaluering, avslutning og TAKK!

Etter gjennomføring av fokusgruppen hadde vi, assistenten min og jeg, avsatt tid til oppsummering og evaluering både av det som var sagt i gruppen og interaksjonen mellom deltakerne.

På grunn av tidsbegrensning planla vi gjennomføringen av fokusgruppen på telefon, e-post og på flyturen over til Oslo. Han hadde også fått tilsendt prosjektplanen min for å ha en ide om tema. Vi ble enige om at han skulle ha en passiv rolle i gruppen med ansvar for tilrettelegging, ansvar for teknisk utstyr, sørge for kaffe og lignende, observere gruppens interaksjon og eventuelt ta egne notater. Han var også ansvarlig for å lage en oppsummering over hva vi hadde snakket om på slutten av samlingen.

Norges Røde Kors tilbød meg å låne møtelokale hos dem. Møtelokalet lå skjermet fra delegatseksjonen og andre kontorer. Slik kunne deltakerne komme uforstyrret uten å måtte møte andre fra delegatkontoret.

Som moderator tilstrebet jeg en trygg atmosfære for at den sosiale samhandlingen i gruppen skulle bli god. Det var vesentlig for meg at min rolle ble tonet ned slik at diskusjonen kunne forgå mellom deltakerne. Planlagt tid for fokusgruppeintervjuet var satt til 1,5 til 2 timer.

Ingen av deltakerne mottok noen form for insentiver på forhånd, men alle fikk en konfekteske etter gruppesamlingen som takk for deres bidrag. At det ikke ville bli gitt insentiver var deltakerne informert om på forhånd og innforstått med. De fikk tilbud om kompensasjon for reiseutgifter, men alle takket nei til det. Alle deltakerne uttrykte at det hadde vært interessant å delta. De uttrykte at temaet var vanskelig og at deltakelse i fokusgruppe over dette tema satte i gang prosesser som de selv ikke hadde reflektert over før. En av deltakerne hadde vært med på et kvalitativt forskningsintervju tidligere og mente at deltakelse i denne fokus gruppen var langt mer interessant og personlig givende. Grunnen til at de hadde sagt ja til å delta var at de ønsket å støtte prosjektet fordi de mente tema var interessant.

FØRSTE FOKUSGRUPPESAMLING

I første fokusgruppe var det fire deltakere samlet, en mann og tre kvinner. Navnene er anonymisert og jeg har kalt dem Agnes, Atle, Astrid og Anne. Alderen varierte fra 51 til

65 år. De var alle utdannet, yrkesaktive og jobbet innen finans eller helse og sosial. Alle hadde vært på oppdrag i krig, konflikt og katastrofeområder i løpet av de to siste årene.

Planlagt tid for fokusgruppeintervjuet var satt til 1,5 til 2 timer. Assistenten min og jeg kom i god tid før fokusgruppen skulle samles og jeg hentet informasjonsmaterialet, som blir brukt ved utreise, hos koordinator for kjønnsintegrering. Informasjonsmaterialet inneholdt blant annet IASC håndboken. Tre av deltakerne kom omtrent samtidig men en ringte og sa hun ble 20 minutter forsinket.

Vi arrangerte gruppen slik at assistenten min og jeg satt ved hver vår ende av bordet, ellers kunne alle sitte der de selv ønsket. Det ble servert kaffe/te, vann og juice, litt frukt og bær, sjokolade og kjeks. Første møte varte litt lenger enn den planlagte tiden, delvis fordi en av deltakerne var forsinket, og delvis på grunn deltakernes engasjement i diskusjonen. Dette ble avklart med deltakerne underveis.

Siden en av deltakerne var forsinket valgte jeg å vente en stund før jeg satte i gang intervjuet. Vi pratet litt løst og presenterte oss for hverandre og avklarte roller mens vi forsiktig nærmet oss tema og deres forventninger.

Når alle var samlet startet jeg fokusgruppeintervjuet med å takke for deres deltakelse. De ble fortalt at deres bidrag var unnværlig for min studie, at det ikke var noen rette eller gale svar, men at alt var av betydning. Videre introduserte jeg tema for deltakerne samtidig som jeg ga mulighet for spørsmål og eventuelle oppklaringer. Når tema var presentert stilte jeg noen innledende spørsmål som deltakerne diskuterte. Et par ganger svarte jeg på oppklarende spørsmål og noen ganger stilte jeg oppfølgingsspørsmål. På forhånd la jeg vekt på at det var deltakerens stemme som skulle komme frem og hadde derfor ikke laget noen detaljert spørsmålsguide.

I starten på intervjuet virket det som deltakerne søkte allianser *"er ikke du enig i det"*, *"syns ikke du det og"*. Etersom samtalen kom i gang ble dette sjeldnere og stoppet opp allerede ved intervjuets innledende fase. Gjennom intervjuet var jeg hele tiden oppmerksom på min rolle som moderator og balansegangen mellom å være for styrende og å la deltakerne få undre seg over tema. Jeg kom med oppmuntrende små ord som *"mmm"*, *"interessant"*, *"flott"*, *"ok"* for å vise engasjement og interesse underveis. Noen ganger kom jeg med oppmuntrende utsagn som *"jeg syns det er veldig interessant både det du sier og det du sier"* for å vise at det ikke var noen riktige eller gale svar og

for å oppmuntre til felles diskusjon. Stemningen bar preg av å være trygg og god og ga rom for både stille undring og latter. De bekreftet hverandres utsagn hele tiden med bekreftende nikk og ”mmm” ”hehe” ”ja” ”nei”. Da felles undring førte til stillhet og tema kunne opplevdes tungt eller vanskelig ble avsporinger og latter noen ganger en måte å løse opp på. Noen ganger stilte jeg oppfølgingsspørsmål som ” *interessant, kan du utdype det litt nærmere*”. Når det ble stilt åpne spørsmål utviklet diskusjonen seg og ble mer temafokusert. De svarte og stilte spørsmål til hverandre, og kom frem med forskjellige synspunkt som de diskuterte. Samtalen bar preg av at de var engasjert. Noen ganger brukte de kroppene sine mye ved å peke og gestikulere, andre ganger var de mer stille.

Noen ganger ble de opptatt av ting som var på siden av tema. Jeg lot da diskusjonen gå en stund før jeg penset dem inn igjen på fokus for samlingen ved for eksempel å si ” *dette er i seg selv interessant, men hvordan kan vi knytte det til det tema vi i utgangspunktet diskuterer?*” Etter hvert kom de inn på tema som kunne virke sensitive og det ble kommentert at ”*jeg må tenke meg om, om det går an å si, jeg sitter jo med mikrofonen her*”. Jeg henviste da til løfte om konfidensialitet og at alle data ville bli anonymisert og slettet. Samtidig oppfordret jeg alle til at det som ble sagt ble holdt innenfor rommet vi var samlet i. Alle bekreftet dette med ”mmm” og ”ja”.

Før vi avsluttet takket jeg alle for deltakelsen og gjentok hvilken betydning det hadde for min studie. Assistenten min hadde laget en oppsummering fra diskusjonen som han la frem for alle. Alle sa seg enig i hans oppsummering. Til slutt delte assistent og jeg ut en konfekteske til alle deltakerne som takk for hjelpen.

Samlingen varte til sammen i 2 timer og 15 minutter. Alle deltakerne mente det var greit at jeg kontaktet dem igjen på e – post eller telefon om jeg hadde noen oppfølgingsspørsmål. Jeg bad de og om å kontakte meg om det var noe de reagerte på i etterkant eller om det var noe de ville tilføye. En av deltakerne ringte meg rett etter møte og ønsket å justere noen av sine utsagn. Etter fokusgruppen holdt jeg kontakt med deltakerne på e – post. Jeg hadde behov for konkretisering i forhold til alder og hvor og når deres siste oppdrag hadde vært. Spørsmålet ble stilt via e – post og jeg fikk svar fra alle deltakerne. Intervjuet ble transkribert og analysert av meg før det andre fokusgruppeintervjuet. For å holde kontakten varm holdt jeg sporadisk kontakt med dem frem til andre fokusgruppe – intervju. Jeg sendte for eksempel e – post der jeg

fortalte om min egen fremdrift og betydningen av deres bidrag og ønske om god sommer til alle.

ANDRE FOKUSGRUPPE SAMLING

Ved andre fokusgruppesamling var det bare to av deltakerne, Anne og Atle, som hadde anledning til å komme. De to hadde ikke kjennskap til hverandre fra før det første fokusgruppemøte. Agnes var på reise og Astrid hadde ikke anledning på grunn av jobb. Med bakgrunn i det inntrykket jeg hadde dannet meg ved første intervju vurderte jeg det slik at to deltakere ville være tilstrekkelig. Fordi det bare var to deltakere vurderte jeg det og slik at assistent var unødvendig ved dette møte. Vi avtalte denne gangen å møtes på Atles arbeidssted der vi fikk låne et møtelokale hvor vi kunne snakke uforstyrret. Som ved første møte var det på forhånd avtalt at det ikke ville bli gitt insentiver, samtykkeerklæring var underskrevet og kopi gitt til deltakerne. Jeg hadde med meg kjeks, frukt og juice som jeg serverte. Intervjuet ble tatt opp på bånd og deretter transkribert forskriftsmessig av meg. Anne og jeg kom omtrent samtidig. Vi pratet om løst og fast og erfaringer og tanker etter forrige møte mens jeg gjorde i stand båndopptakeren. Før vi startet takket jeg igjen for at de stilte opp og bidro til min studie.

Etter første intervju hadde jeg laget et sammendrag basert på syv punkter som jeg gjennomgikk med deltakerne. Jeg bad om tilbakemelding på om sammendraget stemte med deres oppfatning av første møte. Andre fokusgruppe var i hovedsak basert på diskusjon mellom de to deltakerne i forhold til sammendraget jeg hadde laget. Jeg plasserte meg selv ved enden av bordet og de satte seg, etter eget valg, på hver sin side av bordet.

Ved dette intervjuet hadde jeg en mer aktiv rolle ved at jeg stilte mer oppklarende og utfyllende spørsmål som *"kan du utdype det litt nærmere"*, *"ja, jeg vet det er vanskelig, men kan du være litt mer konkret"* *"jeg forstår det sånn at () er det riktig"*. De diskuterte hvert punkt seg i mellom og kom med flere oppklaringer *"nei, det er ikke helt sånn"* eller *"ja sånn, forstår jeg det og"*.

Punkt for punkt diskuterte de inngående og innimellom utfordret de hverandre *"kan hende skulle jeg ikke si dette, men jeg sier det likevel (), hva tror du"*, *"tja, men bilde er vel litt mer nyansert"*. Dette tok jeg som tegn på de følte seg trygg i situasjonen. De diskuterte hvert punkt utfyllende til det til slutt på en måte virket tømt.

Før vi avsluttet lagde jeg en oppsummering av det som var blitt diskutert og spurte om de hadde kommentarer eller mer de hadde lyst å tilføye. Det hadde de ikke ”nei jeg har ikke mer å si om det temaet, nei”, ”nei, jeg tror jeg har sagt alt nå”. Jeg bad de likevel ta kontakt med meg om det var noe de kom på i etterkant som de ville tilføye eller justere. Avslutningsvis takket jeg dem for deltakelsen og ga dem en liten oppmerksomhet (te – lysestake med te - lys) som takk for deres bidrag. Jeg avklarte også om jeg kunne få lov å kontakte dem igjen om jeg fant behov for det, og det fikk jeg lov til.

SAMLET VURDERING AV FOKUSGRUPPESAMLINGENE

Noen av gruppedeltakerne kjente til hverandre fra før og en av dem kjente også til meg. Innledningsvis var jeg spent på om det ville føre til allianser som kunne få noen betydning for gruppedynamikken. Om det ble gjort forsøk på å skape allianser ble disse fort brutt og stemningen virket trygg og god.

Før første fokusgruppemøte lurte jeg på om det ville få noen konsekvenser at det bare var en mannlig deltaker i gruppen, og hvilken rolle han eventuelt ville bli gitt eller ta. At det var en mannlig deltaker i gruppen viste seg å ha stor verdi i den forstand at han noen ganger hadde en annen tilnærming til tema enn kvinnene. Av hensyn til at gruppen var sammensatt av at tre kvinner og en mann hadde jeg tatt med en mannlig assistent for å bedre kjønnsbalansen litt.

Til å begynne med, på første møte, bar samtalen preg av at de hadde tenkt lite over tema på forhånd. Dette utfordret min rolle som moderator. Siden jeg søkte kunnskap fra dem og ønsket et så ”ærlig” bilde som mulig, prøvde jeg hele tiden å ha en balanse mellom å være styrende og ”passiv”. Selv om jeg av og til lot diskusjoner som var på siden av tema gå en stund før jeg penset dem inn på tema igjen, mener jeg at jeg klarte denne balansen bra. De styrte samtalen og alle ga raust av sine erfaringer. Noen ganger bar samtalen preg av at tema var følsomt, vart og vanskelig. Når det skjedde virket avsporinger, latter, mat og drikke forløsende.

At alle deltakerne var forholdsvis samlet i alder, og hadde lang erfaring fra feltarbeid preget gjerne diskusjonene noe. Samtidig mener jeg at det var positive element både for gruppedynamikken, dybden i diskusjonene og refleksjonene som kom frem. At

deltakerne hadde ulik bakgrunn og erfaring og hadde hatt ulike oppgaver ved arbeid i felt krydret diskusjonene og førte til nye oppdagelser både for meg og deltakerne.

Før andre fokusgruppemøte var jeg spent både på om samtalen ville bidra til ytterligere oppklarende opplysninger og om disse opplysningene også ville ivareta de deltakerne som ikke hadde anledning til å være med. Dette virket å gå greit. At vi fikk låne lokaler ved Atles arbeidsplass så ikke ut til å ha noen betydning for diskusjonene som ble skapt.

Min rolle som moderator ble noe endret og mer retningsgivende i det at jeg ønsket diskusjonen fokusert rundt de syv punkt jeg hadde laget i sammendraget fra første fokusgruppeintervju. Dette førte til at intervjuet nødvendigvis var mer styrt. Det var ikke nødvendig å ha assistent ved denne samlingen.

FREMGANGSMÅTE VED ANALYSE

Krueger (2009) sier at analysen av fokusgrupper bør skje så fort som mulig etter at fokusgruppene er gjennomført. Det er da en har friskt i minne engasjementet, opplevelsene, alle nyansene og sammenhengene i samspill (Krueger and Casey 2009). Jeg har analysert hver fokusgruppe for seg og sett de samlet til slutt.

Etter at første fokusgruppe var avsluttet satte assistenten min og jeg oss ned og lagde en oppsummering. Vi delte alle inntrykkene vi satt igjen med, og gjennomgikk alt fra stemning i gruppen, samhandling deltakerne imellom, til samhandling mellom deltakerne og oss generelt, og min rolle som moderator spesielt. Hvordan vi mestret våre roller som moderator og assistent ble også grundig analysert og diskutert. Dette dannet et helhetsbilde og en spire til inspirasjon for å gå inn i alt datamaterialet.

Da jeg kom hjem lyttet jeg til opptakene som var tatt opp. Det gjorde jeg først og fremst for å danne meg et samlet inntrykk og bilde av fokusgruppen. Dagen etter lyttet jeg gjennom intervjuene i flere omganger for å danne meg et inntrykk av hva som var sagt, samtidig som jeg søkte å se sammenhengene i når og hvorfor. Jeg lyttet etter alle de ”stille” kommentarene som ofte ble bekreftet av mmm, stillhet eller latter. Samtidig prøvde jeg å gjenkalle hvordan deltakerne hadde forholdt seg til hverandre med blick og kropp, og la vekt på stemning og tonefall i de ulike sekvenser som oppstod gjennom samtalen. Tema og problemstillingen min hadde jeg hele tiden i bakhodet.

Så startet transkriberingen. Transkripsjon innebærer å overføre muntlig språk til skriftlig språk som gjør det lettere tilgjengelig for analyse. Jeg var opptatt av å være så tro mot fokusgruppedeltakerne som mulig og prøvde derfor å transkribere ord for ord hva som ble sagt. Jeg spolte tilbake mange ganger for å få med alt. Spesielt når deltakerne snakket i munnen på hverandre eller mumlet var det vanskelig. Stort sett gikk det greit, men på grunn av dialekter, mumling og at noen snakker samtidig kan det likevel hende at transkriberingen ikke alltid er nøyaktig lik slik det var sagt. Det var et langt og møysommelig arbeid. Da første transkripsjon var ferdig trykte jeg det ut og leste igjennom det hele. Datamaterialet som lå foran meg etter at jeg hadde trykt det ut bestod av mange sider. Det å kunne lese alt som var sagt i fokusgruppen ga meg et mer nyansert bilde og innholdet kom tydeligere frem. Datamaterialet ble mer oversiktlig og tilgjengelig for strukturering og lettere tilgjengelig for analyse (Halkier 2002).

Da det første grovarbeidet var gjort leste jeg gjennom teksten for å danne meg et samlet hovedinntrykk av innholdet. Ikke alt som var sagt var relevant for problemstillingen min og jeg måtte gå mer strukturert til verks. For å ivareta deltakernes stemme var det viktig for meg å bli godt kjent med innholdet, både skriftlig og muntlig. Datamaterialet jeg hadde ble snudd og vendt på og lest i gjennom mange ganger. Jeg analyserte begreper de brukte, pauser, latter og avsporinger opp mot hovedtema. Hele tiden vekslet jeg mellom å lytte til opptaket og lese det som lå foran meg i tekstform. Etter hvert fant jeg nøkkelord og mindre biter av tekstdata som hadde dannet grunnlag for diskusjoner knyttet til tema. Disse nøkkelordene og små biter av tekstdata brukte jeg som koder. Jeg fortettet så datamaterialet ved å samle tekstavsnitt etter sentrale tema, hva som hang sammen og ga mening. Tekstavsnittene ble deretter gitt tematiske hovedoverskrifter.

Jeg samlet flere koder under en kategori og datamaterialet ble dermed ytterligere fortettet. Det vesentlige ble skilt fra det uvesentlige og tekst som jeg mente ikke hadde betydning for problemstillingen ble fjernet. Når dette arbeidet var ferdig satt jeg igjen med et mer strukturert og sammensatt datamateriale.

Nå kom tiden for selvgransking. Jeg leste igjennom datamateriale som forelå mange ganger, hele tiden med de antakelser jeg hadde hatt om data på forhånd og min egen forforståelse i bakhodet. Temaer og mønstre i datamaterialet ble gransket. Jeg sjekket temaer og mønstre i datamaterialet opp mot min egen forforståelse og de antagelser jeg hadde hatt om data i forkant. Jeg søkte å se det empiriske materialet med andre ”briller”

også ved å være kritisk til teorien jeg hadde brukt og valgene jeg hadde tatt underveis. Samtidig så jeg etter variasjoner, kontraster brudd og paradokser på tvers av de to fokusgruppesamlingene. Hele tiden i denne prosessen søkte jeg å være åpen for nye oppdagelser og overraskelser. Ved å være kritisk åpnet det for nye ideer og sammenhenger jeg ikke hadde sett før. Sammenligning på tvers av de to gruppeintervjuene gjorde det mulig å komme dypere inn i problemstillingen.

Fokusgrupper handler om analyse av den samhandling som skjer i gruppen. Under avsnittet om fokusgrupper henviser jeg blant annet til Wibeck (2007), som mener at fokusgrupper kan hjelpe til å identifisere gruppenormer og gi innsikt i sosiale gruppeprosesser gjennom observasjon av hva som er sensurert eller tiett om innen gruppen. Hun stiller tolv konkrete spørsmål som kan benyttes som analyseredskaper for fokusgrupper. Hennes spørsmål brukte jeg som inspirasjon ved gjennomføring av fokusgruppene. Spørsmålene hennes er:

I hvor høy grad tok gruppen emnene til seg?

Hvorfor, hvordan og når ble emnene tatt opp?

Hvilke uttrykk utløste konflikt?

Hvor fantes det motsetninger?

Hvilke felles erfaringer ble uttrykt?

Hvilke allianser ble dannet?

Var det bestemte uttrykk som ble "tiet i hjel"?

Var det bestemte uttrykk som dominerte?

Hvordan løste gruppen uenigheter?

Hvilke emner utløste konsensus?

Hvem sine interesser ble representert i gruppen?

Hvordan ble følelser håndtert? (Wibeck, Dahlgren et al. 2007).

Disse spørsmålene har jeg hele tiden hatt i bakhodet også ved analyse av interaksjon i fokusgruppene.

Ved analyse av samhandlingen i fokusgruppene var Goffman (1992) til god hjelp. Det gjorde meg bevisst på at hvordan de enkelte presenterte seg eller uttalte seg kunne handle like mye om hans eller hennes selvfortelling innad i gruppen, som selve innholdet i det som ble sagt. Det samme gjaldt når gruppen ble enig om noe - da kunne selvfortellingen like gjerne handle om å gjenopprette eller opprettholde de sosiale relasjonene i gruppen. Dette førte til at jeg ble oppmerksom på å se etter om det var normer eller regler knyttet til deres samhandling som kunne knyttes til tema og problemstilling.

METODISKE REFLEKSJONER

Valg av metode ble gjort på bakgrunn av vitenskapsteoretisk forankring, problemstillingen min og forskningsspørsmålene. Forforståelsen min har jeg prøvd å bruke som en ressurs heller enn å se den som en begrensning. Dette har ført til at jeg hele tiden har vært kritisk til min egen forforståelse på jakt etter ny kunnskap. Min forforståelse kan likevel ha ført til at jeg ubevisst kan ha oversett noe som kunne ha betydning for undersøkelsen.

Som moderator opplevde jeg balansen mellom å være for tydelig og retningsgivende og for stille og passiv som utfordrende. Bevisstheten om min egen forforståelse, ønske om at deres stemme skulle komme frem og at jeg har mye kunnskap om tema gjorde at jeg var forsiktig med hva jeg sa ved innledningen ved første fokusgruppemøte og ved introduksjon av tema. Hadde jeg vært tydeligere så kan det hende at samtalen hadde vært mer spisset fra starten. Samtidig kunne jeg da mistet mye av den verdifulle undring og søken som fremkom gjennom diskusjonene deltakerne hadde seg imellom.

Temaguiden kunne også inneholdt mer konkrete spørsmål. Det ville gjort det enklere for meg å styre diskusjonen mot tema og kunne ført til at diskusjonen hadde vært mer spisset mot kjønnsbasert vold og mindre generelt mot betydningen av kjønn i humanitært arbeid. Dette kan sees som en svakhet ved min undersøkelse, men samtidig mener jeg at for å forstå hvordan kjønnsbasert vold forstås og håndteres i humanitært arbeid er det nødvendig å forstå hvordan delegater forstår kjønn i sosial og kulturell kontekst. Kjønnsbasert vold kan være et vanskelig tema å diskutere fordi det er knyttet mye følelser til det. Siden jeg ikke visste noe om deltakernes forhold til tema eller deres egen erfaring fant jeg det best med en forsiktig tilnærming. Fra min egen kjennskap til

og erfaring fra organisasjonen vet jeg også at tilhørighet til en organisasjon kan innebære sterk lojalitet. Dette var og en grunn til å ha en forsiktig tilnærming og la deltakerne styre samtalen og diskusjonen mest mulig for hva de kunne og ville uttale seg om i forhold til tema.

Forskningsdesign var valgt med tanke på best mulig å kunne bruke min forforståelse som ressurs og å kunne utfordre denne. Samtidig ønsket jeg dybdeforståelse noe flerstegsfokusgruppe var velegnet til. Det at de diskuterte rundt gitt tema og undret seg sammen ga meg innsyn i en verden som både var fremmed fordi jeg hadde mer kunnskap men samtidig forståelig fordi jeg delte deres erfaring. Dette var et spenningsforhold som utfordret både min forståelse og forforståelse. Hadde jeg foretatt individuelle intervju ville jeg forstått de svarene jeg hadde fått, men spenningsforholdet, som bidro til dybdeforståelse, ville trolig uteblitt.

Planleggingen mellom assistent og meg opplevde jeg som god. At vi kjente til hverandre fra før var en fordel. Det gjorde at vi visste litt om hverandres styrker og svakheter. Som moderator var det en utfordring å observere samhandling i gruppen, og samtidig være lyttende og engasjert. Det var da en fordel å ha en assistent. At jeg hadde en assistent som i ettertid kunne reflektere sammen med meg var av stor betydning. Han hadde observasjoner som jeg ikke hadde, og omvendt. At vi sammen kunne reflektere over betydningen gjorde at jeg fikk et mer nyansert bilde. Selv om jeg sitter igjen med en forståelse av at vi utfylte hverandre på en god måte kunne gjerne våre ansvarsområder vært tydeligere på dette området ved planleggingen.

Studiens gyldighet og overføringsverdi

Gyldighet viser til om jeg faktisk har undersøkt det jeg bestemte meg for å undersøke. Det innebærer også at den teoretiske forståelsesrammen og de metodiske verktøyene henger sammen med prosjektets kunnskapsinteresse (Halkier and Gjerpe 2010:127). For å belyse problemstillingen valgte jeg å vinkle undersøkelsen fra delegaters perspektiv, et nedenfra og opp perspektiv. Det følger også samfunnsarbeids ånd. Delegaters forståelse i forhold til kjønnsbasert vold og deres opplevelse av handlingsmuligheter i forhold til dette mener jeg er en relevant innfallsvinkel. Jeg valgte fokusgrupper fordi jeg ønsket å finne data gjennom delegatenes historier og diskusjoner, og se om det var noe mønster som gikk igjen. Jeg ønsket også data som eventuelt kunne

belyse normer i forhold til deres praksis i felt. For dette er fokusgrupper velegnet (Halkier and Gjerpe 2010:130).

For å styrke validiteten må en og flette inn gyldighetsstrategier. Det gjorde jeg ved å lage kriterier for hvem jeg ønsket skulle delta og hvordan det skulle foregå.

Transkriberingen ble gjort av meg. Ved hele tiden å pendle mellom lyd og skrift sørget jeg for at jeg kjente datamaterialet gjort. Min egen forforståelse ble tatt opp til vurdering under hele analyseprosessen. Ved gjennomføring av fokusgruppen ble validiteten søkt ivaretatt gjennom måten fokusgruppeintervjuet foregikk på. For å skape rom for gode diskusjoner og for at deltakernes stemme skulle komme frem hadde jeg fokus på å skape en trygg atmosfære ved egen fremtreden. Under fokusgruppeintervjuene stilte jeg flere oppfølgingsspørsmål for å sikre at jeg hadde forstått rett det som ble sagt. For å kvalitetssikre validiteten har jeg, i etterkant av første fokusgruppeintervju hatt en oppfølgende fokusgruppesamling der jeg har presentert de resultater jeg kom frem til for deltakerne.

Overføringsverdi. Undersøkelsen jeg har foretatt er basert på en relativt liten enhet og et relativt begrenset antall deltakere. Det kan derfor være vanskelig å generalisere. Hadde jeg fortatt flere fokusgruppeintervjuer med flere variabler basert på for eksempel kjønn og alder ville overføringsverdien vært større. Uansett så ga flerstegsfokusgruppe meg dybdekunnskap. Jeg fikk utfordret min egen forforståelse, noe som bidro til økt forståelse og kunnskap.

Undersøkelsen kan gjerne på en måte likevel ha en overføringsverdi, i den forstand at det som kom frem gjennom deltakernes samhandling, diskusjoner, dialog og samtale i fokusgruppesamlingene, basert på deres egne erfaringer og opplevelser, vil kunne bidra til gjenkjennelse hos andre som har lignende erfaring og gi viktig kunnskap og nye perspektiver.

ETISKE REFLEKSJONER

Prinsippet om at forskeren må ha deltakernes informerte samtykke er utgangspunktet for ethvert forskningsprosjekt (Creswell 2003:90). Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) definerer prinsippet om informert samtykke slik: ”Som hovedregel skal forskningsprosjekter som inkluderer personer, settes i gang bare etter deltakernes informerte og frie samtykke. Informantene har til

enhver tid rett til å avbryte sin deltakelse, uten at dette får negative konsekvenser for dem.” (NESH 2009). Det ble mottatt underskrevet informert samtykke fra alle deltakerne i min studie.

Prosjektet mitt ble meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste 05.03.12. Jeg fikk svar 20.03.12 at prosjektet ikke medførte meldeplikt eller konsesjonspliktsloven etter personopplysningsloven prg 31 og 33 (vedlegg 5).

Undersøkelsen min inneholder ikke opplysninger som kan skade eller utgjøre risiko for deltakerne i fokusgruppen. Datamateriale vil bli behandlet med varsomhet, slettet og makulert når jeg er ferdig med oppgaven.

KAPPITEL 5 INNLEDNING TIL DE EMPIRISKE KAPITLENE

Jeg har valgt å dele de empiriske kapitlene i fire kapitler som er basert på mine forskningsspørsmål og etter relevante tema som kom frem i analyseprosessen.

Det første empiriske kapitlet (kapittel 6) vil ha som utgangspunkt opplæring og forberedelser før utreise og hvilke betydning oppdragets art har for delegaters fokus på kjønns betydning i humanitært arbeid og for kjønnsbasert vold.

Det andre empiriske kapitlet (kapittel 7) vil ha som utgangspunkt møte med kjønnsbasert vold ved humanitært arbeid.

I det tredje empiriske kapitlet (kapittel 8) vil jeg komme nærmere inn på hvordan kjønnsbasert vold forebygges og håndteres i humanitært arbeid.

Det siste empiriske kapitlet (kapittel 9) vil komme inn på muligheter delegater har for å håndtere de inntrykkene de har vært utsatt for etter endt oppdrag.

KAPPITEL 6 FORBEREDELSE TIL UTREISE – VI KAN MØTE KJØNNSBASERT VOLD

I dette kapitlet vil jeg diskutere hvilken betydning opplæring og oppdragets art har for delegaters forståelse for betydningen av kjønn i humanitært arbeid og for deres håndtering av kjønnsbasert vold. Den opplæring og forberedelse delegater blir gitt før utreise kan sette rammer for deres handlingsberedskap og handlingsrom. Oppdraget den enkelte delegat er satt til å utføre kan også prege deres mulighet for handling i forhold til kjønnsbasert vold. Både oppdragets art og den opplæring og forberedelsene de blir gitt før utreise kan prege deres forberedthet til å oppdage de sosiale ødeleggelsene og forskyvninger av folks hverdagsliv som oppstår etter en katastrofe.

OPPLÆRING OG FORBEREDELSE FØR UTREISE

Alle delegater gjennomgår samme opplæringsprogram og får samme informasjon før utreise. På spørsmål om deltakerne i fokusgruppen hadde fått noe informasjon knyttet til kjønns betydning, kjønnsbasert vold eller handlingsplaner og kjønnsintegrering som strategi før utreise var det ingen som kunne erindre noe særlig av det. En mente hun kanskje hadde fått noen artikler angående tema, men hadde ikke lagt noe vekt på disse. Hun kunne erindre at det hadde vært noen som hadde informert om tema uten at hun hadde vektlagt det særlig. Ingen av deltakerne visste om, eller hadde tatt e – lærings kurset *Gender equality in programme planning*. “*Different needs equal opportunities*” eller hadde kjennskap til IASC håndboken.

Dette samsvarte og med inntrykket jeg hadde fått på kurset Community Based Health and First Aid (CBHFA).³⁰ Der delte jeg ut et spørreskjema angående delegaters kjennskap til IASC sin håndbok. Av 25 deltakere svarte 13 på spørreskjema, syv av deltakerne hadde ingen erfaring fra arbeid i felt og anså det derfor ikke som relevant å svare på spørreskjema. Av de 13 spørreskjemaene som ble besvart kom det frem at 10 hadde aldri hørt om IASC sin håndbok, 3 hadde hørt om den, av de tre hadde en hørt om

³⁰CBHFA kurset er beskrevet i kapittel 4, “Tilgang til feltet” side 52. IASC sin håndbok er beskrevet i kapittel 2, “Strategier for samarbeid mellom organisasjonene”

den og funnet den anvendelig, en hadde hørt om den men aldri brukt den og en hadde hørt om den og brukt den konsultativt, men foretrakk CBHFA sine egne retningslinjer.

Det kom videre frem i første fokusgruppesamling at ved utreise er delegater utsatt for en del stress og spenning som gjør at de gjerne er lite mottakelig for informasjon om den ikke er direkte knyttet til oppdraget de skal utføre, eller situasjonen de forventer å møte. En av deltakerne uttalte det slik:

”..på disse forberedelsene er vi så opptatt av andre ting, av det vi skal gjøre og sånn”(Astrid).

Alle deltakerne samstemte i dette med nikk eller ”ja”. Da jeg ved første fokusgruppesamling legger frem undervisningsmaterialet som blir brukt ved opplæring av delegater og ved informasjon ved utreise gjenkjenner tre av deltakerne IASC håndboken. En av deltakerne uttrykker:

”Men i disse bøkene ser det ut til å gå ut på hvordan man, når du kommer i hjelpearbeid skal se på de forskjellige behovene og sånt i forhold til kjønn og det. Jeg tror sikkert at man kan jo være mye mer bevisst på det enn man er. Dette her er gjerne noe som kan være greit å gå igjennom når en er hjemme. Ja nå har jeg ikke sett ordentlig på det, men at det er et fokus man kan ha, jo mer bevisst en kan bli før en reiser ut, er sikkert.” (Agnes).

De andre deltakerne sier seg enig i hennes uttalelse ved nikk og ”ja”. Dette kan bety som at deltakerne oppfatter tema som relevant for humanitært arbeid og at organisasjonen kan vektlegge dette mer, for eksempel ved organisasjonens opplæringsprogram heller enn ved forberedelse til utreise. Det kommer også frem senere i fokusgruppesamlingene.

Grunnprinsippene og menneskerettighetene

Deltakerne har ved organisasjonens opplæringsprogram vært innom tema som internasjonale menneskerettigheter. På spørsmål om deltakerne kan koble inn menneskerettighetene ved arbeid i felt blir det sagt:

”grunnprinsippene bygger jo på menneskerettighetene, men menneskerettigheter er nærmest en bisetning”(Arne).

Dette kan bety at opplæring i og forståelse for menneskerettighetene, som kan være relevant ved håndtering av kjønnsbasert vold, forsvinner i organisasjonens grunnprinsipper.

IASC håndboken er blant annet basert på å bekjempe kjønnsbasert vold ved å styrke kvinners rettigheter og dermed å arbeide rettighetsbasert. Selv om menneskerettighetene er basert på vesteuropisk tenkning viser de likevel at folk kan komme frem til velbegrunnet og stabil enighet om felles verdier og normer på tvers av kulturforskjeller (Eriksen 2001:73). Internasjonale menneskerettigheter er forankret i et prinsipp om at alle mennesker deler de samme rettigheter og plikter, uavhengig av blant annet kultur, religion, kjønn, helse og nasjonalitet (Ife and Fiske 2006). Og det er et felles ansvar å påse at menneskerettighetene blir håndhevet og beskyttet. Ved katastrofeområder kan det noen ganger være vanskelig for nasjonale myndigheter eller lokalsamfunn å handle eller påta seg dette ansvaret. Humanitære organisasjoner kan da bistå nasjonale myndigheter eller lokalsamfunnet i dette arbeidet. I den forbindelse kan Skog (2006) sin modell være nyttig for å forstå sammenhenger mellom hvordan sosial og kulturell sfære, juridisk sfære og økonomisk og materiell sfære setter rammer for handlingsmuligheter. Modellen kan også være til hjelp for å forstå hvilke verdier og holdninger som er styrende og hva som skal til for å skape ønsket forandring. Den kan for eksempel benyttes for å tydeliggjøre ”hvor skoen trykker” og dermed bidra til at fokus flyttes fra individ nivå til kollektivt nivå.

Kritisk bevissthet

Humanitært arbeid har først og fremst hatt fokus på å respondere på kjønnsbasert vold fremfor å forebygge. Deltakende tilnærming ved prosjekter som psykososial støtte, kapasitetsfremmende tiltak med tanke på at kvinner skal klare seg økonomisk og andre prosjekter har vært igangsatt. På den ene side er dette nødvendige tiltak, på den andre side kan det samtidig være nødvendig å arbeide rettighetsbasert for å endre grunnleggende skadelige holdninger i forhold til kjønn for å bekjempe kjønnsbasert vold (Ward and Vann 2002). Samfunnsarbeid som metode kan, ved kritisk bevissthet, bidra til endring av holdninger og handlinger og dermed endring av mulighetsbetingelser i den aktuelle kontekst (Aakvaag 2008). Dialog og kritisk

refleksjon som fører til kritisk bevissthet og handling kan føre til at mennesker blir likeverdige deltakere i samfunnsfellesskapet (Freire, Nordland et al. 1999).

Opplæring i kritisk bevissthet for å bekjempe kjønnsbasert vold handler da ikke bare om å styrke kvinnen til å håndtere stigmatisering eller motstå undertrykkelse, men handler og om holdningsendring på kollektivt nivå for at hun skal inngå i fellesskapet som likeverdig deltaker. Holdningsendring må da sees i en videre kontekstuell sammenheng og reflektere den sammenheng volden inngår i. Forståelse for kvinner og menns strukturelle plassering i forhold til sosial orden og forståelse for de muligheter for undertrykkelse og bruk av makt det åpner opp for blir da nødvendig, slik jeg ser det. Det vil si at kjønnsbasert vold mot kvinner må sees i en videre politisk, sosial kulturell og historisk sammenheng (Lee – Koo 2011).

I forbindelse med humanitært arbeid handler det og om forståelse for det ulike maktforholdet som ligger implisitt i å være hjelper og mottaker. For å skape likeverdige relasjoner kreves det at en ser sin egen identitet og forstår de undertrykkende faktorer som vi alle bærer med oss. Det innebærer å søke individuell innsikt, å sette spørsmål ved personlige begrensninger i relasjon til seg selv og verden (Dominelli 2002:113). Opplæring i kritisk bevissthet kan derfor også måtte inkludere delegaters opplæring slik at de blir gitt mulighet til å forstå kjønnsbasert vold i politisk, kulturell, sosial og historisk sammenheng i gitt kontekst. For å forstå samspillet mellom kjønnsbasert vold og de sosiale faktorer volden inngår i kan gjerne både Bracht (1999) sin modell, *Critical Components of Psychological and Community Empowerment*, og Krug (2002) sin modell, *Ecological model for understanding violence*, være gode hjelpemidler for å forstå samspillet mellom ulike faktorer og vold, slik jeg ser det. Disse modellene kan bidra til at fokus på kjønnsbasert vold kan flyttes fra fokus på kvinnen som offer og mannen som overgriper og dermed bidra til å omhandle hele den sosiale, politiske, historiske og kulturelle sammenheng volden inngår i. Det kan igjen bety at humanitært arbeid vil måtte inkludere både styrking av kvinnen og holdningsendring på kollektivt nivå for å bekjempe og respondere på kjønnsbasert vold.

Undertrykkelse bunner ofte i forståelse av at relasjoner er rotfestet i ”vi” og ”de” som videre kan knyttes til ovenfra og ned perspektiv. Betydningen av kjønn kan knyttes til ulik maktfordeling og diskriminering i global, internasjonal, lokal og kulturell

sammenheng. Dominelli (2002) hevder at ingen mennesker eller grupper har fullstendig makt eller er fullstendig maktesløse (Dominelli 2002:18). Hun hevder videre at makt kan innebære makt *over* (power over), makt *til* (power to) eller makt *av* (power of). Makt *over* handler om dominans. Det innebærer en forståelse av at de dominerte er passive ofre for andres handlinger. Det vil si at de hverken får anerkjennelse for sine styrker som sosiale aktører eller anledning til å utvise handlingsrom når det er mulig. Makt *til* (power to) indikerer folks potensial til å handle for å oppnå mål. Makt *av* (power of) handler om kollektiv styrke og kollektiv handling for felles mål (Dominelli 2002:17 - 19). Disse forskjellige dimensjonene av makt kan fungere i et interaktivt samspill der makt *til* og makt *av* noen ganger kan føre til at makt *over* blir reproduisert ved at de samme maktmekanismer brukes og de undertrykte blir undertrykkere av de tidligere undertrykkerne.

Nøytralitet

De mest sentrale grunnprinsippene for humanitære organisasjoner er nøytralitet, upartiskhet og uavhengighet.

Atle: "Organisasjonen skal være nøytral og ikke ta standpunkt verken der eller der"

Anne: "Vi er godt oppdratt til å gjøre en jobb og til lojalitet, men jeg kan ikke si: nei jeg er her for dette, så deg kan jeg ikke se. Du kan ikke være unøytral, det går an, men det er ikke lett. Nøytralitet forstyrrer oss kanskje i å se det hele bildet, eller skal vi ikke se det hele bildet?"

Arne: "Jo det bør vi for å forstå. Jeg mener organisasjonen av og til er for svak til å ta standpunkt"

Atle og Anne setter her spørsmål ved organisasjonens bruk av nøytralitetsprinsippet og hvilken betydning det har for deres handlingsrom og muligheter for handling i felt. Anne bringer inn hvordan oppdraget, lojalitet til organisasjonen og prinsippet om nøytralitet kan styre muligheter for å se "hele bildet". Det kan se ut til at hun stiller spørsmål ved om dette er bevisst styrt fra organisasjonens side. I så fall vil det kunne bety at organisasjonens forventninger til delegater er at de skal utføre sine oppdrag uten å knytte de til videre sosiale sammenhenger eller til samfunnets sosiale orden før katastrofen. Delegaters muligheter til å oppdage de sosiale ødeleggelsene og

forskyvninger av folks hverdagsliv som oppstår etter en katastrofe vil da være begrenset. Det kan også føre til at de heller ikke ser eller forstår de sammenhenger humanitært arbeid blir utført i. Prinsippet om nøytralitet kan da gjerne kunne føre til at kjønnsbasert vold mot kvinner blir fortiet og dermed få noen av de konsekvensene som Polman (2008) påpeker. Utsagnene over kan bety at prinsippet om nøytralitet krever større klarhet fra organisasjonen.

Det kommer videre frem at organisasjonens grunnprinsipper kan virke *"tåkeleggende"* for delegater på oppdrag i felt. En av deltakerne i andre fokusgruppesamling uttrykker:

Anne: "kanskje er dette bevisst? Vi utsettes for mange inntrykk når vi er ute, det er grenser for hva vi kan mestre å ta innover oss"

Ved humanitært arbeid i katastrofeområder utsettes delegater for mange inntrykk. Alle de materielle ødeleggelsene er påtrengende. Den sosiale orden og struktur kan være utydelig. Hus er lagt i ruiner, infrastruktur og offisielle støtteordninger er brutt sammen. Tilgang til helsehjelp eller medisinsk hjelp, rent vann, hygiene og skole er ofte begrenset. De sosiale ødeleggelsene er enorme og menneskene er ofte preget av angst og uforutsigbarhet. For delegater i felt kan det være nødvendig å beskytte seg mot dette kaoset av inntrykk.

Anne: "kanskje beskytter vi oss ved jobbene våre, kanskje er det nødvendig å sette opp skjerm Brett? Kanskje er det det briefinggen går ut på?"

At organisasjonen oppfattes som utydelig i forhold til menneskerettighetene og at organisasjonens grunnprinsipper virker *"tåkeleggende"* kan tolkes på flere måter. Blant annet er menneskerettighetene sårbare for fortolkning (Hilhorst and Jansen 2012). Det kan derfor forstås som at organisasjonen sentralt ønsker å ha kontroll over hvordan menneskerettighetene fortolkes. I forhandlinger med de lokale myndighetene om hva og hvor den humanitære bistand skal utføres kan det være nødvendig. Samtidig kan det tolkes som forsøk på å begrense delegaters inntrykk og dermed beskytte delegater mot å skulle ta innover seg alle de sosiale ødeleggelsene og forskyvningene i folks hverdagsliv når de er i felt. Det kan se ut til at grunnprinsippene og spesielt prinsippet om nøytralitet har stor betydning for delegaters handlingsrom og handlingsmulighet ved oppdrag i felt. At organisasjonen er utydelig i forhold til prinsippet om nøytralitet kan se ut til å styre delegater mer mot responsbasert arbeid i felt heller enn rettighetsbasert.

BETYDNINGEN AV KJØNN OG OPPDRAGETS ART

Ved den innledende fase i første fokusgruppesamling kommer deltakerne inn på sine forskjellige oppgaver og ansvar de blir gitt når de er på oppdrag i felt og hvordan forståelse og utførelse av disse oppgavene kan knyttes til kjønn.

Atle: Når jeg er ute ansetter jeg mye lokalt ansatte. Skriver kontrakter med dem og ansetter dem på kortere og lengre kontrakter. Min erfaring er at skal du ha noen som er pålitelige og stødige i nøkkelstillinger så går jeg ofte til kvinner.

Astrid: Men er du på en sånn type ERU (Emergency Response Unit) der mange folk er skadd, da ser du jo ikke på kjønn.

Agnes: Da tenker jeg at i mitt område, som er community health, der er det mulighet til å gjøre det, for der er du mer ute blant de som bor der og kan på en måte finne de.

Astrid: For oss går det ikke an. De kommer til oss. Jeg er litt opptatt av at vi ikke kan drive oppsøkende virksomhet av oss selv, så det blir liksom så forskjellig hva vi gjør der, hva som er jobben vår.

Anne: Jeg tenker vel litt likt med Astrid. Vi behandler de som kommer og så gjør du prioriteringer i forhold til det, så tenker du ikke om er det jente eller gutt eller mann eller dame, men det er de som kommer.

Diskusjonen over viser at betydningen av kjønn reflekteres blant annet ved delegatenes arbeidsoppgaver og ansvarsområder i humanitært arbeid. Jeg fant Atles uttalelse interessant og spurte han litt senere hva han mente og hvorfor han gikk til kvinner dersom han ønsket noen som var pålitelige i nøkkelstillinger. Han svarer da at hans erfaring var at kvinner "utpekte" seg som best kvalifiserte innen hans område som var finans og administrasjon.

Atles uttalelse kan tolkes slik at han knytter forståelse av kjønn her til sosiokulturelle og strukturelle betydninger som beskrevet i NOU 1999:13. Ved at han så sterkt, nærmest kategorisk, uttrykker at han ansetter kvinner fordi de er mest pålitelige kan og tolkes som at han forstår kjønn som sosial institusjon slik Martin (2004) beskriver. Det vil si at kjønn som sosialt fenomen knyttes til sosial orden og praksis i kulturell kontekst. Kjønn forstås da i sammenheng med samfunnets struktur der kvinner og menn blir gitt og tar

ulike roller, oppgaver og ansvar, og Atles erfaring fra humanitært arbeid er at kvinner utpeker seg som mer pålitelige enn menn i forhold til nøkkelstillinger innen finans og administrasjon i gitt kulturell kontekst. På den annen side kan det tenkes at Atle av ulike grunner har dårlig erfaring med å ansette menn eller at han ansetter kvinner med tanke på kvinners sikkerhet og at han er opptatt av å beskytte kvinner. Det kan og tenkes at han har en forståelse for kvinners strukturelle plassering i gitt kulturell kontekst som gjør at han ønsker å styrke kvinners posisjon ved å ansette dem.

Astrid og Anne, som har erfaring fra akutt klinisk behandling og arbeid ved feltsykehus forholder seg annerledes til kjønn når de er på oppdrag i felt enn Atle. I sine oppdrag er de opptatt av livreddende behandling og behandler de som kommer etter behov, uavhengig av kjønn.

Agnes derimot forteller at hennes arbeid, fordi hun arbeider med menneskers helse knyttet til samfunn, er av en slik art at hun kan tenke igjennom og handle ut fra hvilke betydninger kjønn har, eller kan få, eller ut fra hvilke strategier organisasjonen har i forhold til kjønnsintegrering og kjønnsbasert vold.

Det som kom frem over kan også antyde at oppdragets art setter rammer for delegaters handlingsrom sett i forhold til forståelse for og håndtering av kjønnsbasert vold og betydningen av kjønn i humanitært arbeid. I sine retningslinjer for håndtering av kjønnsbasert vold inkluderer IASC *alt* humanitært personell. Det vil si at *alt* humanitært personell bør ha oppmerksomhet rettet mot betydningen av kjønn, kjønnsbasert og seksualisert vold (Committee 2006). Dette kan være en utfordring spesielt i katastrofens første fase når mange er skadd, kaoset er stort og det handler om akutt livredning.

Videre kommer det frem at det, automatisk eller ubevisst, skilles mellom kjønn også når det arbeides ved feltsykehus.

Agnes: Det er sikkert litt forskjellig hvilke situasjon man er ute i. Jeg har bare en forestilling om å komme ut å sette opp et sykehus og ta imot pasienter

Sigrid: Tenkes det kjønn når dere setter opp sykehus?

Anne: Nei det bare jobbes

Agnes: *Det er forskjellige avdelinger er det ikke det?*

Astrid: *De pleier å være atskilt*

Anne: *Ja atskilt ja. Av og til kan barn og kvinner være sammen og så har vi noen sånne intensiv enheter da, der er det blandet.*

Agnes: *Det blir enda mer når du går ut i samfunnet, da kan en se og påvirke, en bør bli enda mer bevisst på det da, utenfor sykehuset*

Agnes virker som den som holder gruppen samlet i forhold til tema. Hun viser forståelse for at gruppen har forskjellig ståsted i forhold til tema på grunn av oppdragets art. På grunn av samhandlingen i fokusgruppen og måten deltakerne forholder seg til hverandre på oppfatter jeg det som om Agnes viser det Goffman (1992) kaller *dramaturgisk omtanke*. Det vil si at hun opptrer varsomt og beskyttende i forhold til de andre.

Diskusjonen over samsvarer også med det som kom frem ved gruppediskusjonen jeg hadde ved Community Based Health and First Aid kurset jeg var på som var del av forberedelsene til undersøkelsen. Der ga de ga uttrykk for at:

"Når en jobber på sykehus er det lite rom for å tenke kjønn, vi behandler de som kommer". "Det er ikke tid til kjønnsperspektiv".

Siden fokus i min studie er basert på kjønnsbasert vold burde jeg gjerne brakt inn spørsmål også om fokusgruppedeltakernes erfaring fra feltsykehus i forhold til tema. Dette kan sees som en svakhet ved min undersøkelse, at den ikke er spisset godt nok mot tema. I denne delen av fokusgruppeintervjuet var jeg var usikker både på min egen rolle som moderator, hvordan og når jeg skulle gå inn og styre diskusjonen mer mot kjønnsbasert vold. I ettertid ser jeg at jeg gjerne kunne styrt diskusjonen mer mot kjønnsbasert vold allerede fra starten. All den tid at jeg har basert forskningen på flerstegsfokusgruppe med relativt få deltakere burde jeg nyttet tiden bedre og gjerne styrt fokusgruppen inn mot tema mer fra starten enn jeg gjorde. Samtidig mener jeg at fordi gruppen var sammensatt av delegater med ulik erfaring og ansvarsområder var det nødvendig å finne ut noe om de muligheter og begrensninger det kunne medføre i forhold til forståelse for betydningen av kjønn og kjønnsbasert vold i humanitært arbeid. Kjønnbasert vold ble et sentralt tema senere i fokusgruppesamlingene og vil bli belyst i de neste kapitlene.

Videre i den innledende fase i første fokusgruppesamling knyttes kjønn til sosial orden.

Agnes: Eller kommer mødrene i sånne forhold at for eksempel ernærings situasjonen bare gjelder guttene og at det er bare guttene som vises frem? Jeg vet ikke.

Astrid: Der sa du noe! Jeg tenkte mer kirurgi og sånt, det er det jeg er mest vant med, det at folk er skutt eller ett eller ant, og vi skal hjelpe. Ja, det kan godt hende at jentene ikke blir vist frem.

Deltakernes erfaring er for det meste knyttet til land med få ressurser som er avhengig av hjelp for å håndtere en katastrofe. Noen ganger vil samfunnets sosiale orden i denne sammenheng gjøre kvinner spesielt sårbare når katastrofer inntreffer, blant annet fordi offentlig transport, helse og støtteordninger ofte bryter sammen etter en katastrofe. Det vil si at fordi kvinners omsorgsrolle og ansvar, i større grad enn for menn, er knyttet til hjem og familie har hun mindre mulighet enn menn til å søke de støtteordninger som etableres, om de ikke er tilpasset hennes behov på stedet (Rodríguez, Quarantelli et al. 2007). Hvordan delegater forstår kjønn i forhold til sosial orden i kulturell kontekst vil ha betydning for hvordan de forstår og håndterer kjønnsbasert vold. Uttalelsene over kan bety at Agnes og Astrid her ser at kjønn er en forskjell, i likhet med alder, klasse, etnisk opprinnelse og religion som virker strukturerende på sosial orden, slik Connell (2009) beskriver. Connell (2009) hevder at kjønn som sosialt fenomen er relevant i alle samfunn i forhold til sosial orden og struktur selv om betydningen en legger i kjønnsforskjellen varierer (Connell 2009). Hvilke betydning, status og strukturell plassering kjønn har vil variere avhengig av tid og sted. Det kommer frem at Agnes og Astrid mener at kjønn kan få betydning i forhold til ernæring og at gutter kan bli prioritert fremfor jenter. Dersom gutter blir prioritert fremfor jenter når det gjelder ernæring vil det kunne bety at gutter har høyere strukturell plassering og status enn jenter i kulturell kontekst, og større mulighet for å overleve.

OPPSUMMERING

I min studie blir det vist til at delegaters opplæring og forberedelse før utreise vil ha betydning for hvordan delegater møter kjønnsbasert vold i humanitært arbeid. Når, hvor og hvordan kjønns relevans og kjønnsbasert vold blir vektlagt har og betydning. Vold mot kvinner er en kriminell handling i et hvert samfunn selv om betydningen av hva

som er vold varierer og er kulturelt situert. Å knytte vold mot kvinner til menneskerettigheter er derfor relevant. Hvordan og hvem som tolker menneskerettighetene vil ha betydning for hvordan kjønnsbasert vold håndteres i humanitært arbeid. Hvilke oppgaver og ansvar delegater blir gitt har også betydning for hvordan kjønn blir gjort relevant i humanitært arbeid og for håndtering av kjønnsbasert vold. I felt kan det oppstå mange usikre og utrygge situasjoner som gjør at lojalitet og tilknytning til organisasjon blir vesentlig for sikkerheten. Dette er et viktig element som i opplæringsprogrammet gjerne kan ta fokus bort fra annen opplæring og fokus som menneskerettigheter, betydningen av kjønn og kjønnsbasert vold. Det kan se ut til at organisasjonen har en utfordring i å sikre begge deler. I tillegg kan det se ut til at organisasjonen har en utfordring i å klargjøre hva grunnprinsippene innebærer og da spesielt betydningen og forventninger som knyttes til prinsippet om nøytralitet.

KAPITTEL 7 MØTE MED LOKALBEFOLKNINGEN – OG MED SEKSUALISERT VOLD

I dette kapitlet vil jeg komme nærmere inn på delegaters forståelse og håndtering av kjønnsbasert vold i humanitært arbeid. Sensitivitet for kjønnsbasert vold knyttes både til arbeid som utføres i felt og til egen sikkerhet og.

SÅRBARHET

Agnes: ”Jeg tenker på flyktningleirene at de da har sikre dusjer for kvinner og at det er lyst der det er kvinner, det er mye voldtekter rundt toalettene på nattestid når det er mørkt”.

Slik jeg tolker dette har Agnes her fokus rettet mot kortsiktige forebyggende tiltak i forhold til kjønnsbasert vold heller enn langsiktige tiltak som kan innebære holdningsendring. De kortsiktige tiltakene, som for eksempel lys, er livsviktige tiltak ved arbeid i flyktningleire spesielt med tanke på sikkerhet for kvinner. Dette kan og knyttes til Skog (2006) sin modell om faktorer som påvirker individets ønsker og oppfatninger. Det vil si ved å endre de materielle og strukturelle betingelsene, ved for eksempel lyssetting, kan også handlinger som vold mot kvinner endres.

Handlingsendring kan gjerne på sikt også føre til holdningsendring. Det vil si at endrete handlingsvalg kan føre til endret atferd som igjen kan føre til endret holdning.

Kjønnsbasert vold og kvinners sårbarhet må og sees i sammenheng med samfunnets sosiale orden før katastrofen (Fisher 2005). Kvinner og menns sårbarhet er ujevnt fordelt og den ujevne fordeling av sårbarhet mellom kvinner og menn er direkte knyttet til kvinners strukturelle plassering og status i nesten alle samfunn og kulturer hevder Ward og Vann (Ward and Vann 2002). Det vil si at for å bekjempe kjønnsbasert vold må humanitære organisasjoner legge til rette for både kortsiktige livreddende tiltak, som å endre de materielle og strukturelle betingelsene for handling for å øke kvinnens sikkerhet (for eksempel i flyktningleire), og langsiktige tiltak som kan innebære endring av holdninger og rettighetsbasert tilnærming.

Kristin Scharffscher (2010) har utviklet begrepet gender – based protection (GBP).

Gender – based protection refererer til beskyttende tiltak som har som mål å forebygge

kjønnsbasert vold. Det gjelder både kortsiktige strukturelle tiltak som blant annet vakthold, materielle tiltak som lyssetting, gjerder rundt flyktningleirene og støtte til innsamling av ved, og langsiktige tiltak som endring av holdninger og atferd ved informasjon og kunnskapsformidling og bevisstgjøring. Det innebærer også styrking av kvinner, kapasitetsbygging og det å støtte opp om de ressursene og styrkene de har (Scharffscher 2010). Kristin Scharffscher (2010) hevder det er de langsiktige tiltakene som virker å være de mest utfordrende for organisasjoner i felt.

Agnes sin uttalelse utløser pause og stillhet blant deltakerne noe jeg mener understreker at tema er vanskelig. Atle bryter stillheten:

”Det er jo en kjensgjerning at det i en katastrofe eller i en krigssituasjon, så er det jo kvinner og barn som har det verst så. Jeg tror det er ting du må være bevisst på hele tiden egentlig”

Det at Atle bruker begrepet *kjensgjerning* kan gi uttrykk for at katastrofer eller krigssituasjoner innebærer noe absolutt, noe som er i kraft av seg selv, og som vanskelig lar seg påvirke eller forandre (Fay 1996:221). Samtidig kan det være uttrykk for at Atle har en bevissthet og forståelse for kjønnsintegrering som strategi som nettopp begrunnes i at kvinner og barn utnyttes i krig og katastrofer.

Videre sier Atle: *”Noe av det som har voldt meg mest problemer og bekymring ute er jo det med kjønn. Det har vært lokalt ansatte som ikke har oppført seg bra mot kvinnelige kollegaer. Det har vært forskjellige ting som tar veldig mye tid. Dette er ting vi må ha mer og mer fokus på tror jeg. Hvordan delegatene blir trent og hvordan lokalt ansatte blir brifet når det gjelder sånne ting.”*

Atle snakker her om arbeidsdeling, arbeidsmåter og samarbeid når mannlige lokale skal arbeide med kvinnelige delegater, slik jeg forstår det. Dette kan knyttes til sosiokulturelle erfaringer, praksiser og forventninger delegater har med seg som blir synlige når det blir konflikter eller vanskeligheter. Det kan derfor, slik jeg forstår det, også knyttes til det Skog (2006) benevner som den kulturelle og sosiale sfære i sin modell. Atle snakker om nødvendigheten av å ha kunnskap om og forståelse for kulturelle forskjeller i forhold til sosial orden og kjønns betydning ved humanitært

arbeid, slik jeg forstår det. Kunnskap om samfunn, kultur og sosial orden er vesentlig for forståelse av kjønnsbasert vold (Rodríguez, Quarantelli et al. 2007).

Atle er opptatt av hvordan delegater blir opplært og trent i forhold til hvordan de møter kjønn i ulike kulturelle kontekster. Han er og opptatt av at lokalt ansatte får informasjon om hvilke forståelse organisasjonen legger til grunn for kjønn i humanitært arbeid, og hvilke krav det stiller til samarbeid og respekt, slik jeg ser det. Samtidig kan det tenkes at Atle her refererer til kritisk bevissthet og at både delegater og lokalt ansatte trenger opplæring i dette. Atle jobber innen administrasjon og viser her, slik jeg tolker det, forståelse for at betydningen av kjønn og vold også er relevant innad i organisasjonen og knyttes ikke bare til samfunnet rundt i møte mellom ulike kulturer ved humanitært arbeid.

ENDRINGSPROSESSER

Videre knytter Agnes kjønnsbasert vold mot kvinner til samfunnshelse.

Agnes: Jeg tenker at det gikk jo en del på kvinnehelse, jenter og skolegang og at det var en del vold. Den var vanskelig å gripe tak i, og det var vel den som gjorde at det ble fokusert på kvinner.

Sigrid: Hva er det som gjør at det er vanskelig å gripe fatt i volden?

Agnes: På en måte så virket det som om de visste at den fantes der men den var hele tiden skjult. Noen måtte komme frem og fortelle om det for at vi skulle kunne gå inn å jobbe med den. Det er vanskelig å komme ut og si vi vet, vi måtte jo ha noe å vise til.

Agnes forteller her hvor vanskelig det kan være å håndtere kjønnsbasert vold i humanitært arbeid når ingen av de berørte vil fortelle om det. At ingen vil fortelle om den kan være fordi kjønnsbasert vold er tabu slik Douglas (1997) beskriver. Det kan på den annen side handle om å ta kontroll over situasjonen og hva en ønsker å vise andre. I den forstand kan det sammenlignes med det Goffman (1992) referer til som fasadeområde.

Astrid og Anne som begge har erfaring fra akutt behandling ved humanitært arbeid er stille og lyttende. Samtalen ser ut til å preges av at deltakerne har ulikt ståsted basert på

ulik erfaring og oppgavene de er satt til å utføre i felt. Dette kan være en faktor som bidrar til at diskusjonen oppfattes vanskelig. Anne forteller en historie som jeg tolker som forsøk på å samle gruppen og å støtte Agnes. Det kan også handle om det Goffman kaller *dramaturgisk disiplin* som innebærer nærhet og distanse og å opprettholde inntrykk av at hun er emosjonelt og intellektuelt engasjert.

Historien Anne forteller fra sin egen erfaring fra et sykehus i Sør – Sudan er denne:

Der hvor jeg var så var det en av sykepleierne som stjal fire lakener. Samtidig så var det en sykepleier som voldtok en kvinne. Og han som hadde stjålet fire laken, han fikk mye strengere straff enn han som hadde voldtatt. Han som hadde stjålet noen laken han fikk også noen piskeslag. Begge var tilbake på jobb etter relativt kort tid.

Situasjonen Anne beskriver håndterte organisasjonen som et lokalt kulturelt fenomen. Organisasjonen valgte derfor ikke å blande seg i dette. På spørsmål om dette var del av en kultur som bare skulle aksepteres var svaret nei. Det ble det ble kommentert:

Anne: ”Nei, jeg synes jo ikke det kan aksepteres men som sagt, jeg tror ikke vi klarer å endre på dette her viss de ikke forstår selv at de må endre det. Skal du ha noe gjort kan du ikke bare si at du må gjøre det. Den som skal endre må forstå hvorfor”.

Dette var noe alle deltakerne var enig om og situasjonen som beskrevet over ble ikke kommentert ytterligere.

Anne knytter her kjønnsbasert vold til kulturell kontekst og holdningsendring, slik jeg forstår det. Holdningsendring for å endre praksis er nært knyttet til samfunnsarbeid, i følge blant andre Margaret Ledwith (2011). Det kan innebære blant annet bevisstgjøringskampanjer, kunnskapsformidling og opplæring fra individ nivå til kollektiv nivå (familie, samfunn, myndigheter) (Ledwith and Campling 2011). Det å bidra til å endre holdninger kan og handle om å arbeide rettighetsbasert i humanitært arbeid (Ife and Fiske 2006). For å endre negative holdninger og verdier er blant annet bevisstgjøring nødvendig, hevder Ife og Fiske (2006). Det vil si at humanitært arbeid da

må bygge på refleksiv, holistisk tilnærming, kritisk bevissthet og være rettighetsbasert for å kunne bidra til endring slik blant andre Tesoriero (2010) beskriver.

Dette kunne jeg fulgt opp mer for bedre å forstå hvordan delegater forholder seg til seksualisert vold mot kvinner, holdninger, endrings prosesser og samfunnsarbeid når de er i felt. Det kan tyde på at jeg her var for lite fokusert og spisset mot det som er mitt hovedtema og kan dermed sees som en svakhet ved min studie. Hvordan delegater møter kjønnsbasert vold i felt vil bli ytterligere belyst i kapittel 9.

Det kommer frem videre i diskusjonen at deltakerne likevel noen ganger oppfatter det som sin oppgave å endre holdninger i kulturell kontekst.

Astrid: ”det kommer litt an på hva det gjelder. Jeg har ikke selv noen erfaring på det, men i forhold til HIV og AIDS. Jeg har lest om det at, i noen land, tror de blir friske hvis de har sex med barn eller jomfru. Jeg tenker sånne ting må det jo være lov å påvirke”.

Atle: ”ja det bør du jo, ja det må jo være lov å si fra”.

Dette burde jeg fulgt opp mer for å få bedre forståelse for hvordan de tenker å påvirke kjønnsbasert vold i humanitært arbeid og hvordan de forstår hva organisasjonens forventninger til å påvirke situasjoner som dette er. Det kan tenkes at jeg her var styrt av min egen forforståelse, det vil si at jeg unnlot å spørre fordi jeg antok at jeg visste nok på grunn av min egen erfaring, og kan derfor sees som en svakhet ved min studie. Når jeg leser dette i tekst tolker jeg det likevel som at deltakerne har liten erfaring med at dette er styrt fra organisasjonen. Dette tolker jeg slik på bakgrunn av måten de formulerer seg på. Det at de sier ”må det jo” og ”bør” tolker jeg som tegn på usikkerhet eller at de er spørrende. Dette kan videre knyttes til delegaters opplæring og organisasjonens utydighet i forhold til grunnprinsippene og menneskerettighetene, slik jeg tolker det.

TABUISERING AV KJØNNBASERT VOLD

Ved CBHFA kurset spurte jeg deltakerne i gruppediskusjonen om deres erfaring fra kjønnsbasert vold. To av deltakerne i denne gruppen har hørt skrik og spetakkel i naboområdet om nettene fra der de bodde. De mente å vite at kjønnsbasert vold

foregikk, men ingen av dem hadde noen gang tatt det opp. En av deltakerne fortalte at hun hadde møtt en kvinne på sykehus som var ” *banket både gul og blå, men en kan jo ikke ta det opp når mannen er der, da vil hun nok ikke svare*”. Uttalelsen hennes sier noe om hennes forståelse av kjønnsbasert vold i kulturell kontekst, slik jeg ser det, men sier og noe om hvor vanskelig det er å møte kjønnsbasert vold. Noen ganger er det så vanskelig at vi unngår å snakke om det. Kan hende var det nettopp når mannen var tilstede at det skulle blitt tatt opp og snakket om? Hvor og når en tar opp kjønnsbasert vold eller seksualisert vold mot kvinner er et strategisk valg. Men kjønnsbasert vold mot kvinner er ikke et tema som kun angår kvinner, det angår også menn. Om kjønnsbasert vold mot kvinner blir behandlet kun som et kvinneanliggende tema kan det føre til, slik jeg ser det, at vi ansvarliggjør kvinnen og hun blir ytterligere stigmatisert slik Douglas (1997) beskriver. At det er så vanskelig å snakke om kjønnsbasert vold kan bety at tema av ulike grunner er tabuisert.

Tabuer handler i følge Douglas (1997) om det som oppfattes som hellig eller ukrenkelig og derfor ikke snakkes om. Videre hevder Douglas at alle land, samfunn og individer har sine tabuer og at hva som er tabu kan variere fra individ til individ eller fra gruppe til gruppe. For å kunne forstå andres tabuer må vi først se våre egne (Douglas 1997). Whitzman (2008) hevder at til tross for at kjønnsbasert vold er et verdensomspennende problem er det fortsatt skjult, benektet eller behandlet som et normalt, privat problem i de fleste land (Whitzman 2008). Det vil si at det er et problem som ikke snakkes om og kan nærmest oppfattes som et globalt tabu, slik jeg ser det. Nettopp fordi det slik sett kan være et felles tabu kan det være vanskelig å snakke om. På en måte kan vi da oppleves ”nakne” for hverandre og det kan bli vanskelig å opprettholde et skille mellom ”vi” og ”de”. Men på den andre side, om vi forstår kjønnsbasert vold mot kvinner som felles tabu, kan det gjerne også danne grunnlag for samhandling basert på opplevelse av fellesskap.

Douglas (1997) hevder at verdier og holdninger noen ganger kan være vanskelig å snakke om fordi det virker truende på sosial orden. Videre hevder Douglas (1997) at tabuer ofte handler om forståelige bekymringer for å verne samfunnet mot atferd som kan bryte det ned (Douglas 1997). Det vil si, slik jeg forstår det, at verdier og holdninger noen ganger kan være vanskelig å snakke om fordi det virker truende på sosial orden. Om kjønnsbasert vold oppfattes som et globalt tabu kan det gjerne også

tenkes at å snakke om kjønnsbasert vold kan virke truende på en hel ”verdensorden”. Men selv om kjønnsbasert vold er et globalt problem må det likevel behandles og møtes i den sammenheng det oppstår. Ved arbeid i katastrofeområder må kjønnsbasert vold mot kvinner også sees i sammenheng med samfunnets sosiale orden før katastrofen (Fisher 2005).

Å snakke om innebærer samhandling som kan skape grunnlag for forståelse, vekst og utvikling, og gi mulighet for økt kunnskap, utvidelse av perspektiv og å se andre sammenhenger (Fay 1996:234). For å se andre sammenhenger, som for eksempel hvordan sosial struktur påvirker menneskers handlingsmuligheter kan Skog (2006) sin modell være nyttig. I sammenheng med kjønnsbasert vold mot kvinner kan den også sees sammen med Krug (2002) sin modell for å forstå hvilke faktorer som spiller inn i forhold utsatthet for vold. Siden kjønnsbasert vold mot kvinner må og sees i en større politisk, kulturell og historisk sammenheng og knyttes til etnisk opprinnelse, klasse, alder og kjønn slik Katrina Lee-Koo (2011) beskriver, kan det tenkes at det kan være vanskelig for humanitære organisasjoner å møte eller snakke om fordi det kan oppfattes som å blande seg i landets indre anliggende, eller samfunnets sosiale orden. En rettighetsbasert tilnærming vil da kunne være nødvendig. Om kjønnsbasert vold ikke snakkes om eller håndteres i humanitært arbeid kan det føre til videreføring av tabuer. Humanitære organisasjoner kan da være med og ”legitimere” kjønnsbasert vold mot kvinner og praksis fortsetter, slik jeg ser det.

SAMARBEIDET MELLOM ORGANISASJONENE

I første fokusgruppe forteller Agnes en historie fra sin erfaring fra vold mot kvinner og samarbeid mellom de humanitære organisasjonene i felt. Hun uttrykker at hun føler seg hjelpsløs og alene når hun møter kvinner utsatt for kjønnsbasert vold i felt.

Det med gender based violence, om de skulle få noe psykologi hjelp så ble det bråk om hvilken organisasjon som skulle hjelpe, så det ble helt absurd. Når det kom noen som hadde vært utsatt for vold eller noen ting hadde skjedd, så sendte man det til et annet bord som sendte det videre til et annet bord som sendte det videre til et annet bord og resultatet ble sikkert at det bare oppløstes. Om det her har noe med landet å gjøre? Jeg skjønnte liksom ikke det, for det er i bunn å skulle hjelpe mennesker, så jeg kunne ikke forstå hvorfor de skulle sende de rundt og så til de grader avvise, eller få en lapp og kom tilbake halv fire, i et samfunn der det ikke funker. Var det fordi det var kvinner som kom og skulle ha hjelp? Der følte man seg litt ensom og hjelpsløs. Det var jo flere som kom og jeg syns bare at det var forferdelig. Man følte litt avmakt da. Det ble ikke noe samarbeid. Det opplevde jeg som en forferdelig ting at kvinner og barn ble forlatte, og at det tydelig var noe vold som det ble pratet om, men vi ikke helt fikk tak på det. Når noen dukket opp så ble de sendt videre hit og dit. Hvordan forholde seg til det? Takk og lov for at koleraen kom, for da kunne jeg forsvinne ut i noe annet, for det var, det var mer en sånn maktkamp mellom organisasjoner. Sånn ble det på dette lille stedet ja og det gjorde i hvert fall ikke det med kjønn noe bedre.

Humanitære organisasjoner har blant annet to samarbeids fora for humanitært arbeid og for å forebygge og respondere på kjønnsbasert vold, Sphere prosjektet og Inter Agency Standing Committee (IASC). Sphere prosjektet har utarbeidet retningslinjer og en håndbok som reflekterer en rettighetsbasert og deltakende tilnærming. Den er også ment som et redskap for å forbedre samarbeid, informasjon og kunnskapsformidling mellom organisasjonene. Hensikten med IASC sine retningslinjer og håndbok er å gjøre regjeringer, samfunn og humanitære organisasjoner i stand til å etablere og koordinere tiltak for å forebygge og respondere på kjønnsbasert vold tidlig i nødhjelpsfasen. Ved å koordinere aktivitetene skal medlemmene forbedre sine hjelpetiltak og dele ressurser.

Slik Agnes beskriver situasjonen over ser det ut til at både IASC sine koordinerende tiltak og Sphere prosjektet sine retningslinjer er manglende i forhold til kjønnsbasert vold. Det kan være ulike årsaker til det, som for eksempel at det standardiserte

verktøyet ikke benyttes av de forskjellige humanitære organisasjonene. Scharffscher (2011) hevder at det i felt relateres det nesten utelukkende til egen organisasjon sin kjønnspolitikk, håndbøker og retningslinjer for kapasitetsbygging, programplanlegging og praksis, med unntak for IASC sine retningslinjer for kjønnsbasert vold. Det mangler med andre ord fungerende systemer som sikrer samsvar og forutsigbarhet i kjønnsintegrering og kjønns målrettet handling mellom organisasjonene, og bruk av IASC håndboken som felles referanse, hevder Scharffscher (2011).

I følge Tesoriero (2010) er det nødvendig med lokal forankring både i humanitært arbeid og utviklingsarbeid. Både IASC og Sphere prosjektet understreker viktigheten av lokal forankring og deltakelse i forhold til å forebygge og respondere på kjønnsbasert vold. I sin doktoravhandling etterspør Kristin Sørung Scharffscher (2010) hvorfor det likevel var så vanskelig for humanitære organisasjoner å samarbeide og sikre at de kriserammete samfunnene hadde en aktiv rolle i hvordan humanitært arbeid ble utført, slik erfaringen var, blant annet på Sri Lanka, etter tsunamien i 2004 (Scharffscher 2010). Slik jeg forstår Agnes historie kan det se ut til at lokal forankring mangler i forhold til å håndtere kjønnsbasert vold mot kvinner. Det trenger ikke nødvendigvis skyldes manglende vilje hos de humanitære organisasjonene, men kan og skyldes kaos som oppstår etter en katastrofe som noen ganger kan vanskeliggjøre lokal forankring.

I følge IASC sine retningslinjer skal det og være en person tilstede ved enhver humanitær operasjon som har spesielt ansvar for koordinering av kjønnsbasert vold.

Sigrid: Er der noe verktøy å bruke i forhold til det å ta opp kjønnsbasert vold ute?

Agnes: Nei. Det var en fra føderasjonen som reiste rundt og skulle starte opp noen ting så hadde hun ferie og så kom det en ny etterpå. Så hva det ble ut av det vet jeg ikke. Men det virket også litt som sånn at man sier at det blir fokusert på kjønn i briefingen når vi reiser ut. Så tenker jeg at spørsmålet er at, blir vi det? Og det var også lite grann den personen som reiste rundt og skulle jobbe med det. Hva ble det til det når hun var der en kort periode så ble det ferie det ble jo aldri noen ting

Sigrid: Så det smuldret opp på en måte?

Agnes: Ja det var følelsen min. Det var liksom ingen å henvende seg til. Det var et seminar og sånn, så forsvant det. Jeg opplevde liksom ikke at det ble noen ting, Men jeg har jo også forstått at ting tar tid.

Den utydeligheten humanitære organisasjoner ser ut til å presentere i forhold til håndtering av vold mot kvinner kan forstås som mangel både på forpliktelse til og anerkjennelse av de konsekvensene denne type vold fører til både i forhold til helse og menneskerettighetene. Ward og Vann (2002) hevder det er en verdensomspennende mangel på både å anerkjenne konsekvensene kjønnsbasert vold mot kvinner fører til i forhold til helse og menneskerettighetene, og til å ta de nødvendige juridiske, politiske og programmessige steg for å utrydde kjønnsbasert vold (Ward and Vann 2002).

KJØNNBASERT VOLD OG EGEN SIKKERHET

Deltakerne knytter videre kjønnsbasert vold til spørsmål om egen sikkerhet. I denne del av diskusjonen syntes jeg det var interessant å observere hvordan deltakerne forholdt seg til hverandre og hva de vektla i diskusjonen.

Sigrid: Har noen av dere erfaring fra kjønnsbasert vold i felt?

Astrid: Noen av de situasjonene vi har vært i, det er jo ikke alltid like trygt, og menn er jo ofte fysisk sterkere om ikke ant hvis noen skulle prøve å overfalle deg. Det er jo bare meg som sier det der. Hva sier du Anne, eller er det det samme for deg. Det er jo klart det kommer jo an på oppdraget altså.

Atle: mmm

Anne: Altså du har jo...

Astrid (avbryter): hvis du kjører langt ut i hutta heiti, ja sjekkpunkt og alle slags steder med våpen, og de kan jo være både truende og...

Anne (avbryter): Ja det kan de

Astrid: Ja

Anne: Ja altså hvis du tenker deg situasjonen både med kvinnelig sjåfør og...

Astrid (avbryter): Ja si at de bare var kvinner da

Anne: mmm

Astrid: kontra halvparten menn eller

Anne: *så kommer du til sjekkpunktet*

Astrid: *ja eller*

Anne: *ja*

Astrid: *ja det kan være slike utrygge situasjoner*

Anne: *da tror jeg jeg ville ha tenkt at det burde vært noen menn med i bildet (smiler)*

Anne og Astrid knytter kjønnsbasert vold til eget ståsted, sikkerhet og egen sårbarhet. Egen sårbarhet i forhold til kjønn, sosial orden og strukturell plassering er vanskelig å snakke om slik jeg forstår Anne og Astrid her.

Atle knytter også kjønnsbasert vold her til sikkerhet, men hans rolle er forskjellig fra Astrid og Anne.

Atle: Det jeg må hele tiden ha fokus på når jeg er ute det er jo sikkerhet. Det kan være alt ifra når jentene jobber overtid, sent på kveld, hvordan de kommer seg hjem når de er ute i felt, hvem de er i sammen med. Noen føler seg utrygg om de bare reiser med en mann. De vil gjerne være fler i sammen. Hvordan de må overnatte når de er i felt. Sikkerheten der de skal overnatte det er mange ting. Nå snakker jeg om de som hjelper og lokalt ansatte. Det er litt kultur betinget igjen da, og hvilket land du jobber i. Normalt er det ingen forskjell. Tenker sikkerhet 24 timer i døgnet liksom.

Jeg tolker dette som at Astrid og Anne kan føle seg truet nettopp fordi de er kvinner mens Atle tar en rolle som beskytter. Det som kommer frem i samtalen mener jeg også kan knyttes til deres forståelse av kjønn knyttet til sosial orden. Menneskers forståelse av kjønn og kjønns betydning vil være formet av kultur, samfunn og den kontekst en har vokst opp i. I følge Goffman lærer vi kjønns hierarkier gjennom vår oppvekst i familiære eller andre lignende relasjoner. Vår oppvekst i familie eller andre lignende relasjoner er dermed med å forme vår kjønnsidentitet. Videre tolker jeg denne del av samtalen som uttrykk for at deres opplevelse av sårbarhet er ulik og knyttet til en sosial dynamikk som er rotfestet i kjønn (Rodríguez, Quarantelli et al. 2007). Det virker som om Atle ser det som sitt ansvar å beskytte "jentene" mens Astrid og Anne vil føle seg tryggere med menn til stede i felt. At Atle bruker begrepet "jentene" kan, slik jeg ser det, også tolkes som uttrykk for samfunns sosiale orden og kvinners strukturelle plassering (Kabeer 2003), men samtidig uttrykke omsorg.

OPPSUMMERING

Kjønnsbasert vold kan se ut til å være et vanskelig tema for delegater i felt. Å ta opp tema som kjønnsbasert vold ser ut til å være vanskelig om ikke de lokale selv tar det opp. Det kan se ut til at det i felt hersker usikkerhet i forhold til hvordan kjønnsbasert vold mot kvinner skal håndteres eller møtes. Vold mot kvinner er en alvorlig kriminell handling og et tema som ser ut til å være vanskelig for humanitære organisasjoner å forholde seg til. Sikkerhet er vektlagt i humanitære organisasjoner og dette har delegater fokus på. Men det kan se ut til at organisasjonene ikke helt har klart å ta innover seg den fulle kompleksiteten i kjønnsbasert vold. Forståelse for de varierende politiske, kulturelle og historiske kontekstene som kjønnsbasert vold inngår i ser ut til å mangle. Samarbeidet mellom de humanitære organisasjonene bærer preg av utydelighet og manglende koordinering i møte med kvinner utsatt for vold. For delegater i felt får dette konsekvenser som opplevd hjelpeløshet og kan føre til handlingslammelse. Det kan være at humanitære organisasjoner må ta diskusjonene om håndtering av kjønnsbasert vold i humanitært arbeid, kultur og kulturell forståelse og menneskerettigheter både innad i egen organisasjon og i felles fora. Det kan hende at det også kunne lette samarbeidet mellom organisasjonene.

KAPITTEL 8 FOREBYGGE VOLD

I dette kapitlet vil jeg diskutere ulike faktorer som virker inn på delegaters samhandling med hjelpemottakerne. Tid og sted og forståelse for sosial orden i kulturell kontekst har betydning i møte med hjelpemottaker og kvinner utsatt for seksualisert vold. Kapitlet vil belyse de muligheter og begrensninger samhandling gir for lokal deltakelse og for håndtering av kjønnsbasert vold i humanitært arbeid.

SAMHANDLING MED HJELPEMOTTAKER I FELT

Utdraget nedenfor viser noen av de faktorene som spiller inn i forhold til samhandling med hjelpemottaker i felt.

Anne: Jeg tror kanskje at det er lettere å bistå folkene der hvis du ikke kommer for nært innpå dem. For kommer du for nært innpå så blir du så involvert i deres historier, deres situasjon, da ser du liksom ikke det mangfoldet.

Atle: Det er noe med totalt forskjellig maktforhold her vet du. Jeg tror det er litt viktig, å ha en viss distanse til de du skal hjelpe når du er ute. Ikke å involvere seg i forhold til enkelte, og ikke å involvere seg for tett.

Anne: ja, vi bare flakser av gårde og er ferdig, ikke sant. Så det tror jeg nok det er en del som må tenke etter, hva de gjør og hva de legger tilbake igjen, når det gjelder at de er i en annen kultur

I utdraget over gir Anne og Atle uttrykk for flere dimensjoner som har betydning for samhandling med hjelpemottaker når en er på oppdrag i felt. Slik jeg tolker det gir Anne uttrykk for behov for distanse fordi det gir mulighet for bedre oversikt over situasjonen. Det kan bety at hun søker oversikt fremfor innsikt. Slik jeg ser det kan det vanskeliggjøre samhandling og dialog i forhold til å forebygge kjønnsbasert vold. Oversiktsbilder kan føre til at vi lager oss stereotyper av hverandre og de andre. Men samhandling forutsetter at vi trekker kunnskap ut fra oversiktsbilde som blir utfordret i møte med enkeltindivider og som gir oss innsiktskunnskap.

Anne bringer også inn tidsaspekt som en relevant faktor, og betydningen av kulturelle forskjeller i gitt kontekst. Atle bringer i tillegg inn forskjellen i strukturell plassering mellom hjelper og mottaker. Tid, sted og forskjeller i strukturell plassering mellom hjelper og mottaker er viktige faktorer for samhandling, slik jeg tolker utdraget over. I følge Bauman og May (2004) er tid og sted avhengige faktorer i forhold til planlegging, kalkulering og handling (Bauman and May 2004:109). Delegater som kommer inn i de katastroferammete områder er der for en begrenset tidsperiode. De har ulike oppgaver og ansvarsområder som er styrt av en arbeidsinstruks. Dette setter rammer for samhandling og handlingsmuligheter også i møte med kvinner utsatt for seksualisert vold. Det kan føre til at en søker oversikt fremfor innsikt og at en i humanitært arbeid vektlegger mer bredde fremfor dybde. Det vil si at en prøver å nå flest mulig på kort tid.

Delegater som kommer inn i katastroferammete områder møter ofte et samfunn i kaos. Den tidligere sosiale orden, rammer og struktur kan virke utydelig eller fraværende avhengig av kontekst. Hvordan delegater forstår sosial orden før katastrofen i land de opererer i, vil ha innvirkning på hvordan de forstår og håndterer kjønnsbasert vold og for hvordan de samhandler med menneskene de møter etter katastrofen i den aktuelle kontekst (Rodríguez, Quarantelli et al. 2007). Tidsaspektet fra katastrofen skjer til

delegater er på plass i området gjør at delegater ofte har begrenset anledning til å sette seg inn i sette seg inn i samfunnets sosiale orden, struktur og kultur på forhånd.

Delegater har også liten tid til å omstille seg fra de reiser hjemmefra til de er i katastrofeområde. Dette kan i følge Fife (2002) føre til stress og kultursjokk. Det ikke å mestre språk og opplevelse av å være annerledes vil prege samhandling i møte mellom mennesker fra ulike kulturer (Fife 2002). Mennesker tenderer da til å søke sammen for eksempel med egne landsmenn, hevder Fife (2002). Delegater i felt bor som regel samlet og arbeider sammen. Noen ganger har de bevegesrestriksjoner på grunn av sikkerhetshensyn og kan kun bevege seg mellom arbeid og bosted. Dette kan noen ganger danne grunnlag for gruppetilhørighet som kan føre til økt opplevelse av forskjell mellom kulturer.

Samtidig er det i utgangspunktet allerede et misforhold mellom hjelper og mottaker fordi hjelper representerer midler og ressurser mottaker har behov for. Det er dette misforholdet Arne refererer til når han snakker om forskjellig maktforhold, slik jeg tolker det. Dette misforholdet vil prege samhandlingen og kan i seg selv føre til distanse. Utsatte eller stigmatiserte grupper og andre hjelpetrengende undervurderer gjerne sine egne evner eller kunnskap i møte med hjelper, og delegater vil bli sett eller se seg selv som eksperter (Tesoriero 2010). Samtidig finnes det ikke skarpe grenser mellom kulturer, i følge Eriksen (2001). Samhandling på tvers av kulturelle og strukturelle forskjeller krever at vi må gi noe av oss selv ved å vise sympati og innlevelse. For å vite hvordan vi skal handle i slike situasjoner er også nødvendig å vite mest mulig om den andres situasjon. Det vil også gjøre det mulig å forstå konsekvensene av egen handling (Eriksen 2001:61). Det fordrer dialog og innsikt. Delegater kommer inn i katastrofeområdet med sin egen kulturelle forståelse. Utfordringen blir da å møte mennesker, og kvinner utsatt for seksualisert vold, uten å referere til egen vestlig tenkning, hevder Reavey, Ahmed og Majumdar (2006). Å søke oversikt fremfor innsikt vil vanskeliggjøre dette.

I denne del av diskusjonen er Agnes og Astrid litt distanserte og bidrar lite i samtalen, men de er lyttende og nikker enighet. Det kan tolkes som at det representerer et tegn på ønske om fellesskap og gruppetilhørighet. Men det kan også forstås som, om vi følger Goffman (1992), at deltakerne forsøker å opprettholde sine selvfortellinger om seg selv.

Det vil si at deltakerne gjennom samtalen søker å opprettholde bilde av seg selv og /eller at de fremstiller seg som de gjør for å demonstrere normalitet og for å komme videre i samtalen.

SAMHANDLING OG PÅVIRKNING I MØTE MELLOM KULTURER

Anne sin uttalelse i forrige avsnitt *"en del må tenke etter, hva de gjør og hva de legger tilbake igjen, når det gjelder at de er i en annen kultur"* tolker jeg som at hun vektlegger den mulighet for påvirkning møte mellom kulturer legger til rette for. Brian Fay (1996) sier at kulturer er ideskapende enheter som er gjennomtrengelige og utsatt for påvirkning av andre kulturer (Fay 1996:61).

Deltakerne i første fokusgruppesamling uttrykker at de har liten mulighet for å påvirke og at de bare *"gjør jobben sin"*. De gir også uttrykk for at de er opptatt av å vise respekt for den kulturen de er i og at de ikke ønsker å *"forandre"* den. Samtidig sier de at de likevel har mulighet til å påvirke gjennom måten de ter seg og kler seg på og kan fungere som *"gode forbilder"* i forhold til det de mener er moralsk forkastelig, som vold mot kvinner. Dette gjør de og ved den daglige samhandlingen med lokale frivillige eller andre lokale mennesker de møter. Erving Goffman (1983) er primært opptatt av hverdagslige ritualer ved ansikt - til - ansikt interaksjon. Han hevder at holdninger, forståelse og tolkninger vil prege møter mellom personer, og vi tilpasser oss etter de forventninger vi tror andre har av oss. Samtidig søker vi å ha kontroll over situasjonen og de inntrykk vi søker å skape (Goffman 1992).

Agnes: "Men det med vold, hvordan kan en påvirke det. Det blir igjen det å påvirke frivillige og lokalt ansatte i deres måte å prate om vold og kvinner på. At en som person prøver å påvirke. Det blir vel mer for min del på et mer menneskelig plan. Jeg prøvde å si noe om hva jeg syntes og hva jeg satte spørsmålstegn ved. Påfører vi for mye av vår vestlige tenkning da? Eller er det basale humanitære ting? Det vet jeg ikke"

Agnes gir her uttrykk for usikkerhet i forholdet mellom hva som er kultur og hva som er rettigheter, slik jeg forstår henne. Dette får konsekvenser for hennes samhandling med hjelpemottaker i felt. Men Brian Fay (1996) hevder at samhandling kan danne utgangspunkt for forståelse og empati, men og vekke sinne og avsky (Fay 1996:233).

Videre sier Fay at målet med samhandling er ikke at alle skal bli like eller være enige, men samhandling skaper grunnlag for forståelse, vekst og utvikling. Det gir mulighet for økt kunnskap, utvidelse av perspektiv og for å se andre sammenhenger. Noe som igjen fordrer dialog og innsikt fremfor oversikt, slik jeg ser det. Forskjellenes betydning vil alltid være der, men samhandling gir mulighet for å akseptere, utfordre eller omforme forskjellene i samfunn i konstant utvikling og forandring (Fay 1996:234). Likevel prøver Agnes å påvirke og stiller spørsmål i forhold til det hun reagerer på ut fra personlig plan basert på egen moralsk forståelse og vestlig tenkning. Det kan tenkes, slik jeg ser det, at den usikkerheten Agnes presenterer kunne reduseres om organisasjonen er mer tydelig i forhold til et rettighetsperspektiv i humanitært arbeid.

LOKAL DELTAKELSE

I første fokusgruppesamling knytter deltakerne kvinner og lokal deltakelse i første omgang til kjønnsintegrering.

Agnes: De fleste av de lokale jobbene var jo menn. Det ble liksom renholder og kokk som ble kvinner. En av delegatene hadde truffet på en kvinnelig vakt på et sted.

Atle: Kvinner kan jo være like gode vakter som menn. Men det er klart det har noe med kultur å gjøre. Det er jo ikke akseptert over alt at kvinner står alene ute om natten

Astrid: ja, men det er ikke sikkert en kvinnelig vakt hadde fått respekt hvis hun skulle stoppe noen lokale menn, sannsynligvis ikke i det hele tatt. Sånn sett ville det kanskje bli feil å si at du må ha like mange kvinner som menn i en sånn jobb

Agnes: Hvordan skal man balansere opp da, bare fordi en syns at det skal være like mange menn som kvinner av lokalt ansatte. I den gruppen som jeg hadde kunne man godt ha det, for jeg jobbet med helse og frivillige der

Atle: Ja jeg mener og det, du må gjøre vurderinger du kan ikke bare se fifty fifty på det

Anne: ja ta med kulturen

Astrid: og lokale forhold

I utdraget over knytter de betydningen av kjønn til sosial orden og de skiller mellom forskjellige arbeidsoppgaver kvinner og menn kan ha mulighet for avhengig av kulturell kontekst. Det ser her ut til at de forstår kjønnsintegrering som likt antall menn og kvinner ved ansettelse.

I humanitært arbeid knyttes deltakelse både til respons på og forebygging av kjønnsbasert vold. Det kan, slik jeg ser det, knyttes til det Cornwall (2011) kaller "kjønnsbevisste" og "deltakende" utviklingsintervensjoner (Craig, Mayo et al. 2011). Noen ganger kan respons på kjønnsbasert vold være forbundet med ansettelse eller kjønnsbevisste prosjekter som kvinner blir invitert til å delta i. Ansettelse lokalt av kvinner eller deltakelse i prosjekter kan være viktig i den forstand at de noen ganger innebærer kunnskapsformidling eller fagopplæring for at kvinnen skal klare seg økonomisk.

Deltakende utviklingsintervensjoner, slik jeg forstår det, handler i større grad om rettigheter og mulighet for å påvirke og endre sine livsbetingelser. Deltakelse er et viktig og sentralt begrep innenfor rammene av menneskerettighetene (Tesoriero 2010). Men å forfekte menneskerettigheter er ikke nok. Det krever også at den enkelte engasjerer seg i fellesskapet, søker å påvirke beslutninger og balansere makt (Jim Ife 2006). Å arbeide rettighetsbasert i humanitært arbeid for å forebygge eller bekjempe kjønnsbasert vold mot kvinner kan måtte innebære å legge til rette for dialog som fører til refleksjon og handling slik Ledwith (2011) beskriver. Cornwall (2011) hevder og at deltakelse sett i forhold til kjønn ofte har vært praktisert ved en ovenfra og ned tilnærming i humanitært arbeid. Det vil si at organisasjonene ofte har satt referanserammene og at deltakelse bare i liten grad har vært forbundet med å sette agenda og implementering (Craig, Mayo et al. 2011:203).

Humanitært arbeid handler i stor grad om lokal deltakelse i den forstand at organisasjoner benytter lokale frivillige for å nå bredt ut til flest mulig mennesker og grupper. Kunnskapsformidling og kapasitetsbygging er sentralt, noe som også knytter humanitært arbeid til samfunnsarbeid.

Lokale frivillige blir lært opp av delegater for å utføre spesifikke oppgaver og for å implementere ulike program og prosjekt der agenda er satt på forhånd. Om de lokale

frivillige eller hjelpemottaker ikke blir konsultert kan det gjerne noen ganger føre til at bistand blir gitt på feil grunnlag, og at sikkerheten kan settes i fare, slik jeg ser det. Mennesker kan bli voldtatt og drept om flyktningleire ikke er tilrettelagt med tanke på sikkerhet blant annet i forhold til lyssetting, plassering av latriner og vanntilgang. Spesielt gjelder dette for kvinner og barn, men også i noen tilfeller menn.

Av ulike politiske og kulturelle grunner er menn ofte mer tilgjengelige enn kvinner for å delta i frivillig arbeid. Slik jeg ser det kan det føre til at kvinners ulike behov blir underkjent. Siden frivillige ofte er menn kan det føre til at menn har større mulighet til å påvirke organisasjoners agenda enn kvinner og at bistand dermed i større grad rettes mot menns behov enn kvinners. For eksempel kan lokale frivillige være viktige bidragsytere og nødvendige i forhold til å skaffe informasjon om befolkningens behov og eventuelle skiftninger. Hvem som bringer informasjon og hvilke informasjon humanitære organisasjoner mottar kan påvirke strategier og hvilke behov som imøtekommes og dermed påvirke hvordan kjønnsbasert vold blir håndtert i humanitært arbeid.

OPPSUMMERING

Tidsrammer, oppdragets art og sted setter rammer for samhandling med mottaker i felt. Det kan se ut til at delegater på grunn av tidsbegrensning har liten anledning til å sette seg inn i hvordan den sosiale orden var før katastrofen. På grunn av tidsbegrensning kan det og se ut til at samhandling i forhold til hjelpemottaker i felt er preget av ønske om oversikt fremfor innsikt og bredde fremfor dybde. Dette vil, slik jeg ser det, vanskeliggjøre samhandling i forhold til kjønnsbasert vold mot kvinner. Det kan være bevisst styrt fra organisasjonens side, men samtidig ligger tidsbegrensning allerede implisitt i håndtering av katastrofer, spesielt i katastrofens første fase. Utfordringen kan se ut til å ligge i at humanitære organisasjoner tydeliggjør sine forventninger til delegater både i forhold til kjønnsperspektivet og til samhandling i forhold til å forebygge kjønnsbasert vold i felt.

KAPITTEL 9 ETTER ENDT OPPDRAG

I dette kapitlet vil jeg beskrive delegaters muligheter for å håndtere sterke opplevelser de kan ha vært utsatt for i møte med kjønnsbasert vold når de har vært på oppdrag i felt. Kapitlet vil også belyse muligheter delegater har for å rapportere erfaringer fra felt i forhold til kjønnsbasert vold mot kvinner.

RAPPROTERINGSMULIGHETER FRA FELT

Det kommer frem i første fokusgruppe at å rapportere erfaringer fra møte med kjønnsbasert vold i felt oppleves begrenset for deltakerne.

Anne: De betenkelighetene dine kommer de frem i rapportene?

Agnes: Jeg er vel en av de som har skrevet at jeg hadde noen kommentarer. Igjen, med de basale ting, med kjønnsbasert vold og voldtekter, ikke alle format er med på å erkjenne sånt.

Når delegater er på oppdrag i humanitært arbeid skriver de vanligvis ukentlige rapporter. Disse rapportene sendes til leder for delegasjonen som redigerer og sender samlet rapport videre til organisasjonen sentralt. Noen ganger skrives rapportene på gitte skjema etter gitt tema. Om dette skjema ikke har oppgitt tema spesielt rettet mot kjønn og kjønnsbasert vold kan det være vanskelig å videreformidle erfaringer i forhold til dette tema.

Agnes: ”Jeg kunne tenke at de hadde noen punkter, at du skulle gi tilbakemelding ganske fort på kjønn, slik at det ble forventet tilbakemelding. At det var et punkt som gjorde at man reflekterte over det. Om det var noe en hadde sett eller tenkt over på et vis. Eller bare i det man dro ut, at det da var et punkt. I briefingen så forsvinner det. Det finns sikkert der, men det er så mye ant du tenker på. Om en da hadde et punkt der det skulle direkte rapporteres om, ja at det rapporteres på weekly reports for eksempel. At det var et punkt som gjorde at en hadde det med seg mer opp i dagen, for du blir slukt der du er. Jeg tenker mer i forhold til hva man ser i forhold til dem vi skal hjelpe da, om det er noen ting man har sett. Er det noen store kjønnsforskjeller i den gruppen eller i den leiren du jobber eller i det samfunn du er i. Jeg tenker i forhold til den gruppen befolkning man skal hjelpe. At man skal være mer bevisst på det”.

Det kommer frem her at det er vanskelig for delegater å rapportere om kjønnsbasert vold om det ikke er et spesifisert tema på rapporteringsskjema. Rapporteringsskjema som delegater forholder seg til vil kunne si noe om organisasjonens fokus i forhold til forståelse for og håndtering av kjønnsbasert vold. Av det som kommer frem over, ved Agnes utsagn, forstår jeg som ønskelig at organisasjonene kan etterspørre kjønn og kjønnsbasert vold mer. Det kan også forstås som at delegater opplever å ha begrenset påvirkning i forhold informasjon som gis fra felt til organisasjonen sentralt i forhold til kjønnsbasert vold mot kvinner. Dette kan knyttes til delegaters strukturelle plassering i organisasjonens hierarki og forholdet mellom makt og rettigheter som Skog (2006) beskriver i sin modell om faktorer som påvirker ønsker og oppfatninger. Delegater som befinner seg på bunnen av organisasjonshierarkiet kan derfor ha liten påvirkningsmulighet.

Etter endt oppdrag skriver delegater en *"end of mission rapport"*. Her har de større anledning til å fortelle om egne erfaringer. Det kommer frem at deltakerne i første fokusgruppe er usikre på om disse rapportene blir lest fordi det sjelden blir gitt noen tilbakemelding på disse fra sentralt hold.

HJEMKOMST

Når delegater kommer hjem fra oppdrag i felt blir de kalt inn til organisasjonen sentralt for debriefing. Delegater har da mulighet til å fortelle om sine opplevelser og erfaringer. Denne debriefingen skjer som regel umiddelbart etter hjemkomst. Deltakerne uttrykker at de da er så trette og fulle av opplevelser at det da noen ganger kan være vanskelig å sortere.

Det å komme hjem kan noen ganger oppleves vanskelig. Fife (2002) sier å komme hjem noen ganger kan oppleves som et enda sterkere kultursjokk enn det å reise "ut". Folk hjemme ser ikke ut til å være interessert i hva den "hjemvendte" har å fortelle. (Fife 2002). Sosial orden og kultur er ikke statisk men foranderlig. Det kan ha skjedd ting hjemme som folk snakker om og delegater kan oppleve at de ikke klarer å følge med i samtalen. Deltakerne forteller og at de noen ganger opplever at folk hjemme er mer opptatt av trivialiteter og dermed, på grunn av sin erfaring fra felt, kan oppleve seg "annerledes".

OPPSUMMERING

Det kan se ut til at delegater opplever å ha liten påvirkningsmulighet i forhold organisasjonen sentralt. Rapporteringssystem kan se ut til å gi lite rom for å rapportere om kjønnsbasert vold. Det kan og gjerne reflektere organisasjonens vektlegging av kjønnsbasert vold i felt og at dette i liten grad reflekterer organisasjonens handlingsplaner og strategier.

KAPPITEL 10 AVSLUTTNING OG KONKLUSJON

Studiens overordnede mål var å undersøke *hvordan kjønnsbasert vold forstås og håndteres i humanitært arbeid*. For å besvare problemstillingen har jeg arbeidet ut fra følgende forskningsspørsmål

1. Hvordan har forberedelsene delegater får før utreise forberedt dem på å håndtere og forholde seg til kjønnsbasert vold i det aktuelle kriseområdet?
2. Hvordan håndterer og forholder delegater seg til kjønnsbasert vold når de er i aktiv tjeneste?
3. Hva gjør delegater for å mobilisere ressurser, folk eller strukturer for å redusere kjønnsbasert vold?
4. Hva skjer når delegater kommer hjem i forhold til håndtering av sterke opplevelser de har hatt i felt?

Dette kapitlet vil tilsvarende være strukturert etter forskningsspørsmålene mine og de funn som fremkom ut fra disse.

FORBEREDTHET TIL MØTE MED KJØNNBASERT VOLD

Spranget mellom organisasjonenes handlingsplaner og strategier for håndtering av kjønnsbasert vold og praksis i felt er stort. Delegater er i liten grad kjent med handlingsplanene og strategiene eller redskapet som kan benyttes når de møter kjønnsbasert vold i felt. IASC håndboken er lite kjent og får derfor liten betydning for praksis. Delegater er derfor lite forberedt til å møte og håndtere kjønnsbasert vold eller seksualisert vold mot kvinner når de reiser på oppdrag i katastrofeområder. Dette viser og at opplæringsprogram og forberedelser delegater gjennomgår før utreise har begrenset betydning i forhold deres møte med kjønnsbasert vold i felt.

Oppdraget den enkelte delegat er satt til å utføre er styrt av en arbeidsinstruks, utarbeidet av organisasjonen sentralt. Arbeidsinstruksen er basert på oppgaver og forventninger til delegaten. Det betyr at delegater arbeider for å fylle kravene som arbeidsinstruksen innebærer. Det vil si at humanitært arbeid i liten grad vil være

rettighetsbasert om dette ikke er inkludert i arbeidsinstruksen. I praksis er å arbeide rettighetsbasert lite kjent ved humanitært arbeid i felt.

Grunnprinsippenes betydning og da spesielt grunnprinsippet om nøytralitet krever større klarhet fra organisasjonene. Utydelighet i forhold til prinsippet om nøytralitet gjør delegater usikre i forhold til å arbeide rettighetsbasert. Dette medfører at de fokuserer på oppdragene sine og i mindre grad forholder seg til alle de sosiale ødeleggelsene og forskyvningene i folks hverdagsliv når de er i felt. Å arbeide rettighetsbasert for å håndtere kjønnsbasert vold fordrer dialog, kritisk bevissthet og handling for endring. Dette er lite styrt fra organisasjonenes side og blir derfor tilfeldig vektlagt i felt og avhengig av den enkelte delegat.

Alle delegater får samme opplæring i forhold til betydningen av kjønn og kjønnsbasert vold i humanitært arbeid. Hvordan og i hvilken grad betydningen av kjønn blir vektlagt i felt vil avhenge av oppdragets art og den enkelte delegat. Det samme gjelder for håndtering av kjønnsbasert og seksualisert vold mot kvinner.

MØTE MED KJØNNBASERT VOLD I FELT

I møte med kjønnsbasert vold i felt, for eksempel i flyktningleire, vektlegges strukturelle og materielle betingelser for å øke sikkerheten for kvinner. Å arbeide rettighetsbasert og å sette kjønnsbasert vold inn i rammene av historiske, politiske og kulturelle kontekster er i liten grad styrt eller vektlagt fra organisasjonenes side. Dette fører til at delegater blir usikre i møte med kjønnsbasert vold i felt. Å ta opp og snakke om kjønnsbasert vold blir vanskelig. Dette kan medføre videreføring av tabuer og ytterligere stigmatisering av kvinner utsatt for seksualisert vold.

Samarbeid mellom humanitære organisasjoner i forhold til håndtering av kjønnsbasert vold og seksualisert vold mot kvinner er preget av utydelig og ansvaret smuldres opp. Dette fører til at delegater blir usikre og utrygge i møte med kjønnsbasert vold i felt, og opplever ”hjelpeløshet”, handlingslammelse og liten støtte fra organisasjonene.

Betydningen av kjønn og kjønnsbasert vold knyttes også til delegaters sikkerhet. Kjønnstrukturelle plassering i gitt kulturell kontekst blir tydeliggjort. Kvinner opplever seg mer sårbare i felt enn menn avhengig av oppdraget og kulturell kontekst.

SAMHANDLING FOR Å FOREBYGGE KJØNNSBASERT VOLD

Tid, sted og forskjell i strukturell plassering mellom hjelper og mottaker er faktorer som preger samhandling i felt etter katastrofer. Delegater har liten tid til å sette seg inn i hvordan samfunnets sosiale orden var før katastrofen når de reiser på oppdrag. Dette fører til at de søker distanse og oversikt ved samhandling med hjelpemottaker i felt.

Å ha distanse for å få oversikt er nødvendig spesielt i katastrofens første fase, men samhandling for å forebygge kjønnsbasert vold fordrer nærhet og dialog. Katastrofens første fase danner grunnlag for videre utviklingsarbeid. Bevissthet om å knytte oversiktsbilde videre inn i samhandling og dialog med mottaker i felt for å få innsikt, er nødvendig for å forebygge kjønnsbasert vold. Det fordrer langsiktig planlegging for å knytte de forskjellige utviklingsfaser etter en katastrofe sammen. Det kan se ut til at organisasjonene har en utfordring i å formidle dette for at handlingsplanene og strategier for håndtering av kjønnsbasert vold skal få konsekvens i praksis.

Å påvirke til endring med tanke på kjønnsbasert vold og seksualisert mot kvinner avhenger av den enkelte delegat og er i liten grad styrt fra organisasjonene sentralt. Delegater opplever at måten de kan påvirke på er først og fremst ved å være ”gode forbilder” og sette spørsmål ved det de oppfatter som moralsk forkastelig ut fra egen vestlig tenkning, og er i liten grad basert på rettigheter.

ETTER ENDT OPPDRAG

Delegater opplever å ha liten påvirkning på organisasjonen sentralt i forhold til informasjons som gis fra felt når det gjelder kjønnsbasert eller seksualisert vold mot kvinner. Organisasjonene legger føringer for hvilke informasjon de ønsker. Dette gjøres ved gitte rapporteringsskjema som inneholder punkter det forventes rapport om. Dersom disse rapporteringsskjemaene ikke inneholder punkter som dekker kjønnsbasert vold eller seksualisert vold mot kvinner vil det heller ikke bli rapportert om.

VIDERE FORSKNING

Studien er en oppfordring til videre forskning i forhold til hvilken betydning et kjønnsperspektiv har innen humanitære organisasjoners egne administrative og organisatoriske rammer for å finne ut om det er en utslagsgivende sammenheng mellom denne betydningen hvordan kjønnsbasert vold forstås og håndteres i felt.

LITTERATURLISTE

- Aakvaag, G. C. (2008). Moderne sosiologisk teori. Oslo, Abstrakt forl.
- Askheim, O. P. and B. Starrin (2007). Empowerment : i teori og praksis. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Bauman, Z. and T. May (2004). Å tenke sosiologisk. Oslo, Abstrakt forl.
- Bracht, N. F. (1999). Health promotion at the community level: new advances. Thousand Oaks, Calif., Sage Publications.
- Committee, I.-A. S. (2006). Women, girls, boys and men: different needs-equal opportunities, Inter-Agency Standing Committee.
- Connell, R. (2009). Gender : in world perspective. Cambridge, Polity Press.
- Cornwall, A. (2008). "Unpacking 'Participation': models, meanings and practices." Community Development Journal 43(3): 269-283.
- Cornwall, A. and V. S. P. Coelho (2007). Spaces for change? : the politics of citizen participation in new democratic arenas. London, Zed Books.
- Craig, G., M. Mayo, et al. (2011). The Community Development Reader : History, Themes and Issues. Bristol, Policy Press.
- Creswell, J. W. (2003). Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. Thousand Oaks, Calif., Sage Publications.
- Dominelli, L. (2002). Anti-oppressive social work theory and practice. Basingstoke, Hampshire [England], Palgrave Macmillan.
- Douglas, M. L. (1997). Rent og urent : en analyse av forestillinger omkring urenhet og tabu. Oslo, Pax.
- Eriksen, T. H. (2001). Flerkulturell forståelse. Oslo, Universitetsforl.
- Eriksen, T. H. and R. Eraker (2010). Små steder - store spørsmål: innføring i sosialantropologi. Oslo, Universitetsforl.
- Fay, B. (1996). Contemporary philosophy of social science : a multicultural approach. Oxford, Blackwell.
- Fife, A. (2002). Tverrkulturell kommunikasjon. Oslo, Yrkeslitteratur.
- Fisher, S. (2005). Gender based violence in Sri Lanka in the after-math of the 2004 Tsunami crisis: the role of international organisations and international NGOs in prevention and response to gender based violence, University of Leeds.
- Freire, P., E. Nordland, et al. (1999). De undertryktes pedagogikk. Oslo, Ad notam Gyldendal.
- Gilje, N. and H. Grimen (1993). Samfunnsvitenskapenes forutsetninger: innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi. Oslo, Universitetsforlaget.

- Gilje, N. and H. Grimen (1995). Samfunnsvitenskapenes forutsetninger: innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi. Oslo, Universitetsforl.
- Goffman, E. (1983). Totala institutioner : fyra essayer om anstaltslivets sociala villkor. Stockholm, Rabén & Sjögren.
- Goffman, E. (1992). Vårt rollespill til daglig: en studie i hverdagslivets dramatik. Oslo, Pax.
- Goffman, E. (2000). Stigma : om avvigerens sociale identitet. Oslo, Pensumtjenesten.
- Goffman, E. (2010). Relations in public: microstudies of the public order. New Brunswick, N.J., Transaction Publishers.
- Haavind, H. (2000). Kjønn og fortolkende metode: metodiske muligheter i kvalitativ forskning. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Halkier, B. (2002). Fokusgrupper. Fredriksberg, Samfundslitteratur.
- Halkier, B. and K. Gjerpe (2010). Fokusgrupper. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Hilhorst, D. and B. J. Jansen (2012). "Constructing rights and wrongs in humanitarian action: contributions from a sociology of praxis." Sociology **46**(5): 891-905.
- Ife, J. and L. Fiske (2006). "Human rights and community work: Complementary theories and practices." International Social Work **49**(3): 297.
- Jim Ife, F. T. (2006). Community development : community-based alternatives in an age of globalisation Frenchs Forest : Pearson Education Australia.
- Kabeer, N. (2003). Gender mainstreaming in poverty eradication and the millennium development goals: a handbook for policy-makers and other stakeholders. Ottawa, Commonwealth Secretariat, International Development Research Centre.
- Krueger, R. A. and M. A. Casey (2009). Focus groups: a practical guide for applied research. Los Angeles, Calif., Sage.
- Krug, E. G. (2002). World report on violence and health. Geneva, World Health Organization.
- Ledwith, M. and J. Campling (2011). Community development: a critical approach. Bristol, Policy Press.
- Lee-Koo, K. (2011). "Gender-Based Violence Against Civilian Women in Postinvasion Iraq (Re) Politicizing George W. Bush's Silent Legacy." Violence Against Women **17**(12): 1619-1634.
- Martin, P. Y. (2004). "Gender as social institution." Social Forces **82**(4): 1249-1273.
- Minkler, M. (2005). Community organizing and community building for health. New Brunswick, N.J., Rutgers University Press.

- Polman, L. (2008). Krisekaravanen Humanitær hjelp i kriseområder. Amsterdam, Arneberg Forlag 2010.
- Reavey, P., B. Ahmed, et al. (2006). "How can we help when she won't tell us what's wrong?" Professionals working with South Asian women who have experienced sexual abuse." Journal of community & applied social psychology **16**(3): 171-188.
- Rodríguez, H., E. L. Quarantelli, et al. (2007). Handbook of Disaster Research. New York, NY, Springer New York.
- Scharffscher, K. S. (2010). Safety management in complex emergencies : a study of humanitarian organisations in relation to gender-based protection. Stavanger, UiS.
- Skog, O.-J. (2006). Skam og skade : noen avvikssosiologiske temaer. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Sudmann, T. T. and K. Henriksbø (2011). "Kollektiv handling skaper endring." Fontene(12): 51-56.
- Sudmann, T. T. T. (2009). (En)gendering body politics: physiotherapy as a window on health and illness, University of Bergen.
- Tesoriero, F. (2010). Community development : community-based alternatives in an age of globalisation. Frenchs Forest, Pearson Education Australia.
- Tiessen, R. (2007). Everywhere/nowhere: gender mainstreaming in development agencies, Kumarian Press.
- Twelvetrees, A. (2002). Community work. London, Palgrave.
- Ward, J. and B. Vann (2002). "Gender-based violence in refugee settings." The Lancet **360**: s13-s14.
- Whitzman, C. (2008). The handbook of community safety, gender and violence prevention: practical planning tools. London, Earthscan.
- Wibeck, V., M. A. Dahlgren, et al. (2007). "Learning in focus groups an analytical dimension for enhancing focus group research." Qualitative Research **7**(2): 249-267.

REFERANSER

VEDLEGG 1

FORESPØRSEL OM Å DELTA I FORSKNINGSPROSJEKTET

”Hvordan forstås og håndteres kjønnsbasert vold i internasjonalt humanitært arbeid”

Dette er en forespørsel om å delta i forskningsarbeid om kjønnsintegrering i internasjonalt humanitært arbeid. Målet med prosjektet er å få innsikt i hvilken betydning kjønnsintegrering som strategi har for forståelse og håndtering av kjønnsbasert vold i felt. Hjelpearbeidernes erfaringer og synspunkter er hovedkilden for forskningsprosjektet. Prosjektet fokuserer på betydning og forståelse av kjønn i en integreringsprosess i internasjonalt humanitært arbeid. Jeg skal ikke ha kontakt med den organisasjonen den som leser dette har, eller har hatt, ansettelsesforhold hos. Prosjektet skal føre frem til en mastergrad i samfunnsarbeid.

Informasjon om praktiske forhold: Jeg ønsker å samle en gruppe på 4 -6 personer, en såkalt fokusgruppe, som har erfaring fra internasjonalt humanitært arbeid. Gruppen skal møtes en gang, og diskutere tema som jeg presenterer. Gruppediskusjonen krever ingen spesielle forberedelser fra deltakernes side. Kvinner og menn er i ulike grupper. Spørsmålene vil dreie seg om konsekvenser av kjønnsintegrering som strategi og håndtering av kjønnsbasert vold. Spesielt er jeg opptatt av betydningen av kjønn i internasjonalt humanitært arbeid.

Fokusgruppen finner sted på et tidspunkt og sted som passer deltakerne. Den maksimale tidsrammen er 2,5 timer, inkludert tid til å hilse på hverandre, litt uformell prat, signere samtykkeerklæring og selve gruppediskusjonen. Det vil bli lett servering. Deltakelse honoreres ikke, men utgifter i forbindelse med deltakelse vil bli refundert.

Avtale om deltakelse: Dersom du har anledning og lyst til å delta i dette prosjektet kan du kontakte meg direkte (se under). Jeg vil så ta direkte kontakt med deg for å avtale tid og sted for gruppeintervju. Til orientering har jeg lagt ved kopi av samtykkeerklæring. Signering fortas når vi møtes, før gruppeintervjuet starter.

Prosjektansvarlig: Jeg er utdannet sykepleier og helsesøster, har tidligere vært på flere oppdrag for Norges Røde Kors og er nå student ved Høgskolen i Bergen, Avdeling for helse- og sosialfag.

Prosjektleder Sigrid Bøe Skogstrand kan kontaktes på: Telefon 55 90 90 80 (hjem), mobil 45 08 34 56, e-post s_sigstra@yahoo.no (obs underscore mellom s_ sigstra)

Prosjektets veileder er: Kjell Henriksbø, avdeling for helse og sosialfag, Høgskolen i Bergen. Telefon 55587500 (ekspedisjon)

VEDLEGG 2

Gender in Humanitarian Settings, a Questionnaire:

Gender: Female Male

National Society:

When was your last mission?

What was your working area (technician, nurse, IT, adm...)?

1. What is it like, for you, to work in a disaster area (your main concerns and focus area)? (Please feel free to illustrate with a case from your own experience)

-----☺ If necessary please use the back of the page ☺-----

2. Are you familiar with the Inter Agency Standing Committee`s (IASC) handbook: “Guidelines for Gender – based Violence Interventions in Humanitarian Settings”?

Yes

No

3. If yes, did you find it useful in your mission?

Yes

No

Please describe your answer:

Thank you very much ☺!

VEDLEGG 3

SAMTYKKE ERKLÆRING

Jeg har fått skriftlig og muntlig informasjon om Sigrid Bøe Skogstrands mastergradsarbeid ”Hvordan forstås og håndteres kjønnsbasert vold i internasjonalt arbeid?” og sier meg villig til å delta i fokusgruppe/gruppetidiskusjon. Jeg er informert om at deltakelse er frivillig, og at jeg kan trekke meg på et hvert tidspunkt uten begrunnelse. Jeg er informert om at deltakelse ikke følges av særskilt godtgjørelse.

Intervjuet vil bli tatt opp på lydbånd/minidisk og skrevet ut av Sigrid Skogstrand. Utskrifter, notater og lydbånd vil bli oppbevart på et sikkert sted. Lydbåndene blir slettet, og notater makulert når arbeidet er

Alle deltakerne i prosjektet skal sikres full anonymitet, iht konsesjonsvilkårene for prosjektet. Prosjektet er meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, NSD. Opplysninger som fremkommer i intervjuene er ikke tilgjengelige for andre enn prosjektleder før de er, bearbeidet og publisert. Dersom anonymisering ikke er mulig skal dataene ikke brukes.

Prosjektleder Sigrid Bøe Skogstrand kan kontaktes på:

Telefon 55 90 90 80 (hjem), mobil 45 08 34 56, e-post s_sigstra@yahoo.no (obs underscore mellom s_sigstra).

Samtykkeerklæring underskrives i 2 eksemplarer – ett til deltaker og ett til prosjektleder

Sted/dato:.....

Deltaker:.....

Prosjektleder:.....

Adresse/telefon/ e-post.....

Med vennlig hilsen

Sigrid Bøe Skogstrand

VEDLEGG 4

Spørsmål og stikkord til diskusjonen.

Kan dere fortelle hverandre hvilke tanker eller assosiasjoner dere fikk da dere ble bedt om å delta i denne gruppen? Kan dere summe dere i 2 minutter, ta en kopp kaffe eller lignende og let etter en situasjon der kjønn hadde betydning for ditt arbeid i felt. Hva skjedde? Hvorfor ble kjønn tydelig?

Har dere mottatt informasjon før utreise som har vært direkte knyttet til betydning av kjønn? Hvordan var det nyttig for deg? Hvilke informasjon har dere fått om handlingsplaner og kjønnsintegrering som strategi, hvordan ble dere informert og eventuelt hvilken betydning fikk, eller ikke fikk, informasjonen dere ble gitt for arbeidet dere skulle utføre?

Har dere noen gang møtt kjønnsbasert vold når dere har vært på oppdrag i felt? Hva skjedde? Hvordan ble det håndtert?

Har dere erfart at eget kjønn, hudfarge, alder eller organisasjonstilhørighet har hatt betydning for samhandling i kulturell kontekst? Hvordan har det artet seg? Har dere erfaring fra der kjønn har hatt betydning for samhandling og dialog i internasjonalt arbeid? Hvordan artet det seg? Har det noen gang vært behov for å ta kontakt med lokal ledelse for å løse utfordringer basert på kjønn?

Avrunding

Om du ble gitt noen minutter med organisasjonens ledelse og kunne si noe om dette tema, hva ville du si? Hvilke råd ville du eventuelt gitt?

Om dere var forskere, og Terje og jeg var med i en gruppe, hva ville dere spurt meg eller oss om?

Kan dere til slutt oppsummere med noen stikkord hva som var det viktigste vi snakket om i dag?

Kan jeg ta kontakt på e-post om det er noe jeg har glemt eller ikke skjønnte?

Tusen takk for deres bidrag! ☺

VEDLEGG 5

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Kjell Henriksbø
Avdeling for helse- og sosialfag
Høgskolen i Bergen
Postboks 7030
5020 BERGEN

Harald Hårfages gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47 55 58 21 17
Fax: +47 55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr: 985 321 884

Vår dato: 21.03.2012

Vår ref:30086 / 3 / LT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 05.03.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

30086	<i>Kjønns relevans i internasjonalt humanitært arbeid</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Høgskolen i Bergen, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Kjell Henriksbø</i>
Student	<i>Sigrid Bøe Skogstrand</i>

Etter gjennomgang av opplysninger gitt i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon, finner vi at prosjektet ikke medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt etter personopplysningslovens §§ 31 og 33.

Dersom prosjektet endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for vår vurdering, skal prosjektet meldes på nytt. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html.

Vedlagt følger vår begrunnelse for hvorfor prosjektet ikke er meldepliktig.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Sigrid Bøe Skogstrand, Strandgaten 193, 5004 BERGEN